

Forskningsdagene 2006

Kunnskap til begjær

- et utvalg
nordtrøndersk forskning

Morten Stene (redaktør)

Kunnskap til begjær
– et utvalg nordtrøndersk forskning

Morten Stene (redaktør)

Sekretariatet for Forskningsdagene 2006 i Nord-Trøndelag/
Høgskolen i Nord-Trøndelag
ISBN 82-7456-479-0
Steinkjer 2006

Førtrykkarbeid: Morten Stene
Trykk: PowerPrint, Steinkjer

Innhold

Innhold.....	3
Forord	5
Kommunesektoren – i skjæringspunktet mellom demokrati og økonomi ...	7
Utendørs oppdrett av kalv i iglosystem	15
Grenser for kommersialisering? Om supporterens vurderinger av kommersialisering av fotball.....	24
Kommunen en ”snublefot” eller tilrettelegger for Gården som pedagogisk ressurs?	37
Hvordan måle egnethet ved digitale læringsplattformer?	52
Topp prestasjoner – rasjonalitet eller intuisjon og følelser?.....	63
Steinkjer som statlig industriby Ei kontrafaktisk historiefortelling	79
Kreativt kommunalt leiarskap. Undervisningsbasert aksjonsforskning i Haram kommune	93
Vitenskapsteoretisk blikk på norsk arbeidslivsforskning.....	108
Prosjektet Framtidsbåten – et skapende arbeidsfellesskap med kreative næringer som last og destinasjon.....	121
Forfatterne.....	136

Forord

Sekretariatet for Forskningsdagene i Nord-Trøndelag ønsker med artikkelsamlingen *Kunnskap til begjær – et utvalg nordtrøndersk forskning* å skape en arena for forskere som ønsker å formidle sine vitenskapelige resultater utenfor fagkollegiet. Brukerrettet- og allmennformidling er et prioritert område fra forskningsmyndigheten i Norge.

Dette er andre år vi gir ut en slik publikasjon. Fjorårets *Kunnskapsbasert praksis – et knippe nordtrøndersk forskning* fikk god mottakelse, både blant publikum og forskerne, derfor viderefører vi prosjektet. Vi tror publikasjonen har viktige funksjoner. Både ved at den stimulerer til publisering, og at den sprer kunnskap.

Årets artikkelsamling inneholder både populariseringer av doktorgrader, resultater fra anvendt forskning i regionen og dokumentasjon av spennende kunnskapsløft i andre sammenhenger.

Roger Rein og Morten Stene har valgt ut de publiserte bidragene. Artikkelsamlingen er finansiert av Nord-Trøndelag fylkeskommune og Høgskolen i Nord-Trøndelag.

Kunnskap til begjær – et utvalg nordtrøndersk forskning er et steg videre mot at artikkelsamlingen blir en tradisjon. God fornøyelse.

Steinkjer, september 2006

Sekretariatet for Forskningsdagene i Nord-Trøndelag
Sonja Ekker Ingvild Sørensen Roger Rein Anne Sigrid Haugset

Kommunesektoren – i skjæringspunktet mellom demokrati og økonomi

Knut Ingar Westeren og Stein Ringen

I denne artikkelen diskuteres om kommunestørrelsen har betydning for kommunenes evne til å være et instrument i velferdsutvikling.

I Norge er kommunene et helt sentralt instrument for gjennomføring og utvikling av velferdsstaten. Den framtidige utvikling av velferdsstaten er blant annet avhengig av hvordan de demografiske endringene takles, og hvordan sammenhengen mellom inntekter og utgifter løses.

I analysene brukes data fra blant annet et prosjekt gjennomført av Westeren om vurdering av kommunestruktur for Fosnes og Namsos kommuner.

Velferdsstaten i stadig utvikling

Helt siden offentlig sektor i mange land tok et utvidet ansvar for produksjon av tjenester til befolkningen etter annen verdenskrig, har det vært slik at ambisjonene har ligget foran finansieringsmulighetene. På 1970/80-tallet kom noen forfattere (som for eksempel James O'Connor (1973) og Claus Offe (1984)) med en mer fundamental kritikk av offentlig sektors muligheter til å opprettholde velferdsstaten innen rammen av en kapitalistisk markedsøkonomi. Hovedargumentet gikk kort fortalt ut på at det markedsøkonomiske systemet produserte så mange og store behov for offentlige velferdstjenester at den demokratiske organiseringen samfunnet er basert på, ikke ville klare å styre systemet slik at behovene i rimelig grad ble oppfylt.

Siden 1970-tallet har vi sett eksempler fra mange land på at det kan være problematisk å dekke de behov befolkningen har for offentlige velferdstjenester. Det har også vært reist betydelig kritikk av hvordan offentlig sektor finansieres og at offentlig sektor krever inn så høye skatter og avgifter at det reduserer effektiviteten i produksjonssystemet. Imidlertid har ingen vesteuropeiske land sett en krise slik det ble antydnet, i den forstand at vi har fått et sammenbrudd både i tjenesteyting og finansiering.

Om vi ser på de faktiske utgifter offentlig sektor i OECD landene har brukt til velferdstiltak fra 1980 til 1998 så er dette analysert av Francis Castles i hans bok "The future of the welfare state", Castles

(2004). Hovedkonklusjonen i hans analyse går under stikkordene *kontinuitet uten krise*. På tross av at Thatcher i England og Reagan i USA argumenterte for et nytt ideologisk klima basert på nyliberalisme og nykonservatisme, har dette ikke ført til noen nedgang for OECD landene samlet sett i deres utgifter til velferdstiltak for befolkningene.

Begrepet velferdsstat er en abstraksjon i den forstand at det omfatter et stort antall programmer og tiltak hvor offentlig sektor har en rolle og et ansvar basert på regler og prinsipper som resultat av demokratiske politiske beslutninger og revisjoner av tidligere beslutninger. Disse programmene, og regelverket som styrer dem, gir rettigheter og tilbud til mottakere av tjenester samtidig som offentlig sektor via sitt styringssystem og utøvende myndigheter også har sine interesser.

Velferdsstaten som begrep har vokst fram og vil fortsatt være i endring. I Norge kan vi si at vi har en velferdsstat som er i rimelig god forfatning, ikke fordi vi har klart å finne den endelige og beste løsningen, men fordi den i rimelig grad har klart å tilpasse seg samfunnets endringer og behov. Hovedbegrunnelsen for at denne tilpasningsprosessen har foregått på en måte som befolkningen i stor grad har vært tilfreds med, er at det demokratiske styresystemet tross alt har vist seg rimelig effektivt. Det demokratiske systemet har klart å få til beslutningene som har vært nødvendige for utviklingen av velferdsstaten som et kompromiss mellom finansieringsmuligheter på den ene

siden, og behov og ambisjoner på den andre siden.

Kommunesektoren som bærer av velferdsstaten

Kommunesektoren er den sentrale bæreren av velferdsstaten i Norge. Staten har også en viktig funksjon i den forstand at staten står for en betydelig innkreving av skatter og avgifter og at staten styrer en del tiltak direkte. I denne artikkelen vil vi i hovedsak behandle kommunes rolle. Som bærer av velferdsstaten må kommunesektoren klare to oppgaver på en gang, det er produksjonsoppgavene og demokratioppgavene. I denne artikkelen vil vi spesielt komme med noen refleksjoner om hvilken betydning kommunestruktur og kommunestørrelse har.

Diskusjonen om kommunesstruktur og kommunestørrelse har vært en gjenganger i den norske samfunnsdebatten, spesielt siden 1960-tallet. I Norge hadde vi om lag 740 kommuner fra 1930 til rundt 1960 og vi endte opp med rundt 450 kommuner etter Scheikommiteens arbeid rundt 1965. Etter dette er antallet kommuner redusert noe, til nå omlag 430 kommuner. De siste årene, og da spesielt under borgelig styre (Bondevik II fra 2001-2005) ble det tatt initiativ fra daværende kommunalminister Erna Solberg for å få fart i arbeidet med å redusere antall kommuner, uten at dette har gitt store utslag. Ved valget i 2005 fikk vi ny regjering som synes å være mindre fokusert på kommunestørrelse, men mer fokusert på hvilket nivå for overfø-

ringer til kommunesektoren vi skal ha.

Fra et mer prinsipielt utgangspunkt, jamfør Ringen (2006), vil vi komme med noen betraktninger om kommunene innen rammen av økonomi–forvaltningen og det demokratiske systemet:

- Bruker mer penger enn kommunen har?
- Bygger opp irrasjonell gjeld?
- Er kommunene for sene til å ta beslutninger?

Vi vil se på problemstillingene i de to første strekpunktene i sammenheng i den forstand at om en kommune bruker mer penger enn det den har over en lengre tidsperiode, så bygger kommunen opp gjeld. Det finnes få analyser av gjeld i den norske kommunesektoren og vi vil her støtte oss på en analyse av Westeren (2000). Denne analysen er gjort for tidsrommet 1991-98 og metodisk sett er det brukt en paneldataanalyse, det vil si at vi kan både se på forskjeller mellom kommuner og utvikling over den tidsperioden som er nevnt.

Konklusjonen er for det første at metodisk sett er det ikke enkelt å analysere hvordan og hvorfor kommunene bygger opp gjeld. I analysen er gjeld definert som netto gjeld per driftsinntektskrone og definert slik så gikk gjeldsandelen ned i Norge fra 1991 til 1998 for kommunesektoren som helhet, men noen kommuner bygde også opp gjeld. Det synes å være to hovedårsaker som forklarer gjeld i kommunesektoren i det tidsrommet som er nevnt. Den første forklaringsfaktoren kan vi kalle strukturell i den forstand at det ser ut til å være slik

at kommuner som samtidig har både lave skatteinntekter per innbygger og er relativt sett tungdrevne har mer gjeld enn andre.

Den andre av forklaringsvariabelen som viser stor utsagnskraft og pålitelighet er netto driftsresultat per innbygger. Denne størrelsen kan sees på som et uttrykk for hvor godt kommunen styrer sin økonomi. Analysen tyder på at kommuner med svake (negative) nettodriftsresultater over flere år kommer i en styringsmessig posisjon det er vanskeligere å komme ut av enn andre kommuner som kan ha et dårlig resultat ett år.

Videre viser det seg at om en kommune både har et strukturelt problem og et styringsproblem så spiller størrelse (statistisk sett) ingen rolle. Konklusjonen er altså at det er andre variabler enn størrelse på kommunen som er avgjørende for om kommuner bygger opp gjeld eller klarer å kvitte seg med gjeld når vi ser på analysene for de årene som er nevnt.

En annen prinsipielt interessant problemstilling er om kommunesektoren er for sen til å ta beslutninger. Det er gjort flere undersøkelser om kjennetegn med kommunal tjenesteyting og i denne sammenhengen vil vi kommentere ut fra en undersøkelse om kommunestruktur og tjenesteyting i Fosnes og Namsos kommuner i Nord-Trøndelag. Grunnen til at vi vil bruke denne studien er at den er relativt ny, og har høy svarprosent. Prosjektet, Western (2005), er gjennomført innen rammen av Kommunenes Sentralforbund sitt utredningsprogram om kommunestruktur. Vi stilte de samme spørsmålene til alle innbyggerne i en liten kommune, Fosnes kommune i Nord-Trøndelag

med 717 innbyggere i 2005 og til et utvalg av innbyggere i Namsos kommune i Nord-Trøndelag, som er en relativt stor kommune med om lag 12500 innbyggere i 2005. Utgangspunktet for prosjektet var at det de siste årene har vært oppe forslag om å slå sammen de to kommunene. I prosjektet ble det derfor stilt spørsmål om:

1. Tilhørighet
2. Fornøydhetsgrad med de offentlige tjenestene i kommunen
3. Holdninger til sammenslåing/samarbeid mellom de to kommunene
4. Betragtninger om framtida

I undersøkelsen ble de stilt spørsmål om 16 forskjellige tjenester og først vil vi se på den delen av tjenesteytingen som i betydelig grad innebærer saksbehandling. Det er skatteoppkreving, landbrukskontor, byggesaksbehandling, miljøvernkontor, utviklingskontor (næring), sosialkontor og barnevern.

Om kommunen oppfattes til å være for sen til å ta beslutninger, kan dette sees på i alle fall med to utgangspunkt:

- At saksbehandlingen går så langsomt at befolkningen er misfornøyd med lang ventetid for å få svar
- At kommunen venter for lenge med å ta beslutninger slik at det brukes "unødige" penger. For eksempel at man venter for lenge med å legge ned en grendeskole som ikke har et nødvendig elevgrunnlag

Fornøydheten med hvordan det byråkratiske systemet fungerer er stor i begge kommunene, og litt større i den lille kommunen (Fosnes) enn i den store (Namsos). Det er svært lave prosentandeler blant de spurte som svarer at de er misfornøyd med tjenesten. Dette viser at ut fra folks forventninger så arbeider byråkratiet med tilfredsstillende hastighet i begge kommunene. For de tjenestefeltene som er kostbare for kommunene, som eldreomsorg, helse og sosial, barnehage og skolesektoren for, så er også tilfredsheten med disse tjenestene god.

Begge kommunene hadde i 2002 større lånegjeld enn landsgjennomsnittet og ett relativt sett dårlig driftsresultat sett i forhold til landet for øvrig. I arbeidet med undersøkelsen har vi sett på produksjonsstrukturen for de viktigste tjenestene og vi finner ingen tegn på økonomisk tilpasning for de viktigste tjenestene som tilsier at kommunen ikke utnytter det potensialet for innsparing og ressursmessig fornuftig drift som vi kunne forvente. Det går selvfølgelig ikke an å generalisere for kommunesektoren i Norge ut fra observasjoner i to kommuner, men det er interessant å fastslå at fornøydheten med tjenesteytingen sett fra befolkningens side er stor og det er også bevisstheten om økonomisk styring.

Ut fra undersøkelsen kan vi også komme med en del synspunkter om demokrati og nærhet. Namsos kommune har som sagt om lag 12500 innbyggere og 30 kommunestyrerepresentanter mens Fosnes kommune har 717 innbyggere og 15 kommunestyrerepresentanter. Dette innebærer at utgiftene til drift av det kommunale

demokrati per innbygger blir klart høyere i Fosnes enn i Namsos. Undersøkelsen viser at engasjementet og opptattheten av hva som foregår i offentlig sektor er større i den lille kommunen enn den store for et flertall av tjenestene. Tilbakemeldingene fra brukerne til det politiske systemet og administrasjonen ser ut til å fungere litt bedre i Fosnes kommune for de fleste tjenestene.

Ett annet interessant forhold ved undersøkelsen er svarprosenten. I Fosnes kommune ble det delt ut 554 spørreskjemaer, det vil si til alle over 18 år man fikk tak i. Vi fikk inn 360 svar, det vil si en svarprosent på 65,0 %. Dette resultatet ligger ikke så langt fra oppslutningen ved kommunevalg. Dette må tas som et tegn på at interessen for demokrati og kommunal styring er stor selv om den formelle valgdeltakelsen ved kommunevalg har gått ned de siste årene.

I Namsos kommune valgte vi ut Namsos sentrum og ei grend, Otterøya, og svarprosenten fra disse to delene av kommunen lå også på over 60 %. I Namsos måtte vi ha en mer intensiv oppfølging for å få så høy svarprosent, men resultatene herfra stadfester også interessen for deltakelse i samfunnsdebatten.

Interkommunalt samarbeid og demokratisk utvikling

I Namdalsregionen hvor Namsos og Fosnes kommune ligger, har vi de to siste årene sett en betydelig opptrapping av det interkommunale samarbeidet. Vi finner dette på mange områder som for eksempel

landbruk, næringspolitikk og barnevern. Ordningene er såpass nye at det ikke er gjennomført noen fullstendig evaluering, men erfaringene så langt tyder på at man både kan løse problemet med spesialisert arbeidskraft og spesialisert tjenester sammen med problemet om å tilby disse tjenestene til lavest mulig enhetskostnad for befolkningen i området.

På den annen side må man spørre seg om dette representerer ett demokratisk problem. Det som skjer er at beslutninger om hvordan disse tjenestene skal ledes og gjennomføres flyttes ut fra kommunestyret og det normale politiske systemet i kommunen og til nemnder og råd hvor man samarbeider om tiltaket. Siden alle kommunene som er med i samarbeidsprosjektene også må være med og betale for tjenestene, kommer også denne type tiltak i kommunestyret for budsjettbehandling. Videre er det slik at kommunen også i siste instans blir ansvarlig for tjenesten. Vi kan si at man går over fra en direkte demokratisk styring via kommunestyret og til en mer indirekte styring.

Til nå har inntrykket vært at i den lille kommunen, Fosnes, så har det vært en viss bekymringen både over å miste arbeidsplasser og i tilknytning til det demokratiske problemet. Som man ser, både i den undersøkelsen det her er referert fra og ellers i mange småkommuner, så er motstanden mot kommunesammenslåing betydelig. Interkommunalt samarbeid står derfor som en interessant løsning, men som åpenbart krever en videreutvikling av demokratimodellen i den forstand at man både må fortsette med den tradisjonelle

demokratiske styring av de tjenester kommunen selv er ansvarlig for, samt at man må utvikle nye demokratimodeller som befolkningen finner hensiktsmessig og legitim på de felter hvor man velger å samarbeide.

Perspektiver fremover

I boka av Ringen (2006) legges det spesielt vekt på at følgende utfordringer vil bli viktig for den videre utvikling av velferdsstaten i vestlige land:

- Hvordan kan de demografiske endringene takles?
- Hvordan kan sammenhengen mellom inntekter og utgifter for finansiering av velferdsstaten løses?
- Ny teknologi og produksjon av velferdstjenester

De fleste vestlige land opplever nå problemer med å finansiere pensjoner og andre tjenester til den eldre generasjon som en del av velferdstilbudet. Den viktigste grunnen til dette er demografiske endringer i den forstand at andelen eldre øker på bekostning av andelen av befolkningen som er i arbeid. Dette har også ført med seg ett skift i holdningene til ansvarlighet mellom generasjonene i den forstand at for 30 år siden så var logikken at den yngre generasjon i betydelig grad ville ta ansvaret for finansiering av den eldre. Dette har nå i stor grad endret seg i den forstand at logikken og holdningene fra offentlig sektor nå går på at man må sette av penger til sin egen alderdom og at det er en god idé og arbeide lengre for å få det finansielle regnestykket til å gå opp. Vi kan

si at logikken og politikken bak den sosiale kontrakt som velferdsstaten nå tilbyr, er endret slik at arbeid og det å kunne stole på seg selv er bra mens avhengighet av velferdstilbud ikke er så bra.

Om vi skal klare å oppfylle de forventninger befolkningen har til den sosiale kontrakt som velferdsstaten tilbyr, må vi være i stand til å øke den kollektive sparingen i samfunnet. Dette er på grunn av oljeinntekter og oljeformue enklere i Norge enn i de fleste andre land. Men det er avgjørende også i Norge at vi har et demokratisk system som faktisk tar beslutninger slik at vi på fornuftig vis får koordinert politikken for velferdsstatens tiltak med pensjonssystem og andre overføringer mellom generasjoner med de offentlige finansielle systemene.

Det norske inntektssystemet for kommunesektoren er et stykke på vei konstruert for å løse den problematikk som vi her ser, i den forstand at utgiftsutjamningen fungerer per person. Imidlertid må vi da også være sikre på at tjenester til eldre er fullfinansiert og at politikkerne kan se hvilket bidrag staten gir sett i forhold til hvilken kostnad man har i kommunen. På dette området kan det norske inntektssystemet fortsatt forbedres.

Et annet forhold i den norske finansiering av kommunene er at det legges inn en produktivitetsgevinst hvert år. Denne er på få prosent (fra 1-3 % de siste årene) og betyr for et enkelt år ikke så mye, men når dette skjer i mange år må man ha en tro på at de faktiske forutsetninger om produktivitetsvekst henger sammen med hva som skjer i virkeligheten. Om vi ser på for eksempel hjemmetjenester til eldre,

så er det tvilsomt om kommunene i produksjonsmessig forstand kan ta ut en produktivitetsvekst på et par prosent hver år i løpet av en tiårsperiode.

På den annen side, slik det argumenteres fra Kommunal- og regionaldepartementet, er det heller ikke tvil om at det finnes potensial for produktivitetsvekst i kommunesektoren. Det sentrale og prinsipielle poeng i argumentasjonen er følgende, det demokratiske systemet (som for eksempel kommunestyrene i Fosnes og Namsos kommuner) må klare å levere beslutninger til befolkningen som gir løsninger for økonomi- og produksjonssystemene slik at det gir legitimitet og tillit.

Undersøkelsene fra Fosnes og Namsos kommuner viser at befolkningen fortsatt både er godt fornøyd med de tilbud som gis og har tro på det demokratiske systemet i kommunene selv om det også på enkelte områder gjennomføres nedskjæring og rasjonalisering i forhold til hva man fikk året før. Det sentrale må være at overføringsystemene (her spesielt inntektssystemet) er så gjennomsiktige og forståelige og samtidig oppleves som i rimelig grad rettferdig slik at det demokratiske systemet beholder tilliten. Ett interessant fenomen ser ut til å være at den demokratiske sårbarheten ser ut til å være større i små kommuner med nært og velfungerende demokrati enn i større hvor det er mer distanse mellom beslutningstakere og befolkning.

Befolkningsnedgang i utkantkommuner og innvandring er et brennbart tema i norsk politikk. Befolkningsutviklingen i Fosnes kommune ser rimelig bra ut sett i

forhold til mange andre utkantkommuner, men kommunen har lenge vært klar over den større andel av eldre innbyggere kommunen vil få og arbeidet for å skape nye arbeidsplasser har vært prioritert. Fosnes kommune har i noen år hatt en aktiv politikk for å rekruttere innvandrere, spesielt fra Nederland, til å slå seg ned i kommunen. Kommunen har ledige plasser i barnehagen, en velfungerende grunnskole og muligheter for arbeid både i kommunen og det er heller ikke langt å pendle til Namsos som har ett stort og variert arbeidsmarked. Kommunen har fått både ros og ris for sine holdninger og arbeid i forhold til innvandring, det interessante i denne sammenhengen er at kommunen har tatt problematikken på alvor og faktisk gjort noe med det.

Globalisering, man kan spørre seg om dette et for stort og altomfattende emne til å bringe inn i kommunedebatten. Verdensbanken har i sine årlige rapporter de siste årene analysert globalisering og kalt motstykke til den globaliseringsutvikling vi ser for regionalisering. Globalisering har ført til at makt flyttes ut av nasjonalstaten og til overnasjonale organer. Det debatteres i hvilken grad dette bidrar til økt velferd totalt sett, men det gir i alle fall en organisering av handelen som bidrar til et mer effektivt varebytte. Når regionalisering får større betydning øker dette utfordringene med bygge opp under ett levende demokrati på regionalt (i Norge kommunalt) nivå.

Referanser

- Castles, Francis G. 2004: *The Future of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- O'Connor, James 1973: *The Fiscal Crisis of the State*. New York: St. Martin's Press.
- Offe, Claus 1984: *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson.
- Ringen, Stein 2006: *The Possibility of Politics: A Study in the Political Economy of the Welfare State*. Transaction Publishers. (With a new introduction)
- Westeren, Knut Ingar 2005: *Vurdering av kommunestruktur for Fosnes og Namsos kommuner*. Høgskolen i Nord-Trøndelag, Utredning nr 64, Steinkjer.
- Westeren Knut Ingar 2000: *Kommuneøkonomi i Nord-Trøndelag*. Høgskolen i Nord-Trøndelag, Utredning nr. 7, Steinkjer.

Utendørs oppdrett av kalv i iglosystem

Hanne Solheim Hansen, Geir Næss, Dagunn O. Moum, Gisle Bjerkan, Helge Stuberg, Kolbjørn Nybø og Birgit Tverås

Når kalvene er tilvent systemet og fôrautomatene fungerer, gir glassfiberigloer et rasjonelt kalvestell viser undersøkelser over flere år ved Mære landbruksskole.

Resultatene viser:

- **igloen er en god oppholdsplass, som gir kalvene en tilfredsstillende velferd**
- **Noen kalver sturer de første ukene i igloen, så bruk samme fôr ikke avhorn kalvene rundt flytting**
- **for kalver eldre enn 5 uker var tilveksten svært god og jevn for alle gruppene**
- **helsestatus hos kalvene var tilfredsstillende**

Imidlertid er det utviklingsmuligheter i iglosystemet når det gjelder tildelingsmetoder for melk og kraftfôr som kan forenkles for å spare kostnader.

Innledning

Storfe skal i følge nye Forskrifter om hold av storfe (FOR 2004) være oppstallet i løsdrift fra 2024. Siden kun ca 20% av storfe på nåværende tidspunkt er i løsdrift betyr det at det skal bygges mange nye fjøs de nærmeste årene. Ved planlegging av nye fjøs blir plassering av kalvene ofte en salderingspost og kalvene får en dårlig plass i forhold til miljø og smitte. En mulig løsning på oppstalling av kalv er utendørs med enkle overbygg og en avdeling med vegger til liggeplasser. For å få erfaringer med slike oppstillingsforhold ble det i 2003 bygget en oppstillingsplass med igloer for liggeplasser på Mære landbrukskole. For å kunne dokumentere hvordan systemet virker i forhold til kalvevelferd, helse, produksjon og arbeidsforhold, har vi sammen med studenter gjennomført registreringsperioder på 1-3 måneder siden høsten 2003. Med bakgrunn i resultatene fra disse registreringene er det laget 7 bachelorgradsoppgaver (Austvik 2004, Bakka og Volden 2004, Buflaten og Johansen 2004, Hasund og Heidenberg 2005, Bergum og Dretvik 2006, Hoset og Njå 2006, Hansen og Kalvik 2006) som til sammen gir en god oversikt over hvordan iglosystemet fungerer. Resultatene fra disse oppgavene er presentert i det etterfølgende.

Iglosystemet

Iglosystemet (Fig 1) består av to binger forbundet med hver sin iglo. Bingene er under tak, men er uten vegger. I igloene som huser liggepass for kalvene strøs det hver dag godt med halm. Det øvrige arealet i

bingen har ikke vært strødd, med unntak av noen forsøksperioder på 3-4 uker der det ble strødd med halm og sagspon. I hver bing er det en melkefôringautomat og en kraftfôrautomat for individuell tildeling av melk og kraftfôr (begge automater produsert av Holm og Laue og levert av Birkeland Fjøs-systemer). I hver bing er det også to vannkar med oppvarmet vann (ca 15 °C) og en høyhekk. Det er plass til opptil 30 kalver om gangen i alderen 2 til 14 uker, 15 i hver bing. Kalvene bør være ferdig med råmelksperioden når de blir flyttet til iglosystemet og de har i praksis vært mer enn 2 uker. I systemet kan man bruke "alt inn alt ut"-prinsippet eller man kan bruke en bing til kalv som er 2- 6 uker og en til kalv som er 6-14 uker (kontinuerlig innsetting). Det ble benyttet kontinuerlig innsetting og utflytting fra 2003 frem til høsten 2005, deretter ble det benyttet "alt inn alt ut".

Det ble brukt melkeerstatning av typen Grisegodt fra høsten 2003 til høsten 2004. Deretter har det vært brukt Sprayfo eller Kalvegodt, som er melkeerstatning beregnet for kalv. Melkeerstatningene ble utblandet med vann i anbefalt forhold. Kalvene fikk individuelle rasjoner basert på alder. Ved 2 ukers alder fikk de 8,1 liter/dag. Dette ble trappet opp til 8,8 liter/dag i 4- 6 ukers alder, deretter nedtrappet til ingen melkefôring ved 12 ukers alder. Den daglige rasjonen var fordelt på 4-8 rasjoner med maks 1,6 liter per besøk. Kraftfôr var av typen Kalvekraftfôr. Det ble i prinsippet gitt fri tilgang til kraftfôr, ved at de ble gitt større daglig

mengde når de klarte å spise opp sin rasjon. Dette ble justert hver

var under de normene som anbefales for storfe (Retningslinjer for hold

Figur 1. Iglosystemet på Mære Landbruksskole

uke i noen perioder og annen hver uke i andre perioder. Kalvene hadde fri tilgang til høy og vann.

Miljø og kalvenes bruk av iglosystemet

For å undersøke miljøforhold for kalvene ble det hengt opp målere inne i igloene for temperatur, luftfuktighet, lufthastighet, innhold av karbondioksid (CO₂) og ammoniakk (NH₃). I samme undersøkelse ble kalvenes bruk av iglo, uteareal og fôringsområde registrert (Buflaten og Johansen 2004). Disse undersøkelsene foregikk høsten 2003 og vinteren 2004.

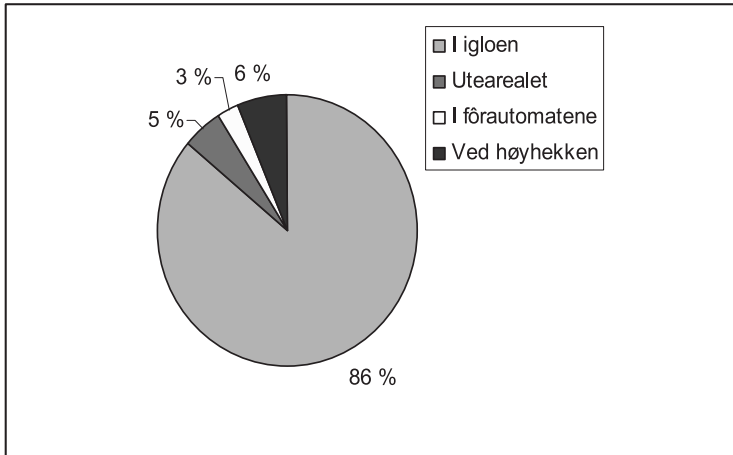
Resultatene fra undersøkelsene viste at temperaturen i igloene fulgte svingningene i utetemperatur og lå 1-3 °C over denne. Luftfuktighet, lufthastighet og innhold av uønskede gasser (CO₂ og NH₃)

av storfe 2004). I januar 2006 ble det satt inn 23 kalver i alderen 8-26 dager. Kalvene kom dagen før en østlig vind i opptil liten kuling (4-12 m/sek) med temperaturer på ca -4 til -7 °C satte inn. Den effektive temperaturen som følge av temperatur og vind var -16°C til -24°C (Gedzelman

1980). Denne værtypen holdt seg i 4 dager. I igloene var det vindstille og behagelig, mens det var svært kaldt utenfor igloene. Kalvene oppholdt seg da kun i igloene og måtte jages i fôrautomatene flere ganger daglig for å få nok fôr. Kalvene under ca 3 ukers alder skalv når de stod i fôrautomatene.

Heldøgnsstudier (3 døgn i løpet av januar og februar 2004 med 21 kalver i igloene) av kalvenes bruk av iglosystemet viste at kalvene brukte 86% av tiden til å ligge eller stå i igloene (Fig 2). Kalvene brukte kun 3% av tiden i eller helt nært fôrautomatene og 6% av til tiden ved høyhekken og drikkekarene (Fig 2). Gjennomsnittlig liggetid hos 6 fokaldyr var over 18 timer per døgn. Det er anbefalt at kalver bør ligge opp mot 16 timer i døgnet (Krohn 1999). Liggetid er en velferdsindika-

tor hos kalv og resultatene tyder på at kalvene trives i iglosystemet. Det ble heller ikke funnet vesentlige stereotypier (uønsket atferd som oppstår i ensformige omgivelser)

Figur 2. Tid brukt til opphold i ulike deler av iglosystemet. Gjennomsnitt av 3 døgn med 21 kalver (Etter Buflaten og Johansen 2004)

hos kalvene. Vanligste stereotypier hos kalv er utpreget suging på andre kalver eller innredning samt tungerulling. Kun for ett innsett av kalver, i registreringsperioden januar til mars 2006, måtte en kalv tas ut av systemet på grunn av desperat suging på de andre kalvene i bingen. Kalven viste denne atferd allerede da den ble satt inn i iglosystemet.

I igloene kan det brukes ulike strømidler. Halm er et godt liggeunderlag for kalver i utendørs oppstalling (Hansen og Jørgensen 2006). Halm er imidlertid ikke like tilgjengelig alle steder i landet og det ble derfor testet om det var aktuelt å bruke en blanding av halm og trespon (Hasund og Heidenberg 2005). I den ene testen av liggeunderlag som ble gjennomført viste kalvene preferanse for underlag av

blanding halm og spon. Det var imidlertid liten forskjell i preferanse og resultatene bør verifiseres før det endelig konkluderes. Det ble også forsøkt å strø utearealet med

halm sommerstid (Hasund og Heidenberg 2005). Disse undersøkelsene viste at kalvene hadde en tendens til i større grad å legge seg ute sammenlignet med inne i igloene. Det var først og fremst de største kalvene som valgte å ligge ute når dette arealet

var strødd. Den mest foretrukne liggeplassen var likevel inne i igloene.

På grunnlag av de ovennevnte undersøkelsene har vi vurdert det fysiske miljøet til være tilfredsstillende. Iglosystemet dekker kalvenes atferdsbehov og vi mener at kalvenes velferd er tilfredsstillende ivaretatt i iglosystemet. Vi vil likevel anbefale at det brukes vindskjerming rundt bingen i form av vindbremseduk eller vegger for å gjøre systemet mer robust overfor kald vind.

Tilvekst

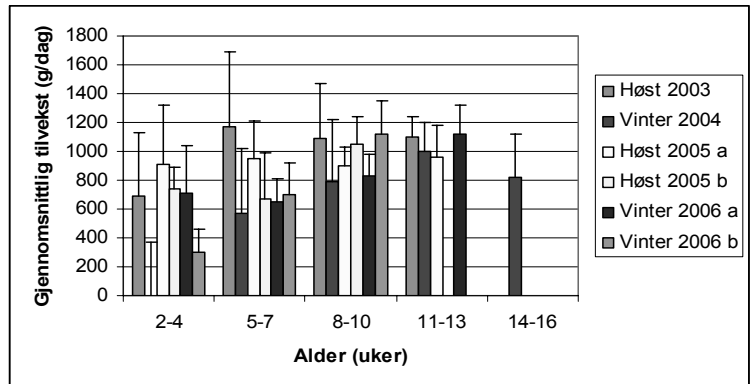
Det har blitt målt tilvekst hos 84 kalver i iglosystemet (Austvik 2004, Bakka og Volden 2004, Bergum og Dretvik 2006, Hoset og Njå 2006). Kalvene ble veid på digital platt-

formvekt en eller to ganger i uken. I alderen 2-4 uker hadde kalvene i de ulike gruppene en gjennomsnittlig tilvekst på 0-900 g/dag (Fig 3). Hos kalvene i igloene vinteren 2004 ble det registrert en gjennomsnittlig tilvekst på 0 g/dag. Det vil si at noen kalver la

på seg og andre tapte vekt i denne perioden. Også i senere innsett har enkeltindivider hatt liten tilvekst eller tapt vekt den første uken i systemet. De aller fleste kalvene var nyankommet i iglosystemet i denne alderen. For å gjøre overgangen til iglosystemet enklest mulig for kalvene er det viktig at man gjør minst mulig andre endringer for kalvene i den perioden. Flytting medfører nytt system, ny plass å finne fôr, nye kalver og ny rangorden å forholde seg til for hver av kalvene. Det er derfor viktig å blant annet sørge for at fôr og fôring er tilnærmet lik før og etter flytting og det er selvsagt viktig å unngå avhorning i denne perioden. Den første uken er det også nødvendig å hjelpe kalvene til å lære å bruke melkeføringsautomaten og kraftfôrautomaten.

Fra 5 ukers alder til 16 ukers alder var gjennomsnittlig daglig tilvekst mer jevn mellom kalvegruppene og den varierte fra 580 g/dag til 1180 g/dag (Fig 3). Gjennom-

snittlig tilvekst for hele perioden fra 2 til 16 uker for hver av kalvegruppene varierte fra ca. 622 g/dag til 1104 g/dag, avhengig av alder på kalvene og årstid for målingene. Med unntak av gruppen med tilvekst på 622 g/dag er dette svært

Figur 3. Gjennomsnittlig tilvekst hos seks grupper med kalver i iglosystemet fra høst 2003 til vinter 2006. Gjennomsnitt av 2- 20 kalver for hver av aldersperiodene. I forsøksoppsett 2005 a og 2006 a fikk kalvene kraftfôr fra kraftfôrautomat, mens i forsøk 2005b o 2006b fikk de kraftfôr fra appetittføringsautomater.

god tilvekst når det sammenlignes med ønsket om at kalvene veier 100 kg ved 3 måneder, som tilsvarer en tilvekst på ca 650 g/dag (Hansen m fl 2003). I forhold til to danske feltundersøkelser der gjennomsnittlig tilvekst var henholdsvis fra 580 g/dag til 760 g/dag (Engelbrecht 2006) og fra 545 g/dag til 674 g/dag (Dalgaard 2005) hadde iglokalvene også god tilvekst.

Tilveksten var stort sett svært god for kalvene i iglosystemet. Det var imidlertid den første eller de to første ukene etter flytting som synes å være vanskeligst, og som også resulterte i lavere tilvekst for noen av kalvegruppene. Det betyr at kalvene krever nøye oppfølging

de første 1-2 ukene og at det må legges vekt på å gjøre færrest mulig andre endringer for kalvene i forbindelse med at de flyttes til igloene. Kalvene må også læres opp til å bruke fôrautomatene.

Helse

Hos kalv er de viktigste sykdommene diaré, luftveisinfeksjoner og navle- og leddbetennelse. I to grupper med 48 kalver (høsten 2005 og vinteren 2006) der helsetilstanden ble registrert nøye, var det en kalv som døde av infeksjon i løpen, en kalv med luftveisinfeksjon og 3 veterinærbehandlinger av diaré hos to kalver. I tillegg ble det de første to ukene gitt 1,5 liter elektorlyttblanding både morgen og kveld til alle kalver med den minste antydning til fôringsbetinget diaré. I hvert av innsettene var det 6 og 8 kalver som hadde lettere fôringsbetinget diaré i korte perioder i løpet av de første 14 dagene i iglosystemet. Vi har ikke gode sammenligningstall for helseproblemer hos kalv, men en dødelighet på 2% for iglokalvene er lavt i forhold til ca. 3% som regnes for normalt for aldersgruppen 2-12 uker (Helsetjeneste storfe 2000). De mindre helseproblemer som luftveisinfeksjoner og diaré har vi ingen sammenligningstall for.

Fôrforbruk

Fôrforbruk ble registrert individuelt hos 24 kalver høst 2005 og vinter 2006 (Bergum og Dretvik 2006). Forbruk av melk og kraftfôr, vekt og tilvekst ble registrert for individuelle kalver to ganger i uken hos kalver i alderen 2 til 16 uker. Resultatene viste at fôrforbruket til tilvekst i gjennomsnitt var 0,50 FEm/kg

tilvekst. Tilsvarende resultater (0,70 FEm/kg tilvekst) ble funnet av Hoset og Njå (2006) for 25 kalver, der kraftfôrforbruket ble registrert gruppevis. Det registrerte fôrforbruket til tilvekst er betydelig lavere enn de normene som brukes for storfe (3 FEm/kg tilvekst, Harstad 1994). Lavere fôrforbruk hos kalvene i iglo kan stemme med at undersøkelser av energiforbruk til tilvekst hos storfe stort sett har vært gjort med eldre dyr som normalt vil ha høyere andel fettavleiring i tilveksten. Høyere andel fett betyr mer energi i tilveksten og derfor større fôrforbruk til tilvekst. En del av tilveksten hos unge kalver er utvikling og vekst av fordøyelsessystemet, som inneholder mye vann, og som det derfor krever lite energi å lage (Sehested m fl. 2003). Dersom vi kan verifisere disse resultatene vil de være av betydning for fremtidige normer for energi til kalv. Resultatene betyr også at de normene vi bruker i dag er tilstrekkelig til å dekke både behovet for energi til tilvekst og behovet for varmeproduksjon, når dyrene er oppstallet utendørs i kalde perioder.

Fôringssystemer

Ved bygging av iglosystemet ble det installert kraftfôrautomat med individuell tildeling. Denne automaten var dyr i innkjøp og det var aktuelt å teste muligheten for enklere system for tildeling av kraftfôr. Det ble derfor satt opp en enkel appetitt-fôringsautomat for kraftfôr med plass til ca 40 kg kraftfôr om gangen i den ene bingen. Tilvekst, atferd og fôrforbruk ble registrert hos to grupper kalv (14 kalver høsten 2005 og 11 kalver vinter 2006, Hoset og Njå 2006).

Resultatene viste at kraftfôrautomat med individuell tildeling gav god oversikt over de enkelte kalvene,

ga ro til eting, var kostnadskrevende i innkjøp og var lite driftssikker under vinterforhold (Tabell 1).

	Positivt	Negativt	Likt
Kraftfôrautomat	Godt system for individuell oppfølging	Mindre driftssikker	Gjennomsnittlig kraftfôropptak Gjennomsnittlig tilvekst
	Liten frekvens av jaging når bakporter er montert	Krever mye oppfølging	
Appetittfôringsautomat for kraftfôr	Veldig driftssikker	Liten oversikt over individuelt fôropptak	
	Enkel i bruk	Vanskelig å skjerme for jaging	

Tabell 1. Sammenligning av fôropptak, tilvekst hos kalv, driftssikkerhet, arbeidsinnsats og individkontroll ved tildeling av kraftfôr ved hjelp av kraftfôrautomat eller appetittfôringsautomat for kraftfôr (Etter Hoset og Njå 2006).

Appetittfôringsautomat for kraftfôr ga ikke mulighet for individuell kontroll av kraftfôrforbruket, den var billig i innkjøp og den var svært driftssikker. Det var imidlertid en del mobbing bort fra appetittfôringsautomaten, av 82 besøk ble kalvene i 34% av besøkene jaga bort av andre kalver (Hoset og Njå 2006). Derfor var appetittfôringsautomaten en mindre sikker tildelingsmetode enn kraftfôrautomat med bakport, der alle individer fikk ete i fred. Det var samme gjennomsnittlige kraftfôropptak og tilvekst hos kalv som fikk kraftfôr med begge systemene.

Arbeidsforbruk

Det ble gjort tidsstudier for arbeidet med stell av dyr og fôring vinteren 2006. På dette tidspunkt var det 22 kalver som var i iglosystemet 2. og

3. uke (Hansen og Kalvik 2006). Til daglig stell og oppfylling av fôr ble det i gjennomsnitt brukt 26 min/dag. Det vil si at de dagene det ikke var behov for ekstraordinære gjøremål tok daglig stell 1,2 min per dyr per dag. Til ekstraordinære gjøremål, som tildeling av elektrolyttblanding, opplæring av kalver i bruk av fôrautomater, og fiksing av fôrautomater ble det i gjennomsnitt brukt 80 min per dag. Av de ekstraordinære gjøremålene var tildeling av elektrolyttblanding den arbeidsoppgaven som tok mest tid (henholdsvis 54 min/dag og 18 min/dag for de to registreringsukene). Tildeling av elektrolyttblanding ble sterkt redusert allerede andre registreringsuke og deretter ble elektrolyttblanding tildeling bare sporadisk. Det som tok nest mest ekstra tid var fiksing av melkefôringsautomaten. Dette

skyldes deler i automaten som burde vært skiftet og som forårsaket at slanger med melk frøs, slik at automaten stanset. Den første registreringsuka ble det brukt i gjennomsnitt 31 min per dag til fiksing av melkefôringsautomaten. Siden kalvene nylig var satt inn i iglosystemet ble det også brukt en del tid på å hjelpe kalvene i fôrautomatene (henholdsvis 16 min/dag og 8 min/dag i de to registreringsukene). Fjerning av talle fra begge igloene tok ca 1 time og 10 min (Hansen og Kalvik 2006). Dette bør gjøres 3-4 gange i løpet av året, avhengig av antall kalver og alder på kalvene.

Konklusjon

Det fysiske miljøet i iglosystemet er tilfredsstillende, og atferden til kalvene tyder på at de trives i systemet. Helsen til kalvene er tilfredsstillende. Tilveksten til 3 måneders alder er svært god. Det er imidlertid viktig å gjøre minst mulig endringer for kalvene når de flyttes i igloene, slik at overgangen til iglosystemet blir lettere for kalvene. De normene som brukes for fôring av kalv ser ut å overvurdere behovet for energi til tilvekst, slik at dagens normer dekker både behovet for energi til tilvekst og varmeproduksjon i de kalde periodene. Kraftfôret kan gjerne tildeles med en helt enkel appetitt-kraftfôrautomat. Når det gjelder strø er det mulig å tilpasse bruken til det som er lettest tilgjengelig, enten halm eller spon eller helst en kombinasjon av halm og spon. Strøing av utearealet sommerstid viser en tendens til at flere av de største kalvene velger å legge seg ute, men det er fortsatt

igloene som er den dominerende liggeplassen. Når kalvene er tilvent systemet og fôrautomatene fungerer, er det veldig rasjonelt å stelle kalvene i iglosystemet. Det må likevel påregnes en del tid når kalvene nylig er flyttet i igloene og ved problemer med fôrautomatene.

Alt i alt fungerer iglosystemet godt for oppstalling av kalv. Kalvene har det godt, de har god tilvekst og arbeidsforbruket er svært lavt når alt går vel, men det kan i problemperioder kreve en del arbeid. Det er også viktig å sette av nok tid til kalvene den første eller de to første ukene de er i igloene.

Litteratur

- Austvik, K.A. 2004. Tilvekst hos kalv i iglosystem. Bacheloroppgave Høgskolen i Nord-Trøndelag.
- Bakka, S., Volden, I. L. 2004. Kalveoppdrett utendørs – energibehov, fôropptak og tilvekst. Bacheloroppgave Høgskolen i Nord-Trøndelag.
- Buflaten, K., Johansen, R. M. 2004. Kalveiglo – klima og adferd. Bacheloroppgave Høgskolen i Nord-Trøndelag.
- Bergum, W., Dretvik, I. 2006. Fôropptak og tilvekst hos utegående kalv i Norge. Bacheloroppgave Høgskolen i Nord-Trøndelag.
- Dalgaard, I. (2005) Kalvestalde kontra kalvehytter. Tilvekst, sundhed og arbejdsforhold. I *Kvæg* nr. 18 2005. Dansk Landbrugsrådgivning
- Engelbrecht, R. 2006. Giv dine kalve bedre tilvækst og sundhed. Dansk kvægs kongress 2006. 27. og 28. februar Herning Kongrescenter.

- <http://www.lr.dk/kvaeg/diverse/tema13-2006.htm> Opprettet 03.01.06, hentet 19.07.06
- FOR 2004-04-22 nr 665: Forskrift om hold av storfe. 2004. Landbruks- og matdepartementet. <http://www.lovdata.no/for/sf/ld/td-20040422-0665-0.html>. Hentet 25.07.06
- Gezelman, S. D. 1980. The Science and wonders of the atmosphere. John Wiley and Sons, New York, Chichester, Brisbane, Toronto. ISBN 0-471-89103-7
- Hansen, I., Jørgensen, E. 2006. Velferd hos kalver i kaldfjøs. Delprosjekt under pilotprosjektet "Landbruksbygg i Arktis" Bioforsk Rapport. Vol 1 nr 67. ISBN 82-17-00059
- Hansen, H. K., Kalvik, Å. 2006. Utendørs kalveanlegg – kostnader og forbedringsområder. Bachelorgradsoppgave Høgskolen i Nord-Trøndelag..
- Hansen, H. S., Sakshaug, A., Fløttum J. 2003. Optimal produksjon av kalv. Kompendium fra Høgskolen i Nord-Trøndelag. ISBN 82-7456-313-1
- Harstad, O. M. 1994. Fôrmiddel-vurdering og fôrutnyttelse hos drøvtyggere. Kompendium ved Norges landbrukshøgskole, Landbruksbokhandelen. ISBN 82-557-0408-6
- Hasund, K., Heidenberg, J. 2005. Liggeunderlag og atferd hos kalv i iglo. Bachelorgradsoppgave Høgskolen i Nord-Trøndelag.
- Helsetjenesten for storfe. 2000. Ta vare på kalven. Fremtida i fjøset. Helsetjenesten for storfe. Fagperm 109 sider
- Hoset, S., Njå. I. 2006. Krafftfortilingsmetoder for kalv i kalde omgivelser. Bachelorgradsoppgave Høgskolen i Nord-Trøndelag..
- Krohn, C.C. 1999. Kvæg. I *Etikk, velfærd og adfærd i husdyrbruket*, red. S.K.Nielsen, Landbruksforlaget, Århus. ISBN 87-7470-728-0
- Retningslinjer for hold av storfe. 2005. Mattilsynet http://www.mattilsynet.no/mattilsynet/multimedia/archve/00014/Revidert_retningslin_14655a.pdf. Hentet 25.07.06
- Sehested, J., Pedersen, R. E., Strudsholm, F., Foldager, J. 2003. Spædkalvens fordøjelsesfysiologi og ernæring. I *Kvægts ernæring og fysiologi, bind 2 – Fodring og produktion*, red. F. Strudsholm og K. Sejrsen, Danmarks Jordbruksforskning. ISSN 1397-9892

Grenser for kommersialisering?

Om supporterernes vurderinger av kommersialisering av fotball

Arve Hjelseth

Fotballsupporterernes forhold til fotballen og til sin egen klubb antar en sakral karakter, som gjør det problematisk å utforme fotballen i samsvar med de trender som dominerer i den øvrige populærkulturen.

”Hellige” symboler som klubbdrakt og klubblogo kan bare delvis ofres for å få plass til for eksempel sponsorer. Videre motsetter supporterne seg sterkt å være deltakere i et underholdningsshow som regisseres av arrangøren, de ønsker å skape atmosfæren på egne premisser. På grunnlag av slike prosesser antar fotballen en karakter som gjør den vesensforskjellig fra det vi finner på de fleste populærkulturelle felt.

Introduksjon

Med utgangspunkt i data om norske supporterers holdninger til ulike typer kommersialisering av fotball, skal jeg i denne artikkelen drøfte forholdet mellom fotball og populærkultur. Jeg skal argumentere for at fotball fra supporterens perspektiv ofte arter seg annerledes enn for eksempel film og musikk gjør for sine tilhengere. Dette kommer til uttrykk blant annet som iboende skepsis overfor ulike typer kommersialisering av fotball. Fotballsupportere er ikke først og fremst *konsumenter* av fotballunderholdning, de er både *deltakere* i det ritualet en fotballkamp utgjør, og (i egne øyne) *forvaltere* av sin klubbs identitet og tradisjoner. Dette skaper som vi skal se en annen type identifikasjon mellom fotballsupportere og deres klubb, enn tilfellet er for eksempel for relasjonen mellom en filmstjerne og hans eller hennes fans. Videre får visse symboler knyttet til en fotballklubb *sakral* karakter, noe som gjør at symbolene motsetter seg kommersialisering. En fotballklubb er både børs og katedral, men det er den sistnevnte metaforen som er mest treffende for å beskrive supporterens forhold til sin klubb. Derfor er for eksempel forholdet til sponsorer langt mer problematisk for fotballsupportere enn tilfellet er for publikum i de fleste andre idretter.

Videre er supportere opptatt av at de *selv* definerer kodene for legitime uttrykksformer blant publikum. Dette gjør at forsøk fra arrangørens (klubbens) side på å sette publikum i stemning møter motstand. Fordi supporterne ikke oppfatter seg som konsumenter av underholdning som

tilbys dem av arrangøren, motarbeider de arrangørens regi. I stedet ønsker de å ta regien selv, og å uttrykke sin støtte til klubben på sine egne premisser.

Til tross for de forskjeller mellom fotball og populærkultur (eller for så vidt mellom fotball og de fleste andre idretter) jeg har antydnet i det ovenstående, er det ingen tvil om at fotballen i en viss forstand er blitt en integrert del av underholdningsindustrien. David Beckham er både en av verdens beste fotballspillere og et av verdens viktigste popikoner (Dahlen 2003). Fotballens stjerner får samme status som film- og musikkartister.¹ Motsatt blir fotballen også mer attraktiv for kjendiser fra andre sfærer av underholdningsindustrien: For kjendiser kan det være like viktig å bli sett på en attraktiv fotballkamp som på en attraktiv film- eller teaterpremiere. Fotball er kort sagt *trendy*. Ikke så rent få kulturpersonligheter i Oslo har meldt seg inn i Vålerengaklanen de siste årene, og politikere har også forsøkt å påberope seg en interesse for fotball som det ikke alltid grunnlag for. Det fortelles også at Jens Stoltenbergs største skrekk før valget i 2005 var at oppmerksomheten skulle bli rettet mot det faktum at han er totalt uinteressert i fotball.² Kort sagt;

¹ Denne integrasjonen av fotball og popkultur har én historisk parallell, nemlig fenomenet George Best, som i slutten av 60-årene var et hett reklameobjekt. I årene fra 1970 til 1990 hadde fotball svært begrenset nærhet til det øvrige populærkulturelle feltet.

² Ingebrigt Steen Jensen, innledning på debattmøte om fotball ved Institutt for Samfunnsforskning, 31. mai 2006.

fotball er blitt en viktig kulturell markør, som det er vanskelig å komme utenom.

Ut fra dette er det naturlig å tenke seg at fotballens publikum i økende grad utvikler samme forhold til fotballens stjerner som filmpublikummet gjør til filmens stjerner, som musikkpublikummet gjør til popmusikkens stjerner, etc. Delvis er nok dette riktig, men som vi skal se finnes det også en rekke interessante forskjeller. Blant de viktigste er at fotballen av ulike årsaker er mindre *endringsorientert*. Populærkulturelle fenomener som *Big Brother* og *Idol* endrer eller justerer stadig konseptet, så snart seertallene reduseres. Programmene må stadig tilføres nye elementer dersom seerne ikke skal gå lei. Det samme ser vi i en av de største kommersielle suksessene i idretten de siste årene, nemlig skiskyting. I forhold til for tjue år siden er skiskyting en helt annen idrett. Den er kommersialisert på en måte som har skapt suksess (Hanstad 2005), og prosessen synes å ha møtt lite motstand. Det samme er tilfelle i langrenn. Det antas uten videre at skal langrennssporten vokse, må den gamle intervallstarten erstattes av stadig flere sprintrenn og fellesstarter. Sammenlignet med dette er fotballen oppsiktsvekkende konservativ. De viktigste turneringene utformes på nøyaktig samme måte år etter år, og reglene er bare gjenstand for små og meget forsiktige endringer. Som vi skal se er også selve *arrangementet* restriktivt. En rekke tiltak som kjennetegner sammenlignbare og konkurrerende idretter som håndball og basketball, blir motarbeidet av både supportere og forbund i fotball.

Jeg innleder artikkelen med en kort oversikt over hva jeg legger i begrepet *kommersialisering av fotball*. I del 3 skal jeg lansere noen begreper og perspektiver som kan kaste lys over fotballen og publikums måte å forholde seg til spillet på. Deretter skal jeg kort si noe om hvilke data som ligger til grunn for drøftingen. I del 5 og 6 drøfter jeg hvordan supporterne forholder seg til to utvalgte typer kommersialisering, nemlig synet på sponsorenes rolle i klubben og til et konkret tiltak fra enkelte klubbers side, nemlig å tilby publikum det som kalles *klappere*.

Kommersialisering av fotball

Kommersialisering av fotball er ikke noe *nytt* fenomen. Striden om innføringen av profesjonell fotball i England i 1880-årene var grunnleggende sett en diskusjon om kommersialisering. Det er likevel vanlig å si at et tidsskille inntrådte rundt 1990. Sund (2003:66) betegner perioden etter 1990 som "*fotballen i markedet*"-fasen. I norsk fotball er det rimelig å si at overgangen til profesjonell fotball i 1992 representerer et viktig tidsskille, men det var også et uttrykk for kommersialisering da de norske toppklubbene i 70-årene begynte med reklame på klubbdraktene. Det som skjer etter omtrent 1990 kan sies å bestå i en mer *profesjonalisert* ledelse og administrasjon, at relasjonen mellom klubb og spillere får preg av mer formaliserte *kontrakter*, og at eksterne investorer i flere toppklubber får økt innflytelse. Sponsorer blir dessuten gradvis en like viktig inntektskilde som billettinntekter. Ohr og Gammelsæter

(2001) kaller dette en overgang fra en *foreningsmodell* til en *forretningsmodell*. Idealtypisk vil penger i en foreningsmodell være et middel for å nå sportslige mål, mens sportslig suksess i en forretningsmodell er et middel for å nå økonomiske mål. Dette poenget må ikke overdrives; i praksis er det ingen tvil om at investorer i norsk fotball ofte har andre mål enn de økonomiske. Men at økonomiske variabler er mer sentrale for driften av en klubb i dag enn for 20 år siden er åpenbart. Ser vi ut over Norges grenser kan Malcolm Glazers overtakelse av Manchester United i 2005 være et eksempel. Dette satte voldsomme følelser i sving blant lagets tilhengere. Det samme gjorde den amerikanske energidrikk-giganten Red Bulls overtakelse av den østerrikske toppklubben Austria Salzburg, med påfølgende bytte av både klubbnavn og draktfarger. Denne motstanden illustrerer at fotballklubben betyr veldig mye for mange supporterere.

Jeg skiller her mellom to dimensjoner ved kommersialisering.³ Den første kaller jeg *kommodifisering*, som består i at fotballens karakter av å være en *vare* blir mer fremtredende. En videre implikasjon av dette er at relasjonen mellom klubb og publikum endres til en mer rendyrket *markedsrelasjon* (King

2002:138-143). Tilskueren blir en kunde av klubben. Dette utfordrer publikums opprinnelige relasjon til klubben, som dels stammer fra det jeg over kalte *foreningsmodellen*, hvor klubben var en demokratisk medlemsorganisasjon (selv om tyngden av publikum sjelden var medlem i klubben). Videre utfordres det mer avgrensede supportersegmentet i fotballen, som knytter andre verdier og ritualer til sitt forhold til klubben enn den rent økonomiske transaksjonen. I den etterfølgende drøftingen skal jeg spesielt se på hvordan sponsorer bidrar til å kommodifisere fotballen, og hvordan dette skaper motstand og tilpasning blant supporterne.

Den andre dimensjonen kaller jeg *spektakularisering*, som – slik jeg definerer begrepet her – innebærer at *rammen* rundt kampen blir forsøkt gjort mer attraktiv. Med Petersons (2002:403) ord innebærer spektakularisering at "man säljer inte bara själva tävlingen eller matchen utan väl så mycket dess publika innramning". Spektakularisering er altså *faktorer som gjør fotballkampen attraktiv, men som ikke er en del av selve kampen eller spillet*. Begrepet er opprinnelig beslektet med det engelske *spectate* og det norske *spektakulært*, og har å gjøre med at det er *en fryd for øyet* (Slagstad 2006). Slik jeg bruker begrepet her, inkluderer det imidlertid også bruk av lyd for å bedre atmosfæren på kamp. Dette skjer i den hensikt å trekke nye grupper til fotballen. Eksempler på slik spektakularisering er økt vekt på bruk av musikk under kampen, bruk av speakertjenesten for å få publikum i stemning, og utarbeiding av mer fasjonable omgivelser for publikum. I drøftingen skal jeg se

³ I en større avhandling (Hjelseth, under utgivelse) inkluderer jeg også en tredje dimensjon ved kommersialisering, nemlig det jeg kaller *institusjonell omforming*. Dette innebærer at man endrer turneringsformer, regler og spillemåter for å gjøre fotballen mer attraktiv. I denne artikkelen blir det ikke plass til å ta opp denne dimensjonen.

på hvordan supporterne vurderer et spesielt spektakulariseringstiltak som kalles *klappere*.

Noen perspektiver og begreper

En mulig tilnærming til studiet av fotballsupportere er å sammenligne dem med *fankulturer* mer generelt. Fans av rockegrupper, filmsjangere og filmstjerner blir ofte sett ned på fordi de på grunn av sin ukritiske beundring for visse stjerner ikke antas å være i stand til å bedømme kulturelle uttrykk på rasjonelt vis. Fra dette perspektivet har *fanatisk* en negativ klang. Derfor finnes en rekke stereotypier om fans (Jenkins 1992:10). Samfunnsvitenskapen var også lenge lite interessert i fenomenet annet enn som en mulig patologi (Jenson 1992), men de senere årene har litteraturen om fankulturer vokst kraftig. Som Grossberg (1992:50) påpeker, er forestillingene om *fans* nært knyttet til populærkulturen. En lidenskapelig beundrer av Ibsens skuespill blir sjelden karakterisert som *Ibsen-fan*.

Fans ble tradisjonelt sett på som passive mottakere av produkter skapt av kulturindustrien, gjerne med utgangspunkt i en pessimistisk kulturkritikk (Adorno og Horkheimer 1981). Fiske (1992) insisterer imidlertid på at også popkulturens publikum etablerer komplekse sosiale mønstre og koder som skiller mellom legitime og illegitime tilknytningsformer til et idol. Et eksempel er Bruce Springsteen-fans som ikke verdsetter Springsteen-tilhengere som oppdaget artisten først etter megasuksessen *Born in the USA* (1984). De peker i stedet på tidligere og mindre kjente utgivelser som de beste. Et

slikt perspektiv representerer en klar parallell til Bourdieus (1984) *Distinksjonen*. Samtidig illustrerer det i følge Fiske at slike kulturelle hierarkier også utvikles i populærkulturen. Den nye litteraturen om fankulturer viser med andre ord at tilknytningen til bestemte populærkulturelle uttrykksformer kan være relativt sofistikert, og at den evner å skille mellom virkelig begeistring og de som hopper på en popularitetsbølge.

Fiske (1992) viser også hvordan *deltakeraspektet* er sentralt i mange fankulturer. Fans av for eksempel kultfilmer kan under visninger kommentere og tidvis også bidra til å endre filmens tekst og budskap. Her nærmer de seg en dimensjon hvor de har mye til felles med fotballsupportere, som også ønsker å være en bidragsyter til klubbens suksess. Til tross for dette er det mulig å argumentere for at fotballsupportere har et annet forhold til sitt lag enn de fleste andre fans har til sine idoler. En supporter benevner for eksempel ofte klubben i første person flertall: "Vi vant" (Miller og McHoul 1998:88; Sandvoss 2003:36). Slik blir fotballsupporteren ett med laget eller utøveren. En Rolling Stones-fan vil på sin side neppe si at "vi spilte en god konsert i kveld". Cornel Sandvoss peker på at fans av for eksempel Madonna artikulere sine drømmer ved så langt som mulig å kopiere hennes stil, og at de gjennom dette

"(...) articulate who they would like to be. They select aspects of the outside world as represented by the icon and seek to integrate into their lifeworld the values and concepts their favourite icon represents. Football fans engage in the reverse

process. As club and fan are interpreted as a single entity by fans, they project their own values onto the club. In other words, when football fans talk about their club, they naturally speak about their image of themselves. (...) Identification with the club makes the club the fan's symbolic representative in the outside world" (Sandvoss 2003:37).

I den grad dette er riktig, vil altså fotballsupportere ikke nødvendigvis identifisere seg med sitt favorittlag, de identifiserer snarere favorittlaget med seg selv. Et eksempel kan være hvordan supportere ofte vektlegger aspekter ved sin klubbs historiske bakgrunn som samsvarer med deres egne verdier. I fotballen er det en viss tendens til at det å ha en folkelig arbeiderklassebakgrunn er noe som gir en klubb ekstra status. Skeid-supportere nøler for eksempel aldri med å påpeke at de har en mer ekte arbeiderklassebakgrunn enn Vålerenga. Slik velger de ut aspekter ved klubben som samsvarer med sine egne verdsett.

Spørsmålet om i hvor stor grad fotballsupportere forholder seg til fotballen på måter som samsvarer med fans av popidoler, må imidlertid avklares empirisk. Det må understrekes at fotballfeltet er i bevegelse, og at et idol som David Beckham utvilsomt er gjenstand for idoldyrking. Det kan derfor godt tenkes at fotballkulturen nærmer seg den øvrige populærkulturen. Likevel er dette skillet verdt å merke seg. I den grad supporterne anser seg som forvaltere av sin klubbs tradisjoner og verdier, vil de trolig i større grad problematisere kommersialisering som utfordrer den måten de forholder seg til

klubben og kamprituale på. Dette kan for eksempel skyldes nettopp at de ser på seg selv som noe annet og mer enn konsumenter av klubbens tilbud.

Den britiske sosiologen Anthony King (2002) har vist hvordan engelske supportere har forholdt seg til kommersialiseringen av engelsk fotball etter etableringen av den fasjonable *FA Premier League* i 1992. Han påpeker at kommersialiseringen møter kritikk fra flere grupper supportere, delvis fordi økte billettpriser har truet med å ekskludere den tradisjonelle arbeiderklassen fra toppfotballen, men også at supporterne på ulike måter tilpasser seg en ny virkelighet, og finner nye uttrykksformer som i større grad samsvarer med den nye fotballens organisering. Duke (2002) legger mer vekt på at supportere aktivt undergraver den engelske toppfotballens forsøk på å gjøre fotballen til et glamorøst underholdningsarrangement. Min analyse tar utgangspunkt i tenkemåter som dette, og peker på at supporterernes aktiviteter og uttrykksformer ofte legger seg på tvers av det som er klubbens hensikt, og at atmosfæren på fotballkamper derfor antar en helt annen form enn tilfellet er i sammenlignbare idretter. Dels har også supporterne klart å reversere utviklingen i retning av å gjøre norsk toppfotball til et rendyrket underholdningsarrangement.

Med *supportere* skal jeg i det følgende forstå personer som investerer betydelige økonomiske og/eller emosjonelle ressurser i det å følge en (eller i noen tilfeller flere) klubb(er). Dette innebærer at man kan være supporter både dersom man forholder seg til fotballen slik fans forholder seg til Madonna, og

dersom man i stedet identifiserer klubben med seg selv, slik Sandvoss hevder. I analysen av disse temaene anser jeg altså dette for *empiriske spørsmål*.

Kort om metode og data

Data i denne undersøkelsen er hentet fra norske diskusjonsgrupper om fotball på internett. En redegjørelse for utvalget og metodiske avveininger finnes i Hjelseth (under utgivelse). Innenfor denne artikkelens rammer vil det føre for langt å gi sitater fra de konkrete diskusjonene om de emnene jeg analyserer. Noen ord om diskusjonsgruppene og måten jeg analyserte dem på er likevel på sin plass.

Alle norske supporterklubber har ett eller flere diskusjonsforum, med til dels meget stor aktivitet. I tillegg har blant annet VG Nett en diskusjonsgruppe om norsk fotball. Siden 1999 er det skrevet over 1,3 millioner innlegg om norsk fotball på den sistnevnte siden. Entusiaster bruker slike forumer til å diskutere alt mulig som har med fotball å gjøre, også spørsmål vedrørende kommersialisering. For å skaffe kunnskap om hvordan ulike holdninger utvikles og legitimeres i et offentlig rom, er slike grupper meget verdifulle. Til forskjell fra for eksempel kvalitative intervjuer, møter debattantene kontinuerlig motforestillinger og motargumenter som gjør at de må begrunne sine synspunkter. Dette betyr at gruppene også kan ses på som arenaer for *normdanning* rundt spørsmål om for eksempel kommersialisering av fotball. Jeg har altså analysert *diskusjoner* hvor argumenter er blitt satt på prøve, ikke bare holdninger. I praksis viser

det seg at mange synspunkter synes å være basert på en del implisitte forutsetninger som utdefinerer visse fenomener i utgangspunktet. Mange klubbers forsøk på å øke inntjeningen eller på å utvikle et mer attraktivt arrangement, møter motstand hos supporterne fordi de bryter med noen overordnede normer vedrørende hva som i følge supporterne kjennetegner god fotballkultur. I den etterfølgende analysen skal jeg gi to eksempler på dette.

Kommodifisering: Sponsorers rolle

For fotballsupportere er *tifo* en betegnelse på visuelle arrangementer som supporterne avholder, fortrinnsvis under lagenes innmarsj. Det kan være store bannere som felles ut over hele tribuneseksjoner, papplater holdt oppe av den enkelte tilskuer på en slik måte at det totalt dannes et mønster når man beskuer det på avstand; konfetti, kasteruller eller pyrotekniske virkemidler som bluss og røykbomber. Normalt vil tifoer være utformet i klubbens farger, eller med budskap som støtter klubben. Tifo fortolkes fra supporterens side som en *gave* fra supporterne til klubben.

Mange supportere legger ned et betydelig antall dugnadstimer på planlegging, produksjon og praktisk utførelse av tifoarrangementer. Det er en norm at arrangementene ikke skal være sponset, i den forstand at tifo ikke samtidig skal uttrykke budskap på vegne av en bedrift, mot at bedriften bidrar økonomisk til tifoarrangementet.

Et interessant grensetilfelle i forhold til spørsmålet om sponning oppsto høsten 2004, da Vålerengas

supporterklubb *Klanen* arrangerte en tifo hvor de felte tre historiske Vålerenga-drakter ned over tribunen da lagene kom på banen. Den ene av disse var dagens drakt, og hadde derfor logoen til Hafslund på brystet, siden Hafslund er klubbens hovedsponsor. Dette skapte reaksjoner blant enkelte av klubbens supportere, som synes logoen virket skjemmende på tifoarrangementet. De fleste supportere syntes å ha akseptert at klubbene har en sponsor som får navnet sitt på spillerdraktene, men det kan altså stille seg annerledes dersom dette navnet også dukker opp på et tifoarrangement. For supportere er det underforstått at tifo ikke skal sponses.

Det viste seg at Hafslund hadde bidratt økonomisk til Klanens tifo-gruppe, men de hadde ikke påvirket hvilke arrangementer som skulle avholdes eller hvordan de skulle se ut. Det var altså Klanens, ikke Hafslunds, valg å profilere Hafslund-navnet i arrangementet. Slik sett gikk Klanen fri fra anklagene om at de var sponset. For de fleste supporterne ble det sentrale poenget at dersom man skal ha en tifo som inkluderer dagens drakt i stor versjon, innebærer dette pr. definisjon at logoen må med, for det er slik drakten ser ut. Men dette synet var ikke entydig, og i diskusjonen om arrangementet utkrystalliserte det seg to posisjoner: De som mente at logoen var en *integrert del av drakten*, og de som mente at logoen var *klistret på drakten* mot at klubben fikk betalt for det. Dette signaliserer komplekse former for henholdsvis tilpasning til og motstand mot den kommersielle fotballen. Noen supportere mener altså at logoen til Hafslund

er en naturlig og integrert del av drakten. Enkelte fremhevet også at drakten ville være vanskelig å kjenne igjen dersom den ikke var der. Andre mente i stedet at logoen ikke var en del av drakten, men at den var klistret på. Diskusjonen avslørte komplekse og nyanserte avveininger i supporterens syn på forholdet mellom sponsor, klubb og supportere.

Også for de som hevdet det første synspunktet går det en klar grense for hvor stor innflytelse sponsorer skal ha, og i hvor stor grad de bør få anledning til å spise seg inn på klubbens sentrale symboler. Da Rosenborg før 2004-sesongen lanserte en ny drakt var supporterne entydig negative, og Rosenborg-supporterne mottok også støtteerklæringer fra andre lags supportere. Drakten inneholdt i forhold til året før to nye sponsormerker. Begge var i rødt på Rosenborgs svarte og hvite drakt og brøt derfor med klubbens fargekoder, og de representerte dessuten to nye merker på en drakt som hadde flere logoer fra før, hvorav også noen av dem brøt med draktfargene. Supporterne mente derfor drakten fremsto som eksempel på hvordan en klubb kan selge *sjøla* si, det vil si sentrale klubbsymboler, for penger. Eksemplet illustrerer at selv om supporterne anerkjenner behovet for inntjening i norsk fotball, og anerkjenner at sponsorer må få profilere seg i tilknytning til klubben, er det likevel klare grenser for i hvor stor grad sponsorprofileringen kan utfordre et så sentralt klubbsymbol som drakten. For det første må ikke logoene bli for mange, og for det andre bør de i minst mulig grad bryte draktens fargekoder, slik at draktens visuelle uttrykk ivaretas i

størst mulig grad. Når det gjelder Klanens tifoarrangement gikk det dessuten frem at de tolker selve logoen ulikt. Blant argumentene som ble brukt for å ha Hafslund-logoen på drakta, var at Hafslund var en langsiktig sponsor som hadde vært med klubben i mange år, og at tifogruppen muligens ville vurdert dette annerledes dersom hovedsponsoren hadde vært ny hver sesong. Hafslund langsiktighet fortolkes altså slik at logoen blir en del av drakten, og at selskapet gjennom sin rolle som langsiktig støttespiller også blir en del av klubben. Dermed kan selskapet tolkes som "en av oss", og ikke ganske enkelt som en aktør som kjøper seg profilering for penger.

Alt i alt viser supporternes forhold til sponsorer at både fotballen som sådan og den enkelte klubb har begrensede frihetsgrader med hensyn til i hvor stor grad de kan utnytte det kommersielle potensialet, uten å komme i konflikt med sine egne supportere. Dette synes å henge sammen med at supporterne tillegger både klubben, drakten og selve fotballritualet en *sakral* karakter, som blir ødelagt dersom de blir kommodifisert. Som en av debattantene i en diskusjon av sponsorenes rolle i Vålerenga vektla: Man skal ikke takke ja til alle inntekstmuligheter, for et hyper-kommersielt Vålerenga er ikke Vålerenga. Det er også grunn til å merke seg at flere klubber synes å legge gradvis mer vekt på å utforme drakten slik at sponsormerkene passer bedre inn. Det kan altså synes som om supporterne har en del innflytelse.

Spektakularisering: Klapperen

Det er ofte nær sammenheng mellom spektakularisering og kommodifisering. Hvis for eksempel en klubb forsøker å lage et attraktivt arrangement med hjelp av sine sponsorer, samtidig som dette arrangementet profilerer sponsorene, innebærer det både spektakularisering og kommodifisering. I dette avsnittet skal jeg rette oppmerksomheten mot de aspekter ved spektakularisering som ikke er knyttet til sponsorprofilering, men til klubbenes arbeid med å gjøre arrangementet mer attraktivt for publikum, for på den måten å øke tilskuertallene.

Som jeg har argumentert for andre steder (Hjelseth 2004), er egentlig fotballens posisjon som den klart mest populære idretten i Norge og de fleste andre land paradoksal. Ut fra utbredte forestillinger om kulturelle preferanser og verdier i et senmoderne samfunn (se for eksempel Eriksen 2001), er det nærliggende å tenke seg at idretter som sandvolleyball og basketball passer moderne livsstil vel så godt. Som *spill* betraktet er fotballen utidsmessig. Ut fra dette er det ikke unaturlig at fotballen i perioder har hentet inspirasjon fra idretter som basketball og håndball når det gjelder måten de har utformet arrangementene på. For eksempel spilles det i mange lagidretter musikk mens ballen er ute av spill. Ofte vil musikken få i gang trampeklapp blant publikum i disse idrettene. Dette er forsøkt også i fotball, men med svært vekslende hell. De siste årene har NFF strammet inn på bruken av musikk, og klubber som spiller musikk for

eksempel under påvente av et hjørnespark, kan i prinsippet bli straffet med bøter.

Et annet fenomen som er inspirert av blant annet håndball er såkalte *klappere*. Klappere kan ha forskjellig utforming og være i forskjellig materiale, men består i innretninger som publikum kan bruke til å slå mot hendene, eller de kan ha to klappere som de klapper med i stedet for med hendene. Den skaper en skarp lyd som er mer hørbar enn ordinær klapping, og kan også gi en visuell effekt. Normalt er klapperne i plast eller papp. De siste par årene har flere klubber, blant annet Molde, delt ut slike klappere til publikum. Den atmosfære en slik klapper skaper blir nesten entydig fordømt av supporterne. Flere pekte på den åpenbare parallellen til håndballstemning, og at de som ønsket en tribunekultur med klappere burde begynne å interessere seg for håndball i stedet. For fotballsupportere fungerer slik håndball (og til dels også basketball, strandvolleyball og ishockey) som *negative referanser*; som en beskrivelse på hvordan supporterne *ikke* vil at stemningen skal utvikle seg. Klapperen ble derfor utdefinert, og de som bruker klappere, eller som mener det er et godt tiltak for å forbedre atmosfæren, blir automatisk utdefinert som supporterne.

Det er imidlertid vanskelig å sette fingeren på nøyaktig hva som var galt med klappere som stemnings-skapende middel. Noen mente lyden var ubehagelig, andre fremhevet at bruken av klappere passiviserte publikum, ved at de ikke deltok for eksempel i sang, det som er supporterens fremste virkemiddel for å skape stemning. Dette kan

være legitime argumenter, men det skulle ikke i seg selv være noe i veien for å synge samtidig som man bruker klapperen. Jeg skal derfor bruke litt plass på å drøfte bakgrunnen for denne entydige motstanden mot klappere.

Supporterene ser ut til å operere på grunnlag av koder hvor en uttrykksform som gir assosiasjoner til håndball, automatisk blir utdefinert. Andre betegnelser som brukes om et fenomen som klapperen, er at den er *bondsk* eller *harry*. De to siste begrepene kan tolkes inn i en ramme hvor fotballsupportere er *urbane*, mens uttrykk som for eksempel klapperen knyttes til det *rurale*. På samme måte kan håndballmetaforen knyttes til det faktum at håndball – i hvert fall i Norge – først og fremst er betraktet som en idrett for kvinner og jenter. Forstått på denne måten spiller derfor motstanden mot klappere på en motsetning mellom det maskuline (fotball) og det feminine (håndball). En debattant la for eksempel vekt på at Molde hadde en kvinne som arrangementssjef, og antok at hun ikke hadde innsikt i supporterkultur. Følgelig kan motstanden mot klappere fortolkes som det urbane mannsfellesskapets kamp mot feminisering av fotballkulturen.

Men det er en del problematiske sider ved denne tolkningen. Ser vi på relasjonen til håndball, er det mulig å identifisere både "bondske" (kubjeller), "harry" (for eksempel ansiktsmaling) og "feminine" (andelen unge jenter) trekk ved håndballens publikum. Men supporterne bruker også negative referanser til andre idretter som dette i mindre grad er gyldig for. Ishockey er kanskje ansett som enda mer maskulint enn fotball, men suppor-

terne ønsker ikke å overføre elementer fra ishockey-arrangementet til fotball. Tvert i mot understrekes betydningen av at for eksempel musikk ikke passer i fotball selv om det passer i ishockey. Andre negative referanser er for eksempel basketball og strandvolleyball. Disse idrettene kan ikke karakteriseres som hverken "bondske" eller "harry", snarere er de vel to av sportens mest fremtredende symboler på moderne ungdomskultur.

Min tolkning er at de negative referansene til andre idretter, og til "bondske" og "harry" uttrykksformer, sikter til noe annet. Først og fremst dreier det seg om for eksempel håndballpublikummets manglende evne og vilje til å *ta region selv*. Siden fotballsupportere ikke anser seg som *konsumenter* av fotballunderholdning, vil de heller ikke bli underholdt av arrangementet. De vil i stedet uttrykke seg på egne premisser. De som lydlig bruker klappere på klubbens oppfordring, som de får utdelt gratis, lar seg regissere av klubben. I denne tolkningen er det supporterens rett til og ansvar for å skape en god atmosfære, uavhengig av andres forsøk på å regissere dem, som er supporterfeltets kanskje mest grunnleggende *doxa*, for å si det med Bourdieu (1990). Det å skape stemning på egne premisser er en konstituerende del av det å være en fotballsupporter, og utgjør et overordnet sett av normer som man ikke kan stille seg utenfor uten å bli utdefinert. Hvis man lar seg regissere av andre, er man ingen supporter, men en tilskuer.

Sett på denne måten er det for eksempel mulig å tenke seg at dersom det var supporterne selv som initierte bruken av klappere,

kunne den i prinsippet bli godtatt (naturligvis under forutsetning av at den var ukjent i håndball). Grunnen til at den ikke aksepteres er i så fall at det i stedet er klubben som forsøker å regissere publikum ved å få dem til å bruke dem.

Det viser seg altså at klubbens forsøk på å gjøre arrangementene mer spektakulære motarbeides av supporterne, fordi selve forestillingen om at publikum er konsumenter av underholdning bryter fundamentalt med deres koder.

Avsluttende kommentarer

Fotballen har hatt en voldsom vekst de siste tjue årene. Norsk toppfotball har tredoblet tilskuertallene siden 1986. Parallelt med dette har det vokst frem en moderne supporterkultur, først etter inspirasjon fra England, de siste årene har den i økende grad vært inspirert av latinske tribunekulturer. På den annen side er fotballen blitt profesjonalisert og kommersialisert. Det er derfor intuitivt nærliggende å tro at supporterkulturen har vokst frem i allianse med kommersialiseringen, og at prosessene bestyrker hverandre. Det finnes naturligvis en rekke aspekter ved kommersialiseringen som ikke i samme grad utfordrer supporterens forhold til fotballen som de eksemplene vi har sett på her. For eksempel viser mine data at supporterne i liten grad kritiserer fotballklubbens arbeid for å utvikle seg selv som merkevarer. Supporterne opptrer selvsagt også i stor grad som konsumenter når de for eksempel bruker betydelige økonomiske ressurser på å kjøpe lisensiert sup-

porterutstyr som drakter og lignende.

Til tross for dette er det grunn til å understreke at supporterenes forhold til sin klubb, og til fotballen mer generelt, på enkelte områder er av en annen karakter enn det er for publikum i de fleste andre deler av underholdningsindustrien. Fotballen har lyktes i å gjøre spillet glamorøst, og å trekke stadig nye grupper til arenaene og til TV-skjermene, men de mest engasjerte supporterne skaper gjennom sin virksomhet fortellinger og fortolkninger som peker i andre retninger. En av de viktigste forskjellene synes å være at de er tro mot fotballens og klubbens tradisjoner. De påberoper seg å være de viktigste fortolkerne av både fotballen som sådan og av klubbens tradisjoner og verdier. Disse verdiene kan trues både av kommodifisering og spektakularisering. Supporterne er *en del av klubben* like mye som de er konsumenter som kjøper klubbens tilbud. Motstanden mot klappere illustrerer dette forholdet; supporterne oppfatter seg selv som en sentral del både av klubben og av fotballen, og vil uttrykke seg på egne premisser i forhold til dette faktum. Her ligger en vesensforskjell mellom fotball og de fleste andre former for populærkultur. Det er ikke som *popkultur* at fotballen gir mening til supporterenes virksomhet og engasjement, men som bærer av symboler som de har et lidenskapelig forhold til. Da David Beckham spilte i Manchester United var han som nevnt det fremste uttrykk for fotballens integrasjon i underholdningsindustrien, men for

Manchester Uniteds *supportere* oppnådde han aldri noen spesielt høy status, utover å være en god fotballspiller. Supporterens uttrykksformer beveger seg i andre retninger, og er basert på andre verdier enn man ville anta dersom man betraktet fotballen bare som et uttrykk for kommersialisert underholdningsindustri.

Litteratur

- Adorno, Theodor W. og Max Horkheimer (1981): *Opplysningens Dialektikk ~ Filosofiske fragmenter*. Göteborg: Röda bokförlaget.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction ~ A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1990): *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Dahlen, Peter (2003): "Beckham – mannen, myten och varumärket". www.idrottsforum.org 2003-12-09
- Duke, Vic (2002): "Local tradition versus globalization: Resistance to the McDonaldisation and Disneyization of Professional Football in England", i *Football Studies* 5 (1): 5-21.
- Eriksen, Thomas Hylland (2001): *Øyeblikkets tyranni ~ rask og langsom tid i informasjonssamfunnet*. Oslo: Aschehoug.
- Fiske, John (1992): "The Cultural Economy of Fandom", i Lisa A. Lewis (red.): *The Adoring Audience ~ Fan Culture and Popular Media*. London: Routledge.
- Grossberg, Lawrence (1992): "Is there a Fan in the House?: The Affective Sensibility of Fandom", i Lisa A. Lewis (red.): *The Adoring Audience ~ Fan Culture and*

- Popular Media*. London: Routledge.
- Hanstad, Dag Vidar (2005): "Kommersialiseringen av skiskyting". Tilgjengelig på <http://www.idrottsforum.org/artikler/hanstad/hanstad051214.html>
- Hjelseth, Arve (2004): "Fotballkonservatismen". *Klassekampen* 15. mai 2004.
- Hjelseth, Arve (under utgivelse): *Mellom børs, katedral og karneval ~ Norske supporterers forhandlinger om kommersialisering av fotball*. Dr.polit-avhandling, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Bergen.
- Jenkins, Henry (1992): *Textual Poachers ~ Television Fans & Participatory Culture*. London: Routledge.
- Jenson, Joli (1992): "Fandom as Pathology: The Consequences of Characterization", i Lisa A. Lewis (red.): *The Adoring Audience ~ Fan Culture and Popular Media*. London: Routledge.
- King, Anthony (2002): *The End of the Terraces – The Transformation of English Football in the 1990s* (Revised edition). London: Leicester University Press.
- Miller, Toby og Alec McHoul (1998): *Popular Culture and Everyday Life*. London: SAGE.
- Ohr, Frode og Hallgeir Gammelsæter (2001): "Hvor styres norsk toppfotball?" *Aftenposten* 3. februar 2001. <http://www.mfm.no/db/5/1760.pdf>
- Peterson, Tomas (2002): "En alt alvorligere lek ~ Om idrottsrørelsens partiella kommersialisering 1967-2003", i Jan Lindroth og Johan R. Norberg (red.): *Et idrottssekel: Riksidrottsförbundet 1903-2003*. Stockholm: Informationsförlaget.
- Sandvoss, Cornel (2003): *A Game of Two Halves ~ Football, television and globalization*. London: Routledge.
- Slagstad, Rune (2006): "Sportens spektakkel". Foredrag på Norsk Sosiologforenings vinterseminar, Skeikampen, 27. januar.

Kommunen en ”snuble- fot” eller tilrettelegger for Gården som pedagogisk ressurs?

Knut Arne Hovdal, Tone Nergård og Berit Verstad

Er det mulig å utnytte gården som klasserom og etablere samarbeid mellom gård og skole som del av det ordinære, kommunale forvaltningssystemet?

Evalueringen av det 3-årige pilotprosjektet i Nord-Trøndelag har sett på økonomiske, administrative og politiske muligheter og utfordringer for Gården som pedagogisk ressurs.

Her fortelles historien om Gården som pedagogisk ressurs i to ulike kommuner: Meråker og Verdal. Historiene viser at forankring hos gårdbruker og skoleledelse og/eller kommuneledelse er nødvendig for at langsiktige avtaler skal kunne inngås. Dette er betinget av at ledelsen har fanget det ideologiske grunnlaget som Gården som pedagogisk ressurspedagogikken hviler på.

Gården som pedagogisk ressurs

Det ideologiske grunnlaget for pilotprosjektet *Gården som pedagogisk ressurs* i Nord-Trøndelag bygger på gården og gårdens ressursmangfold som arena for erfaringsbasert læring forankret i skolens læreplaner. Sentrale intensjoner i prosjektet *Gården som pedagogisk ressurs* i Nord-Trøndelag er å synliggjøre hvordan gården på ulike måter kan brukes som allmennpedagogisk læringsarena for alle elever i grunnskolen, og utvikle modeller for hvordan gård-skolesamarbeidene kan forankres i det kommunale forvaltningssystemet. Ideelt sett skal *Gården som pedagogisk ressurs* være en del av skolens ordinære virksomhet, finansiert gjennom en omfordeling av økonomiske ressurser ved den enkelte skole, eller ved utdanningsetaten i kommunen eller finne en løsning gjennom et tverrsektorielt samarbeid i den enkelte kommunen.

Kurset "Gården som pedagogisk ressurs"

Utgangspunktet for det konkrete samarbeidet mellom gård og skole finner vi i kurset "Gården som pedagogisk ressurs". Visjonene for kurset knytter seg til hvordan praktiske og konkrete erfaringer fra jordbruk kan stimulere til læring hos elevene, og hvordan samarbeidet kan skape økonomisk utvikling og ny aktivitet på gården. Bonde og lærer deltar på kurset som et par, slik at de gjennom kursperioden utvikler en felles visjon og et ar-

beidsfellesskap. Det faglige innholdet i kurset er knyttet til pedagogiske, organisatoriske og økonomiske sider ved gård – skolesamarbeidet. Kjernen i kurset er en prosjektoppgave som hvert deltakerpar arbeider med under hele kurset. Der blir ressursgrunnlaget på skolen og gården kartlagt, og det blir utarbeidet planer for samarbeidet som også skal inneholde en økonomisk og pedagogisk vurdering av det å bruke gården som læringsarena.

Fra prosjektsamarbeid til ordinær aktivitet

Evalueringen (Nergård og Verstad 2004a, 2004b) viser at *Gården som pedagogisk ressurs* blir oppfattet som et meget bra tiltak av alle involverte parter, men for at *Gården som pedagogisk ressurs* skal bli en varig læringsarena for skolen og en næring for bonden må samarbeidet forankres i langsiktige økonomiske kontrakter.

En undersøkelse gjort av NORUT (2004) viser at topplerne i kommunene mener det er større behov for å forbedre kvaliteten i skolen enn kvaliteten i andre kommunale sektorer. Blant alle tema som angår skole og utdanning, er det innhold og kvalitet topplerne mener det er viktigst å arbeide med. Dette er en landomfattende undersøkelse som viser noen generell trekk, fordi den indikerer at topplerne i kommunene er spesielt opptatt av utviklingen av skolen. Vi kan derfor anta at nye pedagogiske arenaer som *Gården som pedagogisk ressurs* får en spesiell oppmerksomhet hos disse lederne.

Samtidig viser evalueringen av *Gården som pedagogisk ressurs* at når det er snakk om å omsette velviljen eller den verbale støtten fra toppledelsen til konkret handling i form av økonomiske tildelinger eller føringer som kan sikre samarbeidet mellom gården og skolen så oppstår det problemer (Nergård og Verstad 2004b).

I denne artikkelen stiller vi spørsmål ved hvilket handlingsrom kommuneledelsen har til å omsette engasjement for *Gården som pedagogisk ressurs* i praktisk handling. Vi stiller også spørsmål ved hvilke faktorer innenfor det økonomiske, administrative og politiske nivået i kommunen som ser ut til å være viktige for at *Gården som pedagogisk ressurs* kan bli en del av skolens ordinære pedagogiske plattform.

Kommunal organisering og styring

Flere kommuner har i de siste ti årene gjennomført omfattende omorganiseringer av administrasjonen, fordi kommuneloven gir mulighet for det. Flere har blant annet gått over til en administrativ tonivåmodell, hvor nivå en er rådmannen og nivå to er ulike resultatenheter, med hver sin resultatenhetsleder. Mange kommuner hadde gjennom 70- og 80-årene opplevd sektoroppdelingen som en tvangstrøye (den gamle loven ga ingen valgfrihet), spesielt med henblikk på å få til et godt samarbeid på tvers av sektorene.

Ideen om å organisere i resultatenheter er hentet fra privat sektor, og bygger på en antagelse om at de som står nærmest oppgaveløsningen er best egnet til å bruke ressursene for å oppnå

høyere mål for resultatenheten og for kommunen som "bedrift". Beslutningen tas nært brukerne og av folk som er i daglig kontakt med brukerne (Hovdal 1996, 2004).

De kommunene som ikke er organisert i en tonivåmodell, er stort sett organisert i tre nivå. Grovt sett betyr det rådmannen på toppen, fagledere (etats- og avdelingsledere) som mellomledere og ulike enheter under mellomlederne. Mellomlederne er profesjonsutdannede på sitt lederområde. Etatsmodellen har vanligvis fire hovedutvalg med ansvar for hver sin sektor. Kommuner som har valgt å beholde denne modellen har også valgt å beholde tilsvarende prinsipp på politisk side.

Avhengighet mellom kommunal ledelse og skolen

Skolen har, innenfor kommuneorganisasjonen, tradisjonelt styrt seg selv. Koblingen har i stor grad vært mot politisk utvalg, som skolestyre, utvalg for skole, osv. Gjennom den nye kommuneloven ble skole formelt sett i større grad underlagt rådmannen. Rådmannen er rekrutert inn som generalistleder og er avhengig av fagekspertisen på skolen, samtidig som skolen er avhengig av rådmannen for å få sine saker fram til politikkerne. Lovutvalget skriver:

”... det bør derfor legges opp til et enhetlig ledelsessyn på tvers av sektorene, også hvor særlovgivning kommer inn i bildet, slik at administrasjonen kan fungere som en enhet under felles ledelse.” (NOU 1990 nr.13:136).

En konsekvens av dette kan bli at den administrative og økonomiske logikken styrkes på bekostning av den faglige logikken (Sehested og Ejersbo 1998). Hvor god relasjonen er mellom kommunal ledelse og skole, er avhengig av om disse klarer å utvikle en konstruktiv samarbeidsrelasjon.

Organisering i resultatenheter

En mulig konsekvens av resultatenhetsmodellen er at lokalpolitikernes innflytelse reduseres, fordi resultatenheter i prinsippet skal klare seg selv etter at politikerne har bevilget penger en gang i året. I rendyrket form vil enhetsleder for skole få tildelt en ramme som skolen skal drives innenfor. Politikerne kan beslutte lokale mål for hvordan skolen skal drives, men de kan ikke beslutte hvordan ressursene skal brukes på enhetene. Eksempelvis vil enhetsleder, i samråd med rådmannen, måtte prioritere lovpålagte oppgaver framfor å nå lokale besluttede målsettinger. Faglige og pedagogiske vurderinger og økonomi er styrende faktorer i det daglige. Kontroll- og koordineringsfunksjonen ligger hos rådmannen. Det som i utgangspunktet er et lokalt handlingsrom på resultatenheter for ledelsen og de ansatte, kan føre til et demokratisk underskudd ved redusert lokalpolitisk innflytelse.

Organisering og mulige konsekvenser for Gården som pedagogisk ressurs

Resultatenheter vil i liten grad være underlagt politisk og demokratisk styring, fordi det prinsipielle

argumentet for modellen er å gi enheten et stort lokalt handlingsrom. For en skole vil det bety at aktørene selv i stor grad kan beslutte hvordan ressursene skal brukes, gitt at de holder seg innenfor aktuelle lover, regler og lokale politiske føringer.

Resultatenhetsmodell - antakelse

1: Skolens ledelse og ansatte har stort handlingsrom. Eksempelvis kan det lokalt besluttes at det skal tas i bruk nye pedagogiske arenaer. Videre vil det i resultatenhetsmodellen være kort vei fra beslutning til handling. Modellen muliggjør lite byråkrati for eksempel for å inngå samarbeidsavtaler med aktører utenfor skolen.

Resultatenhetsmodell - antakelse

2: Resultatenheter koordineres gjennom hierarkisk styring. Rådmannen blir sentral for å få kommuneorganisasjonen til å henge sammen. Fokus på det økonomiske og administrative. Liten eller ingen faglig pedagogisk koordinering. Lite rom, innen den formelle strukturen, til faglig pedagogisk erfaringsutveksling mellom enhetene.

I etatsmodellen er det i følge Vabo og Stigen (2000) en tettere kobling mellom politikerne og etaten gjennom året, fordi de politiske hovedutvalgene er knyttet direkte mot etatene. Det betyr at lokalpolitikeren gjør politiske beslutninger på saker som etatsleder eller politikerne i utvalget fremmer.

Etatsmodellen - antakelse 1:

Skolens handlingsrom er koblet mot etatsleder (skolesjef og lignende). Ressursbruken styres formelt sett

av etatsleder og politisk utvalg, noe som reduserer skolens lokale handlingsrom. Ønsket om bruk av nye pedagogiske arenaer etc. vil kunne ta lengre tid å gjennomføre, fordi flere nivåer skal ta del i beslutningen. Det kan derfor ligge en mulighet for at de lokale aktørene "lener seg tilbake" og skylder på ledelsen som for eksempel blir kritisert for manglende handlekraft.

Etatsmodellen - antakelse 2:

Etatene koordineres gjennom hierarkisk styring. Lederteamet (rådmann og etatsledere) er sentrale i koordineringen av både økonomisk, administrativ og faglig art. Den formelle strukturen legger til rette for en faglig- pedagogisk utveksling.

Metode

Vi har nærmet oss dette problemfeltet gjennom å rekonstruere utviklingen av Gården som pedagogisk ressurs i seks ulike kommuner (Hovdal, Nergård og Verstad 2006). Kommunene er valgt fordi de hver for seg kan belyse fokusområdet ut fra ulike innfallsvinkler. For å få fram tilstrekkelig data til å konstruere kommunehistoriene, og for å få et mangesidig bilde av hva som har skjedd, hvilke beslutninger som er tatt, hvem som er involvert, og på hvilket grunnlag beslutningene er tatt, har vi anvendt snøballmetoden (Pedersen 1998). Metoden tar utgangspunkt i de aktører som er direkte involvert i beslutningene, og spør om deres faktiske handlinger og handlingsgrunnlag. Denne kartleggingsteknikken gir plass til at empirien kan utfolde seg på egne premisser. I denne artikkelen presenterer vi en sammenfattet

versjon av to kommunehistorier, to historier som begge er "vellykket" i forhold til Gården som pedagogisk ressurs. I analysen legger vi disse historiene til grunn for å illustrere hvilke faktorer som er av betydning for at kommuneledelsen eller skoleledelsen tar i bruk det lokale handlingsrommet.

Meråker kommune

Meråker er en relativt liten kommune med 2560 innbyggere. Kommunen har én grunnskole med 360 elever. Kommunen har etatsorganisering, hvor blant annet sektor for skole, oppvekst og kultur med en sektorsjef utgjør en av tre sektorer.

Forankring

Gården som pedagogisk ressurs i Meråker kjennetegnes ved den sterke forankringen av prosjektet på kommunenivå. Sektorsjefen fanget ideen umiddelbart da han ble presentert for den av en lærer og en bonde. Læreren var nyinnflyttet i kommunen og kjente ideen fra egen utdanning og praksis, mens bonden var på utkikk etter "flere bein å stå på". De aktivitetene og tiltakene som ble foreslått for kommunen var aktiviteter knyttet til "Grønn omsorg", dvs. tilbud til enkeltelever som trenger et spesielt tilrettelagt tilbud i den ordinære skolen. Sektorsjefen tok ansvar for å initiere tilbudet i lærermiljøet. Responsen viste seg å være blandet blant lærerne. Det ble derfor nedsatt et utvalg bestående av politikere, lærere, assistenter og foreldre som skulle utrede saken og komme med en innstilling til det politiske nivået i kommunen. Følgene av denne behandlinga ble at kommunen valgte å satse på et

allmennpedagogisk tilbud. Så får, slik sektorsjefen formulerer det, *”det andre komme oppå, som en integrert del”*. I dag ser sektorsjefen klare fordeler ved at de valgte å endre ”retningen” av tilbudet:

”Nøkkelfaktoren er at en forsøker å få til et samarbeid, og se helhet på elevene. Helhetstilbud. For det er ikke bare et tilbud for unger med særskilte behov, de særskilte behovene har alle, for å få en annen læringsarena enn den tradisjonelle skolen.”

Det ble i det nevnte utvalget også gjort klart at initiativtakerne måtte ansettes i kommunen for å unngå diskusjonen om privatisering. De fikk derfor tidlig engasjementsstillinger i kommunen, i første omgang på årsbasis. Sektorsjefen forteller at de raskt så fordelene i dette:

”Det er en fordel at de er offentlig ansatt. Da slipper du den diskusjonen om vikarer. Da har de de samme retningslinjer som andre offentlig ansatte, vi kan sette inn vikarer. Om de skulle bli sjuke stopper ikke tilbudet opp for det.”

Det ble ganske tidlig i samarbeidet mellom gården og skolen klart at det var behov for egne lokaler. Fundtaunet Miljøgård ble organisert som et ANS på siden av den ordinære gårdsdrifta. Initiativtakerne kjøpte en brakkerigg etter kraftutbygginga i Meråker. Brakkene ble satt opp like utenfor tunet og restaurert for å tilpasses behovene i disse aktivitetene.

Forutsigbarhet

Den første samarbeidsavtalen mellom Meråker kommune og

Fundtaunet Miljøgård ANS løp fra 01.08.2000. Sektorsjefen presiserer at avtalen skulle være av en slik størrelsesorden at det var lønnsomt å leie ut lokaler, maskiner og utstyr. I begynnelsen var kommunens utgifter delvis dekket av tilskudd. Sektorsjefen forteller at det etter noen år ble gjort et arbeid for å innarbeide dette i kommunens eget budsjett. Våren 2004 ble det skrevet en 5-årig avtale mellom Meråker kommune og Fundtaunet miljøgård. Denne leieavtalen kommenterer sektorsjefen slik i intervjuet i november 2004:

”Akkurat no så har det kommet på banen en diskusjon om nedleggelse igjen, når de skal spare penger. Men det de ikke er klar over ... jeg gjorde jo et grep her i vår at det ble 5-årig avtale. For jeg vil ikke ha det derre med avtale fra år til år. For du får ikke kvalitet i tilbuda, og det er så lite forutsigbart for de som skal drive. De var ikke klar over politikerne hva de gjorde da de vedtok en 5-årig avtale. Det er jo sånn en må opptre, helt på grensen av Så kan du vise dem det i neste omgang, at det er ikke noe å spare på å legge ned dette”.

Læreren ble fra 01.08.04 fast ansatt i 50 % stilling som lærer i kommunen, mens bonden fra samme dato ble ansatt i 30 % stilling som miljøarbeider. Læreren ble prioritert inn foran lærere med lengre ansiennitet fordi de ønsket å beholde hans pedagogiske kompetanse i kommunen.

Sektorsjefen presiserer at prosjekttilskuddet var viktig i begynnelsen, både fordi de dermed ikke hadde *”råd til å si nei”*, og fordi tiltaket på denne måten fikk tid til å

”feste seg” uten at det var en ekstra utgiftspost. Men han legger til at de også gjorde det rette da de etter hvert valgte å integrere det i skolens eget budsjett:

”Hiver du inn for mye penger så tar man ikke tak i det. Da forventer man at det skal fortsette å strømme inn penger for at jeg skal gjøre noe. ... Jeg tror det er rett prinsippet at man får noe veiledning og noe input, en gulrot, men ikke at det velter ned med penger. Da må det heller bety at man skal prøve ut noe, for å se om dette er noe man kan gå videre med. ... At man utvikler det sjøl. ... I startfasen kan du ha ei gulrot, men du må ofre noe selv for å få det i gang”.

Samarbeid mellom etater

Det ser ut til å være nære forbindelseslinjer mellom sektorsjefen og andre etater i kommunen, samt skolen. Noe han forklarer ved at *”Det er på det viset vi må arbeide hvis vi skal oppnå resultater. Å se helhet, hvilke ressurser vi kan bruke, og se ulike sider av hverdagen i sammenheng, koble ulike etater.”* Han framhever hvor viktig det er å få elever til å trives, og at dette må sees i et helhetlig perspektiv: *”Vi har jobbet mye med det å se helhet. Det er delvis motivert ut i fra å få ned kostnadsfaktoren, delvis, og forhåpentligvis mest, hensynet til barn og ungdom. At de skal lykkes. ... Å få elever til å trives betyr enormt mye”.*

Utfordringene i arbeidet har så langt vært å skape et økonomisk fundament for eierne av gården. Det vil si å utvikle avtaler som gir en reell godtgjøring for bruk av bygninger, jord og maskiner. I

tillegg har det vært viktig å skape trygge ansettelsesforhold for ”ildsjelene” og gi dem muligheter for videreutvikling. Slik de vurderer det i Meråker er trygghet og langsiktighet en forutsetning for et kvalitativt godt tilbud. Det er lagt vekt på å skape forståelse for behovet for slike integrerte tilbud i tilknytning til den ordinære skolen, samt det å gi et alternativt tilbud til de som faller utenfor. Sektorsjefen har arbeidet aktivt for å få aksept for at dette virker forebyggende, og at man dermed hindrer ”reparasjonskostnader” seinere. Det har vært en reell utfordring å opprettholde tilbudet innen trange økonomiske rammer for kommunen. Det som også preger tenkinga i Meråker er den brede forankringa som er gjort av Fundtaunet miljøgård og deres aktiviteter i kommunens hverdag ved at ikke bare skolen, men barnehagen, SFO og psykisk helsevern også er tett knyttet til gården.

Mange har vært på besøk

I løpet av de årene tilbudet om *Gården som pedagogisk ressurs* har eksistert i Meråker har mange delegasjoner og representanter for andre kommuner vært i Meråker og på Fundtaunet miljøgård for å se, høre og lære. Gjennom å se hvordan de har tilrettelagt med jordarealer og hus for undervisning og høre de sentrale aktørene selv formidle hvordan opplegget blir drevet og hvordan avtalene er inngått, har mange blitt inspirert til å starte opp i egen kommune eller på egen gård.

Sentrale aktører

Læreren og bonden blir av sektorsjefen betegnet som de ildsjelene som har drevet prosjektet fram. De

har hatt en urokkelig tro på det de har holdt på med, noe som nok også var nødvendig da det var lite økonomisk overskudd på tiltaket de to-tre første årene:

”Det må være noen ildsjeler, som brenner for saken, tror jeg. Jeg tror ikke de to, hadde noe overskudd de første årene de drev, nei. Det gikk mye på: Det her ville vi lykkes med, hadde tro på det. Og da ble det vår oppgave i kommunen å legge til rette, at systemet ble tilpasset det de ønsket å få fram.”

Som sitatet over viser, har sektorsjefen også vært en sentral aktør i utviklingen av prosjektet. Han har implementert ideen i skolen, drevet det fram, tatt initiativ til driftsavtaler mellom kommune og gård, arbeidet fram avtaler der initiativtakerne fikk tilsetninger i kommunen, samt engasjert seg for at tiltaket skulle inngå i den helhetlige tenkinga rundt barn og unge som de prøver å få til i Meråker. Sin egen aktive rolle i utviklingen av *Gården som pedagogisk ressurs* i Meråker omtaler sektorsjefen med at det er viktig å:

”... ta noen grep, styringsgrep. Vil man tilbudet må man gjøre noe for å opprettholde det. ... Og kjenne regelverket, slik at en kan utnytte det.”

I siste del av intervjuet konkluderer han med at: *”Hvis du ikke våger noe blir du handlingslamma.”* Dette sammenfatter nok hans engasjement i saken.

Verdal kommune

Verdal er en middels stor kommune med 13 815 innbyggere. Kommunen har 10 grunnskoler, og Ness oppvekstsenter som vi omtaler her har 63 elever fordelt på 1.-7. trinn. Kommunen er organisert i enheter, og Ness oppvekstsenter er en del av resultatenheten Vinne og Ness oppvekstområde. Rektor ved Ness skole er også enhetsleder.

Forankring

Det som kjennetegner *Gården som pedagogisk ressurs* ved Ness skole er den sterke forankringen prosjektet har i skolens ledelse. Rektor har en dyp forankring av ideen eller filosofien i prosjektet, noe som har ført til at han har vært ei drivkraft i både forankring og spredning ved egen skole. Rektor kom første gang i kontakt med denne type gårdskolesamarbeid i 1996/97. Den gang gjaldt det prosjektet ”*Levende skule*”⁴. Ness skole vurderte prosjektet også den gang, men la det bort blant annet fordi de opplevde inngangsporten til prosjektet som ganske smal med kravet om økologisk jordbruk og steinerskolepedagogikk. Da Trønder-Avisa skrev om oppstarten av *Gården som pedagogisk ressurs* i Nord-Trøndelag på slutten av 1990-tallet ble rektor interessert og tok kontakt. Han bidro blant annet til at en av lærerne ved skolen og en lokal bonde ble meldt på det første *Gården som pedagogisk ressurs*-kurset i Nord-Trøndelag i 2000. Samarbeidet mellom skolen og gården startet gjennom dette kurset. Rektor er klar

⁴ En beskrivelse av prosjektet ”*Levende skule*” og forholdet til GSPR finnes i rapport 1, Nergård og Verstad 2004a

på at det er den allmennpedagogiske vinklinga av *Gården som pedagogisk ressurs* som passer best for Ness skole, men de er også åpne for mulige spesialpedagogiske ringvirkninger: *"Vi trenger det også veldig mye for den enkelte Per og Kari, for å oppfylle læreplanen. Om vi får noen andre positive bivirkninger, gjør jo ikke det noe"*.

Forutsigbarhet

Verdal har i perioden mai 2002-juni 2004 vært en av eksempelkommunene i prosjektet *Gården som pedagogisk ressurs*. Dette betyr at tilskudd fra fylkesprosjektet samt kommunenes pålagte egenandel, har finansiert bondens utgifter. Fra skoleåret 2004-05 måtte skolen arbeide denne satsingen inn i eget budsjett. Bonde og virksomhetsleder/reaktor skrev i 2003 under på en samarbeidsavtale som gjelder fra skoleåret 2003-04 til skoleåret 2008-09. Avtalen fastlegger hvilke økonomiske rammer som skal ligge i dette samarbeidet for gårdbrukeren. For høsten 2004 lønnes gårdbrukeren i omlag 15 % stilling, men avtalen tilsier at dette skal øke til om lag 30 % stilling fra 2005. Gårdbrukeren sender regning på timene, dvs. at kommunen ikke har et arbeidsgiveransvar for ham. For 2005 har rektor lagt inn en driftspost på ca. 20 000 kr. og en lønns-post på ca. 80 000 kr. i skolens budsjett beregnet for *Gården som pedagogisk ressurs*.

Rektor forteller at prosjektet ikke er forankret på tvers av enheter på rådmannsnivå i kommunen. Han savner en helhetstenking omkring skole i kommunen, han savner et koordinerende ledd mellom skolen, og tror dette vil komme i løpet

av få år. Han viser til at kommuner som de siste årene har fått skoleeierprisen fra staten er "trenivåkommuner", med en oppvekstetat som kan fungere blant annet som pedagogisk lokomotiv. I egen kommune savner han ei helhetstenking og et sammenbindende ledd mellom oppvekstenehetene:

"Vi som oppvekstledere vi er enige om at vi taper på det. Vi både taper og vinner. Det er en fare for at vi blir fem små kommuner i kommunen når det gjelder retninger og slike ting. Men samtidig så vinner vi igjen på at vi kommer veldig nær mye av beslutningene. ... Men samtidig ser vi at vi mangler en form for koordinerende ledd. Treffes vi om et år, tror jeg vi har det."

Samarbeid mellom enheter

Rektor forteller at han har presentert ideen om *Gården som pedagogisk ressurs* og opplegget ved Ness oppvekstsenter for de andre rektorene og oppvekstlederne i Verdal kommune, samt personer i skoleadministrasjonen i kommunen, uten at tiltaket har fått rotfeste andre steder. Det blir gjerne begrunnet med at *"vi får det ikke til fordi at ..."* og *"dere får det til fordi at ..."*. Han mener det ikke er mulig å oppfylle læreplanens intensjoner om det integrerte menneske uten at skolen integreres i lokalsamfunnet, med lokal kultur, natur og historie. Skolen må bygge røtter for elevene, og da konkluderer han: *"så jeg greier liksom ikke å se hvorfor de ikke gjør dette, jeg da"*.

Rektor forklarer at en av utfordringene som virksomhetsleder går på å få aksept for at *"det koster å drive skole"*, enten man er på

skolen, på gården eller andre steder. Det vil si at man må få en generell aksept for at man bruker både personell- og materiellressurser på undervisning også utenfor skolens lokaler. Han mener prosjektet må forankres så godt internt i skolen at de tør å prioritere på denne måten. En annen utfordring er å gjøre prosjektet så lite person-avhengig som mulig. For å oppnå dette kreves det en forankring av gårdscolesamarbeidet i virksomhetsplan, årsplaner og treårsplan. De må skape en forståelse for at dette er en måte Ness oppvekstsenter skal arbeide på, det er ikke noe de skal ha i tillegg til det de gjør fra før.

En av de andre skolene i kommunen, Stiklestad skole, har hatt et forsøk med *Gården som pedagogisk ressurs* der de blant annet har hatt lærer på kurs og hatt samarbeid med en lokal bonde. Opplegget har hele tiden vært avhengig av om de år for år har funnet rom for dette i skolens budsjett. Prosjektet har derfor levd et usikkert "liv" og har vært delvis inne og delvis ute av skolens virksomhet. Prosjektet ser ikke ut til å være verken idémessig eller økonomisk forankret i skolen.

Sentrale aktører

En sentral aktør i dette samarbeidet mellom gård og skole er uten tvil rektor/virksomhetsleder. Han har fanget opp ideen og satt den ut i livet, og han har bidratt til å videreføre og utvikle den. Gjennom sin rolle i styringsgruppa i prosjektet i Nord-Trøndelag har han også deltatt i utviklingen av tiltaket på fylkesnivå. Han omtaler sin rolle og arbeidsinnsats knyttet til prosjektet

med at man må ha tro på det, tro på at det skal lykkes, og ha noen rundt seg som også tror på det. I tillegg må man kjenne til systemet, noe han uten tvil gjør.

Mange har fått høre om

Både rektor og læreren med ansvar for opplegget ved skolen har ved flere anledninger og for forskjellig publikum vært ute og fortalt om det de gjør på Ness skole og hvorfor de gjør det. Det har vært et tydelig behov i flere kretser for å få formidlet godt fungerende eksempler på hvordan *Gården som pedagogisk ressurs* forankres i skole og hos bonde, hvordan opplegget drives og hvordan det begrunnes.

Kritiske faktorer for Gården som pedagogisk ressurs som en varig læringsarena

I Meråker kommune er *Gården som pedagogisk ressurs* godt forankret både hos gårdbrukeren og skolen. I tillegg har Meråker kommune en langsiktig avtale med gårdbrukeren, noe som indikerer at kommunen ønsker å etablere et varig opplegg. Ved Ness oppvekstsenter i Verdal er *Gården som pedagogisk ressurs* godt lokalt forankret. Skolen har prioritert å bruke midler til *Gården som pedagogisk ressurs* innenfor skolens budsjett, fordi *Gården som pedagogisk ressurs* blir sett på som en naturlig del av skolens pedagogiske arena. Det er også skrevet langsiktige avtaler med gårdbrukeren. I motsetning til Meråker, så er ikke *Gården som pedagogisk ressurs* forankret i kommunens administrative og politiske ledelse.

Betydningen av kommunal organisering

Verdal kommune er organisert i en to-nivå modell, med egne resultatenheter. En mulig konsekvens av resultatenhetsmodellen er at lokalpolitikernes innflytelse reduseres, fordi resultatenheterne i prinsippet skal klare seg selv etter at politikerne har bevilget penger en gang i året.

Ideen om å organisere i resultatenheter bygger på en antagelse om at de som står nærmest oppgaveløsningen er best egnet til å bruke ressursene for å oppnå høyere mål for resultatenheten og en antagelse om at kommunen er et rasjonelt system med klar sammenheng mellom mål og midler (Hovdal 1996, 2004). Ness Oppvekstsenter, sammen med Vinne skole, er et eget resultatområde på nivå to i Verdal kommune. Det betyr at de er ansvarlig for at ressursene brukes på en mest mulig effektiv måte for å nå Oppvekstsentrets mål. Historien fra Ness skole viser at koblingen mellom pedagogisk tenkning, rektors lokalkunnskap og aktiv deltakelse i lokalt nettverk er en styrke for å finne gode og varige løsninger til *Gården som pedagogisk ressurs* som pedagogisk arena.

Historien fra Ness viser relativt tydelig at *Gården som pedagogisk ressurs* er forankret i en pedagogisk tenkning, koblet mot en tydelig pedagogisk leder som tørr å ta i bruk det handlingsrommet som ligger i å lede et eget resultatområde med egne ressurser, og legge til rette for at *Gården som pedagogisk ressurs* kan bli en varig pedagogisk arena. Resultatenhetsmodellen bidrar til at det blir lite byråkrati for å

få dette til, men også lite demokrati gjennom politisk deltakelse.

Gården som pedagogisk ressurs har ingen sentral forankring i Verdal kommune. Avtaler mellom skole og gårdbruker er gjort lokalt. Som egen resultatenheter får Ness oppvekstsenter en gitt mengde ressurser som de selv disponerer lokalt i forhold til skolens målsettinger. Resultatenhetsmodellen vanskeliggjør et godt samarbeid på tvers av ulike enheter, både mellom oppvekstsentrene og mot andre sektorer. Historien fra Verdal viser dette med tydelighet. Verdal kommune mangler en faglig overordnet koordinering, fordi dette er lagt til en rådmann som generalistleder.

Meråker kommune har valgt å beholde tre-nivåmodellen med tre etater og hovedutvalg med ansvar for hver sin sektor. I etatsmodellen er det er det i følge Vabo og Stigen (2000) en tetter kobling mellom politikerne og etaten gjennom året, fordi de politiske hovedutvalgene er knyttet direkte mot etatene. Det betyr at lokalpolitikeren gjør politiske beslutninger på saker som etatsleder eller politikerne i utvalget fremmer. Ressursbruken styres formelt sett av etatsleder og politisk utvalg, noe som reduserer skolens lokale handlingsrom.

I Meråker kommune er *Gården som pedagogisk ressurs* rotfestet både hos gårdbrukeren, skolen og administrativ og politisk ledelse. Langsiktig avtale mellom kommune og gårdbruker er en indikasjon på dette. *Gården som pedagogisk ressurs* har en klar lokal forankring i Meråker. Kommunen startet med *Gården som pedagogisk ressurs* før selve *Gården som pedagogisk ressurs* prosjektet startet i Nord-Trøndelag, og som det framgår av

historien fra Meråker, så ble opplegget utarbeidet som et gjensidighetsprosjekt mellom gårdbruker, skole og kommunen.

Som det framgår av historien, så er det ingen selvfølge at Meråker skal klare å skape forutsigbarhet i forholdet til *Gården som pedagogisk ressurs*. Skolens og rektors rolle blir mer perifer i Meråker enn ved Ness oppvekstsenter, fordi sektorsjefen får eller må ha en sentral rolle for å koordinere arbeidet opp mot administrasjonen og politikerne. Der hvor oppvekstleder/rektor lokalt kan fatte en beslutning som binder opp økonomi i flere å framover, så må sektorsjefen i Meråker sørge for at politikerne fatter en slik beslutning. Det er ingen andre enn kommunestyret som etter kommuneloven har myndighet til å forplikte kommunen økonomisk utover ett år.

Tre-nivå modellens styrke, slik den framstår i Meråker, er at det gjør det lettere å produsere samarbeid på tvers av etater. Sektorsjefen fremhever at det i arbeidet med *Gården som pedagogisk ressurs* har vært viktig å "å se helhet, hvilke ressurser vi kan bruke, og se ulike sider av hverdagen i sammenheng, koble ulike etater." Det kan derfor se ut for at Meråker har utnyttet fortrinnet med å ha tre nivåer, gjennom tett samarbeid mellom de tre etatssjefene. Den mangfoldige aktiviteten ved Fundtaunet miljøgård understøtter dette.

Kommunal organisering har i liten grad betydning for om *Gården som pedagogisk ressurs* blir innarbeidet som en varig pedagogisk arena. Framtiden for *Gården som pedagogisk ressurs* konstrueres av de lokale aktørene. Historien fra Ness skole

anskueliggjør dette på en god måte. Resultatenhetsmodellens styrke er nettopp muligheten for lokal handling. Samtidig ser vi at Meråker kommune med utgangspunkt i etatsmodellen, har klart å utnytte muligheten som ligger i å koble ulike aktører og grupper av aktører sammen til å bygge *Gården som pedagogisk ressurs* til noe som ser ut for å bli varig. Hver kommune eller skole har sin egen kultur, sine egne rammevilkår og sammensetning av folk eller sagt med sektorsjefen i Meråker sine ord: "det er ikke mulig å lage en blåkopi."

Sentrale aktører og ildsjeler sin betydning for Gården som pedagogisk ressurs

Historiene viser at det er noen som har fanget ideen bak *Gården som pedagogisk ressurs*. Disse ønsker flere læringsarenaer for skolen og/eller en ny næring for bonden. I alle historiene finner vi ildsjeler eller "igangsettere". Vi ser at disse har vært viktige for å sette *Gården som pedagogisk ressurs* på dagsorden og for å bringe energi inn i arbeidet. Vi ser at det er viktig for fortsettelsen hvordan ildsjelen bruker sitt engasjement og hvem som trekkes inn når ildsjelen ønsker å "spre budskapet". Videre ser vi at ildsjelene evner å se nye muligheter og er villige til å ta risiko. Risiko i den forstand at de er villige til og ønsker å være med på å finne "svarene" på hva *Gården som pedagogisk ressurs* skal være lokalt. Historiene viser at "svarene" ikke ligger der klare for å bli avdekket, men arbeides fram gjennom ulike typer prosesser i det lokale nettverket og ved at ildsjelen og det lokalt nett-

verk søker kunnskap og inspirasjon gjennom å være "ute på tur" eller å få besøk av andre med sine ideer.

Gården som pedagogisk ressurs som allmennpedagogisk tilbud er et dynamisk samspill mellom mange aktører og parter. I Meråker og Ness skole i Verdal får *Gården som pedagogisk ressurs* fotfeste og utvikler seg til noe varig, fordi ildsjelene har vært dyktige på nettverksbygging. Det er ikke uvesentlig hvem det blir tatt kontakt med, hvilken rolle disse personene innehar og i hvilken rekkefølge det skjer. Historiene viser relativt tydelig at en gjensidig kobling mellom skole og gårdbruker er avgjørende for å lykkes med *Gården som pedagogisk ressurs* over tid. Eksempelvis ser vi at Meråker er den kommunen som har gått lengst for å etablere *Gården som pedagogisk ressurs* som et varig, helhetlig og langsiktig tilbud og er den kommunen som ser ut for å ha lykkes best med å etablere et godt samspill mellom signifikante aktører.

Forankring og forutsigbarhet

Forankring hos gårdbrukeren og i skolen er av avgjørende betydning for å lykkes med *Gården som pedagogisk ressurs*. Et av hovedfunnene i undersøkelsen er imidlertid at dette er nødvendig, men ikke tilstrekkelig. I tillegg må det skapes forutsigbarhet for begge parter, gjennom langsiktige avtaler som klargjør innhold og økonomi. Historiene viser at dette er mulig både innenfor to-nivå modellen og innenfor tre-nivåmodellen. I to-nivå modellen er det enklere å skape forutsigbarhet, fordi det er opp til den enkelte resultateneheten å

bruke de lokale ressursene på de læringsarenaene som de mener er tjenlig for læringen, jfr Ness skole. Det betyr at i utviklingen av *Gården som pedagogisk ressurs* kan partene (skole og gårdbruker) bruke energien på å skape gjensidighet seg i mellom og ikke på byråkrati.

Dette er likevel ikke entydig. Meråker er et eksempel på at dette også er mulig innenfor en tre-nivåmodell. Historien fra Meråker viser at *Gården som pedagogisk ressurs* må være forankret hos alle signifikante aktører i nettverket, for å skape forutsigbarhet gjennom langsiktige avtaler.

Lokalt handlingsrom og tilpasning

Med lokalt engasjement, lokal tilpasning, forankring, energi og langsiktige avtaler, vil *Gården som pedagogisk ressurs* med stor sannsynlighet bli en varig pedagogisk læringsarena.

Gården som pedagogisk ressurs innenfor Nord-Trøndelag fylke har mange forskjellige variasjoner og tilpasninger. Det kan se ut for at den enkelte skole eller kommune som har vært 'ute på tur', vært på kurs etc. har vurdert repertoaret av tilgjengelige oppskrifter først og fremst for å matche de utfordringer man har lokalt. *Gården som pedagogisk ressurs* ser ut for å bli "filt til" og tilpasset hensynet til lokal problemløsning (Røvik 1998).

Et fellestrekk ved sektorsjefen for skole i Meråker og leder for Ness Oppvekstsenter, er at de som ildsjeler "tar seg til rette" for å få gjennomført *Gården som pedagogisk ressurs*. Begge sørger for forutsigbarhet gjennom langsiktige avtaler med gårdbrukerne. Sektor-

sjefen gjør det ved å sørge for et politisk vedtak som "bondefanger" politikerne med hensyn til å ta på seg økonomiske forpliktelser utover ett år. Leder for Ness Oppvekstsen-ter binder opp kommunen økono-misk gjennom en langsiktig avtale, noe han som enhetsleder ikke har anledning til i henhold til kommune-loven.

Det er interessant å merke seg at i begge disse historiene, hvor det ser ut for at *Gården som pedago-gisk ressurs* blir noe varig, har vi med ledere som er villige til å ligge i randsonen av eget handlingsrom. Tradisjonelle læringsarena som klasserommet, er institusjonelt befestet og er ikke gjenstand for samme problematikk. Det å skape nye og utradisjonelle læringsarena-er for skolen kan se ut for å være krevende og fordrer ildsjeler som er villige til å gå nye veier for å finne løsninger. Alternativet er at skolen forblir en reproduserende institu-sjon.

Referanser

Hovdal, K. A. (1996) Rasjonalitet og bedrifter. Paper i Philosophy of Science in relation to the man-agement and business sciences
Hovdal, K. A. (2004) De profesjo-nelle i endring De profesjonelle i endring: en analyse av de profes-sjonelles konstruksjon av identi-tet i relasjon til ledelse, administ-rasjon og innbyggerne i Frosta kommune i perioden 1997 til 1999. Steinkjer, HiNT/CBS Ph.D.serie nr 1510
Hovdal, K. A., T. Nergård og B. Verstad (2006) Kommunen – en "snublefot" eller en tilrettelegger for Gården som pedagogisk res-surs? Gården som pedagogisk ressurs i Nord-Trøndelag. Eva-

lueringsrapport nr 3. Steinkjer, *Høgskolen i Nord-Trøndelag Rapport nr 31*
Nergård, T. og B. Verstad (2004a) Læring gir næring – næring gir læring? Gården som pedagogisk ressurs i Nord-Trøndelag. Eva-lueringsrapport nr 1. Steinkjer, *Høgskolen i Nord-Trøndelag Rapport nr 16*
Nergård, T. og B. Verstad (2004b) Først læring – så næring. Går-den som pedagogisk ressurs i Nord-Trøndelag. Evaluerings-rapport nr 2. Steinkjer, *Høgsko-len i Nord-Trøndelag Rapport nr 23*
NORUT (2004) Skole og utdanning på dagsorden? En undersøkelse av kommunale og fylkeskom-munale toppledere sin oppmerk-somhet om innholdet i skole og utdanning. NORUT Samfunns-forskning AS
NOU (1990:13) Forslag til ny lov om kommuner og fylkeskommu-ner. Oslo, Statens Forvaltningstjeneste
Pedersen, A. Reff (1998) En præ-sentation af sneboldsmetoden. Kortlægning af beslutningspro-cesser i ældres behandling og pleje. I Bogason, P. og E. Sø-rensen (red) *Samfundsforskning bottom-up: teori og metode*. Ro-skilde, Samfundslitteratur, 222 - 237
Røvik, K. A. (1998) Moderne orga-nisasjoner: trender i organisa-sjonstenkningen ved tusenårs-skiftet. Bergen, Fagbokforlaget
Sehested, K. og N. Ejersbo (1998) Fra sammenkøpling til dekopling av ledelse og profession i den kommunale forvaltning. *Nordisk Administrativt Tidsskrift* 79: 414 - 428

Vabo, S. og I. M. Stigen (2000)
Kommunal organisering 2000:
redegjørelse for Kommunal- og
regionaldepartementets organi-
sasjonsdatabase. Oslo, Norsk
institutt for by- og regionforsk-
ning

Hvordan måle egnethet ved digitale læringsplattformer?

Hugo Nordseth

Digitale læringsplattformer – it-verktøy for å støtte læringsaktiviteter og administrasjonen av den - brukes nå ved alle universiteter og høyskoler i Norge. Men har de noen effekt? I denne artikkelen drøftes hvor egnet de er ut i fra pedagogisk merverdi, økt læring og administrativ nytte.

Utfordringene når det gjelder egnethet synes å være at man bare i liten grad utnytter de pedagogiske mulighetene som ligger i de digitale læringsplattformene. Dette er delvis et spørsmål om pedagogisk repertoar og læringsplattformenes brukervennlighet og funksjonalitet.

Innledning

Begrepet 'digitale læringsplattformer' er nå brukt av Utdanningsdirektoratet (2006) som et samlebegrep for ulike former for digitale læringsstøttesystemer, og hvor programvare i kategorien Learning Management Systems (LMS) er mest utbredt. Beslektede begreper er Learning Content Management System (LCMS) og Virtual Learning Environment (VLE).

I Uninett ABC (2005) defineres et LMS slik: *Et LMS er et utvalg av verktøy for å støtte læringsaktiviteter og administrasjonen av dem. Verktøyene er teknisk integrert i en felles omgivelse med en felles database, og har derfor delt tilgang til dokumenter, statusinformasjon og annen informasjon. De er videre presentert gjennom et enhetlig webbasert brukergrensesnitt hvor de opptrer visuelt og logisk konsistent overfor brukeren.*

Dagens LMS inneholder en rekke verktøy som i større eller mindre grad brukes i dagens undervisning. Noen av de mest brukte verktøyene eller tjenestene er meldingstjenester, nyhetstjeneste, e-post, diskusjonsforum, kalenderfunksjon, spørreskjemagenerator, arkivfunksjoner, editorer og samskrivingsverktøy. Men det finnes også relevante verktøy som ennå ikke er tilgjengelig gjennom LMS-ene, og som kan inngå i skolens digitale læringsplattform. Bloggverktøy er et eksempel her.

Digitale læringsplattformer brukes i dag ved alle universiteter og høyskoler i Norge. Ved de videregående skolene i Norge har 96 % av skolene anskaffet et LMS i 2005, og stadig flere grunnskoler anskaffer denne type programvare. Mar-

kedslederne i Norge er Fronter og it's learning. Moodle og SAKAI er gode alternative løsninger for de som foretrekker programvare med åpen kildekode. For øvrig brukes også Blackboard, PedIT, Microsoft Learning Gateway og flere egenutviklede programvareløsninger i norsk skole.

En programvares egnethet er ikke et entydig begrep, men kan vurderes fra ulike synsvinkler. Programvaren skal støtte opp under og forenkle arbeidsprosesser i virksomhetene på ulike måter. Programvarens bruksnytte i forhold til ulike brukergruppe er derfor en mulig måleindikator for egnethet. Ny teknologi medfører vanligvis nye måter å gjennomføre arbeidet på, og betinger en omstilling av arbeidsorganisering og arbeidsprosesser for de involverte. Egnethet i forhold til endrede arbeidsprosesser kan blant annet være programvarenes brukervennlighet, prosessstøtte og funksjonalitet i forhold til arbeidsoppgavene som skal utføres.

Problemstillingen i denne artikkelen er å drøfte vurderingsgrunnlaget for egnethet av LMS ut fra aspekter som:

- Teknologisk utvikling og studentenes faktiske bruk av teknologi
- Pedagogisk merverdi og formålet med å anskaffe en digital læringsplattform

Utdanningsdirektoratets rapport (2006) lanserer her begrepet 'pedagogisk merverdi' som kan være en indikator for å vurdere egnethet. Her angis også at *LMS er en døråpner og katalysator for ny organi-*

sering, for forenkling av administrative systemer og prosesser, for nye samarbeids- og arbeidsformer, og at det kan stimulere til utvikling av en delingskultur.

Spørsmålet om egnethet kan også vurderes ut fra formålet med å anskaffe en digital læringsplattform. Var formålet med anskaffelsen en digital læringsplattform å endre pedagogikken, å endre organisering av læringsaktivitet og undervisning, å effektivisere undervisningen gjennom blant annet deling av undervisningsmaterieell og yte bedre undervisningstjenester til studentene uavhengig av tid og sted?

Spørsmålet om egnethet kan også gjøres ut fra den teknologiske utvikling og studentenes faktiske bruk av teknologi. Dagens unge studenter er alle utstyrt og avhengig av mobiltelefonen, og mange bruker også en rekke tjenester på Internett som karakteriseres som Web 2.0: bildearkiver, internettelefon med video, weblogg, online spill, wikier, o.a. De nye studentene forventer at ny teknologi og web-tjenester også brukes i undervisning og læring i høyere utdanning.

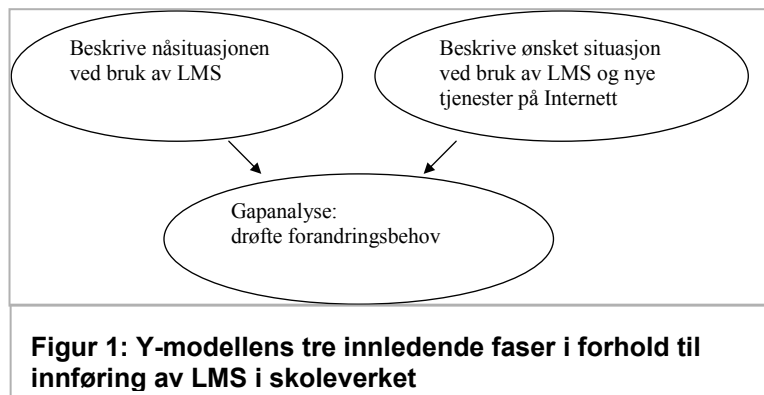
Teoretisk og faglig forankring

En anerkjent framgangsmåte ved et systematisk og planmessig utviklingsarbeid er Y-modellen til Andersen, Baustad og Sørsveen (1994). Y-modellen har syv faser, hvor jeg i denne sam-

menheng anvender de tre første fasene. Dette utgjør en gapanalyse med utgangspunkt i beskrivelser av nåsituasjon og ønsket situasjon.

I beskrivelsen av ønsket situasjon gis en oversikt over status for funksjonalitet i Web 2.0 og pedagogisk merverdi. Nåsituasjonen beskrives ved en gjennomgang av ulike funksjoner og tjenester i et LMS med vekt på grunnleggende funksjonalitet og kritiske forhold til de eksisterende læringsplattformene. I gapanalysen drøftes tiltak for å minske avstanden mellom dagens situasjon og ønsket situasjon.

Et LMS har flere brukergrupper hvor studenter og lærere er hovedbrukerne. En annen viktig brukergrupper er studieadministrasjonen som håndterer transaksjoner av studentinformasjon fra studentdatabasene og over til et LMS. Studieadministrasjonen bruker også LMS-et til administrasjon av eksamen og andre innleveringer. I denne artikkelen drøftes i hovedsak forholdet mellom et LMS og hovedbrukerne lærer og studentene.

Metode

Grunnlaget for dette arbeidet er litteraturstudier og deltakelse på forskerkonferanser i Leiden i april 2006 og Manchester i september 2005 i regi av Association for Learning Technology (ALT). Jeg har også deltatt på Norgesuniversitetets samling for prosjektledere i Tromsø i mai 2006, og erfaringsutveksling og egen testing av ulike digitale læringsplattformer.

Jeg har også egne erfaringer med bruk av LMS ved Høgskolen i Nord-Trøndelag hvor jeg har gjennomført en rekke kurs hvor digitale læringsplattformer er brukt i forhold til ulike studentgrupper og organisering av studiene. Og som mellomleder har jeg bidratt i anskaffelsesprosessen av digitale læringsplattformer ved HiNT.

Beskrive ønsket situasjon innen nye teknologiske muligheter

I de senere år har det kommet en rekke nye muligheter og tjenester innen Internett, og man snakker nå om Web 2.0. Ett av disse nye verktøyene er blogg-verktøy som gir muligheter for å presentere åpent egne presentasjoner på Internett samt å lese og kommentere hverandres bidrag gjennom RSS-tjenester. RSS er en internett-tjeneste hvor du som internettbruker kan abonnere på innholdsendringer på andre sine websider. I undervisningssammenheng kan en blogg for eksempel brukes til som refleksjonsverktøy. Deltakere i praksisundervisning kan føre erfaringslogg, og veileder og medstudenter kan kommentere ved behov (Hoem, 2004). Bruk av digitale

kamera og tilhørende nettbaserte bildearkiver er et annet område. Det finnes internettbaserte muligheter for å legge, distribuere og dele egne bilder åpent eller for en avgrenset gruppe personer. På verdensbasis er flickr det mest brukte verktøy på dette området.

En wiki er programvare som gjør det mulig å samskrive og dele informasjon om et emne eller fagområde. Wikipedia er det mest kjent fenomenet her hvor man i samarbeid har utviklet et digitalt webbasert leksikon. Utviklingen er at stadig flere tar i bruk en wiki-tjeneste for å samskrive og rapportere informasjon fra ulike prosjekter eller spesifikke emner.

Videre finnes det fri programvare som blant annet audacity, for å gjøre lydopptak og publisere lydfiler med foredrag og musikk. Ved å kombinere lydproduserte filer med RSS får man effektiv søking og distribusjon av lydfiler gjennom podcasting. Podcasting er en måte å publisere lydopptak på Internett. Tekstbaserte pratekanaler blir i stadig større grad brukt til umiddelbar problemløsende kommunikasjon det daglige arbeidet istedenfor å bruke e-post som tidligere.

I følge Stephen Downes (2005) har web skiftet fra å være et medium hvor informasjon ble overført og konsumert, til å bli en plattform hvor innhold blir laget, delt, remikset, omformet og videresendt. Folks bruk av Internett blir i stadig økende grad et forum for dialog med bruk av tekst, bilder, video, lyd og multi-media. Og folks sosiale nettverk finnes også i stadig større grad via Internett.

Beskrivelse av ønsket situasjon innen pedagogisk merverdi

Utredningsgruppen for rapporten om Digitale læringsplattformer (2006) har tolket og avgrenset begrepet 'pedagogisk merverdi' som bedre læringsprosesser og bedre læringsutbytte.

En sentral faktor i Kvalitetsreformen i høyere utdanning var nettopp å forbedre læringsprosessene og bedre studentenes læringsutbytte gjennom tettere oppfølging av studentene. Den pedagogiske sesamløsningen her var mappevurdering. Det vil si at man innførte en rekke mappekrav som studentene skulle innfri, og noen av disse kravene ble valgt ut til vurdering i faget. En enklere variant var økt bruk av innleveringer og deksamener i mange fag, både gruppeoppgaver og individuelle oppgaver. En viktig forutsetning for å håndtere det økte volumet på innleveringer, mapper og kommunikasjon med studentene var bruk av IKT-verktøy, og de digitale læringsplattformene/LMS.

Samtidig er flere pedagogiske muligheter innen de digitale læringsplattformene for lite brukt og utbredt. Blant annet ligger det mye læring i at studentene kommenterer og veileder hverandre ut fra egne forutsetninger. En annen mulighet er å la studentene bygge opp felles kunnskapsbaser, blant annet gjennom wiki-verktøy.

Deling og gjenbruk av lærestoff, oppgaver og pedagogiske opplegg har også pedagogisk merverdi. Delingskulturen i utdanningssektoren er relativt lite utbredt, spesielt innen høyere utdanning. Opphavsrettslig vern på egne bidrag står

sterkt, og det er ingen strategier og insitamenter mot økt delingskultur. Ved HiNT og andre høyere utdanningsinstitusjoner lagrer de ansatte vanligvis sine faglige bidra på privat område, og lagringsstrukturer for felleslagring er knapt diskutert. Unntakene er at noen ansatte publiserer sine faglige bidrag på Internett eller via blogg.

Digitale læringsplattformer representerer et mulig fellessted for deling og gjenbruk av lærestoff, oppgaver og pedagogiske opplegg. Dette forutsetter imidlertid en fleksibel tilgang til det som ligger der fra helt åpen tilgang hvor det er ønskelig, og til avgrenset tilgang til grupper og individer. Dessuten må man enkelt kunne tilpasse og gjenbruke lærestoff, oppgaver og oppgaver ut fra formål og målgruppe.

Dagens funksjonalitet i de digitale læringsplattformene.

Ved anskaffelse av en digital læringsplattform i dag får man en åpen grunnmodul og en rekke tjenester og muligheter innen deltakerhåndtering, kommunikasjon og samarbeid, planlegging, innleveringer og lagringsplass for faglige bidrag og innleveringer. Innen kommunikasjon og samarbeid er det muligheter for e-post, pratekanaler, diskusjonsforum og samskrivingsverktøy. De digitale læringsplattformene utvikles jevnlig og nye versjoner gir både bedre funksjonalitet i de eksisterende tjenestene, og nye tjenester kommer til.

Classfronter har valgt å organisere sin grunnmodul ut fra en klasseromsmetafor. Det vil si at du kan organisere læringsmiljøet ut fra

korridorer og rom som lærerrom, fellesrom, klasserom, grupperom, prosjektrum, osv. Personer får tilgang til ulike rom etter behov og deltakelse, og de kan tildeles ulike grad av ansvar i rommet fra å være romansvarlig til gjest som kun gir lesetilgang på det som presenteres i rommet. Rommet kan møbleres ut fra hensikt og tildeles relevante verktøy. Et eksempel her er HiNT hvor ett fag tildeles et fagrom. Her har aktuelle lærere, studieadministrasjonen og alle kursdeltakerne tilgang til rommet. Rommet 'møbleres' vanligvis med mapper for ulike type informasjon som undervisning/forelesninger, informasjon og arbeidsområder. Det finnes normalt også funksjoner for diskusjon, lenker, innleveringer og meldinger i rommet.

It's learning har valgt å organisere sin grunnmodul ut fra fag/emne-metaforen. Læringsmiljøet blir her organisert ut fra fag eller prosjekt. Personer gis tilgang til ulike fag eller prosjekt etter behov og deltakelse, og også her er det en tilsvarende grad av ansvar og tilgang til ressurser i faget eller prosjektet. Hvert fag eller prosjekt blir 'møblert' med informasjonsmapper og relevante verktøy for blant annet diskusjon, lenker, innleveringer og meldinger. (Horgen, 2006)

Moodle er organisert ut fra klasse og emneoversikt for hver klasse. Personer gis tilgang til klasser og brukerrettigheter. Også i Moodle gis det adgang til relevante verktøy som wiki, epost, diskusjonsforum, kalenderfunksjon, meldinger og annet (Cole, 2005).

Av kritiske sider ved de teknologiske løsningene vil jeg her nevne forholdene ved lukketheten i læringsplattformene og manglende

kvalitet på de verktøyene som er tilgjengelig i de ulike læringsplattformene. Ved presentasjon av faglige bidrag fra undervisere og studenter vil behovet for åpenhet variere. I mange tilfeller ønskes fri tilgang på blant annet framdriftsplaner, egne artikler, gamle eksamensoppgaver eller felles produsert læringsmaterieill. Mens mer interne dokumenter og innleveringer forutsettes mer eller mindre grad av adgangsbeskyttelse. I dagens læringsplattformer må man være registrert bruker for å få tilgang til informasjon. Muligheter for å gi åpen internettilgang til deler av presentasjoner og diskusjoner er sterkt savnet i dag, og resultatet er at man må dobbeltlagre innhold som skal publiseres både innenfor og utenfor læringsplattformen.

Dagens læringsplattformer leveres med verktøy/tjenester som har varierende kvalitet, og som ofte er forskjellig fra det verktøyet brukeren anvender til daglig. Alle læringsplattformer leveres med eget e-postsystem, skrive-/redigeringsverktøy og spørreskjemagenerator for å nevne noen verktøy. For brukeren er det en fordel å kunne bruke samme e-postsystemet for all sin e-postkommunikasjon, og ikke må operere med to ulike systemer. Tilsvarende problemstilling gjelder de øvrige verktøyene som er i daglig bruk. Spesielt frustrerende blir det når læringsplattformens verktøy har en langt dårligere kvalitet enn de verktøyet man bruker til daglig. Det ideelle er at brukeren skal kunne anvende sitt daglige verktøy også når man bruker læringsplattformen. Vi har sett starten på utviklingen her ved at man i noen læringsplattformer

kan bruke sin standard e-postprogramvare, men det langt fram til at standard verktøy kan integreres og brukes i læringsplattformene.

Dagens situasjon i forhold til pedagogisk bruk

Til tross for en åpen grunnmodul i de ulike læringsplattformene blir det ofte laget et relativt standardisert og avgrenset pedagogisk tilrettelegging for klassen/faget/rommet ved de enkelte skolene. Den tar som oftest utgangspunkt i et tradisjonelt pedagogisk opplegg i skoleslaget. Ved høyskoler er organiseringen vanligvis basert på tenkningen fra fjernundervisningens leksjonsinndeling med fagstoff og innleveringsoppgaver eller de tradisjonelle ukentlige forelesningsnotater og arbeidsoppgaver.

Standardisert pedagogisk tilrettelegging gir gjenkjennbarhet for studenter og forelesere, og forenkler opplæringsbehovet ved bruk av læringsplattformen. Leverandørene av læringsplattformene har også laget støtteverktøy for å tilrettelegge slike standardiserte læringsstier.

Men enkle standardiserte løsninger medfører også uniform pedagogisk utnyttelse av læringsplattformen. Ideelt sett bør man første legge en pedagogisk struktur for sitt undervisningsopplegg, og deretter ta i bruk relevante funksjoner i læringsplattformen som støtter opp under det pedagogiske opplegget. Et eksempel er hvis man ønsker å bruke problembasert læring i et undervisningsopplegg. Da bør læringsplattformen anvendes og innredes slik at kjennetegn som ressursliste, gruppeorganiseringen, produksjon, presentasjon og

studentenes interne støtte, oppklaring og vurdering kommer fram. Tilsvarende kan man også tenke alternativ bruk av læringsplattformens verktøy og organisering hvis det er et prosjektfag hvor prosjektgrupper skal utvikle ulike produkter/opplegg eller hvis det er et kunnskapsproduserende opplegg tilsvarende skoleavis eller et faglig fenomen hvor samskriving og utvikling av felles kunnskapsbase er sentralt.

For studentene gir bruk av digitale læringsplattformer enklere tilgang til det faglige stoffet, oppgaver, faglige meldinger og oversikt over sine medstudenter. Studentene kan samarbeide om faglige presentasjoner gjennom egnede verktøy i læringsplattformen, og de ser også en fordel i digital håndtering av innleveringer ved at de kan levere hjemmefra og til tidsfrister som passer studentene bedre enn åpningstidene ved studiestedet.

Kritikken mot de eksisterende læringsplattformene er derfor i stor grad rettet mot manglende pedagogisk spennvidde i bruk av programmet. Et tiltak for å gjøre forbedringer her er økt skolering av brukerne, og spesielt de pedagogene som skal bruke systemet. Våre nye kurs i kreativ bruk av LMS kan her regnes som ett slikt tiltak. Men også verktøy for læringsstier til alternative pedagogiske opplegg kan også gi støtte til en mer tilpasset bruk av læringsplattformene.

Gapanalyse for å drøfte forandringsbehov

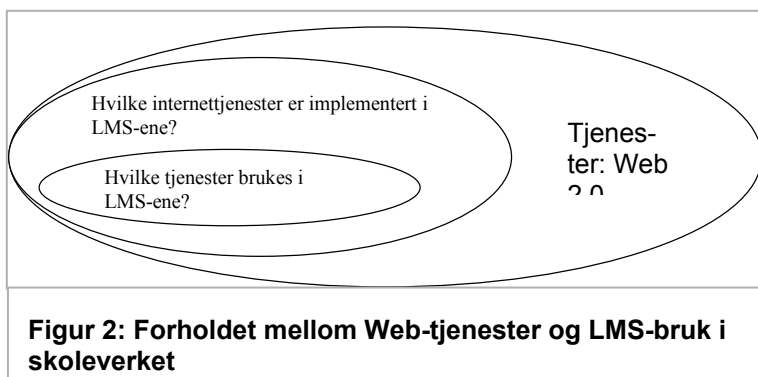
Oppsummert kan altså de digitale læringsplattformene inneholde både de tjenestene som er implementert i LMS-ene og andre nyere

webtjenester. Nye yngre studenter forventer at skolene anvender et stort utvalg av tilgjengelige webtjenester i sin

undervisning. Fordelene ved å bruke LMS er at dette systemet gir enkel tilgang til en rekke relevante verktøy for skolebruk. Spørsmålet er om verktøyene i LMS-ene er brukervennlige nok og om de rette verktøyene er tilgjengelige via LMS-et, eller om skolen må bruke separate systemer for noen nye webtjenester. Framtidige LMS-leverandører må raskt kunne implementere nye relevante internettjenester og integrere disse for pedagogisk bruk.

Lærerne har en stor utfordring i å holde seg à jour med webutvikling og klarer å se og prøve ut nye pedagogiske muligheter i sine fag og klasser. Ved innføring av et LMS opprettes standard løsninger for bruk av LMS. I slike standardløsninger utnyttes normalt bare noen få av de tilgjengelige tjenestene i LMS-et. I pedagogiske opplegg bør det være et mål å kunne velge relevante og fleksible tjenester i LMS-et ut fra læringsbehovet til studentene. Forholdet mellom muligheter og faktisk bruk er illustrert i figur 2.

I følge Utdanningsdirektoratets rapport (2006, s.13) *'vet vi lite om hvor funksjonell LMS-bruken er for å sikre merverdi i læringsarbeidet'*. Jeg vil her konkret presentere to prosjekter som gir muligheter for å

vurdere funksjonalitet og egnethet ved digitale læringsplattformer. Begge prosjektene gjennomføres i 2006 og er støttet med prosjektmidler fra Norgesuniversitetet.

For tiden er jeg prosjektleder for prosjektet *'Kreativ bruk av LMS'* hvor vi skal utvikle to videreutdanningsenheter på 10 studiepoeng for henholdsvis lærere i høyere utdanning og grunnskole/videregående opplæring. Her vil vi ta utgangspunkt i pedagogiske valg for et undervisningsopplegg og undersøke hvordan ulike tjenester i LMS-er kan brukes i undervisningsopplegget. Arbeidsformen er fire gruppeinnleveringer med mulighetsvurderinger av ulike tjenester/forhold i LMS-er og Web 2.0. I tillegg skal deltakerne skrive en egen refleksjonsblogg. Gjennom disse mulighetsvurderingene og utprøvinger kan vi til en viss grad få målt og vurdert egnetheten ved ulike tjenester i LMS-er. Målet er at deltakerne etter kursgjennomføring skal kunne ta i bruk flere av mulighetene i LMS-et. Pilotgjennomføringen av dette kurset skjer i høstsemesteret 2006.

I prosjektet *'Bruk og egnethet av fire LMS-systemer'* skal vi vurdere egnethet i konkret aktivitet i undervisningssituasjonen. De fire LMS-

systemene er ClassFronter, It's learning, Moodle og Microsoft Learning Gateway. Et utvalg av høgskolekurs med forholdsvis bred bruk av LMS-tjenester og ulike LMS-systemer er valgt ut i undersøkelsen. I disse kursene vil vi undersøke i hvilken grad de angitte LMS-ene legger opp til og holder mål i forhold aktiviteter som skal gjøres. Vi vil vurdere bruksnytte for studentene i ulike verktøy kommunikasjon og samarbeid ved å spørre studenter. De mest relevante verktøyene her er:

- E-post for å sende og motta e-post med vedlegg.
- Tavle/tegnebord for å lage skisser og tegninger og la andre arbeide videre med dem.
- Samskivingsmuligheter: skrive og redigere samtidig på et dokument med integrerte bilder, tegninger og lyd samt å kunne gi kommentarer til innholdet
- Diskusjonsforum for å gjennomføre faglige diskusjoner på gitte tema.
- Pratekanaler for å diskutere privat og faglig i grupper eller privat rom.
- Blogg for refleksjonsnotater.
- Wiki for å utvikle kunnskapsbaser på ulike fagområder.

Videre vil vi vurdere bruksnyten for læreren. Her ønsker vi spesielt å fokusere på:

- Planlegging med hjelp av sjekklister, gjenbruk av tidligere lærestoff og strukturer.
- Filformater og lagring som gjør det mulig å bruke ulike læringsobjekter via Internett.
- Kalender med individuell og gruppemessig funksjonalitet.

- Oppslagstavle og meldingstjeneste.
- Arkiv med tilgjengelighet etter behov, og hvor studenter har tilgang til sitt materiell også etter studentperioden.
- Veiledningsmuligheter av enkeltpersoner, gruppeveiledning/prosjektgrupper, automatisert tilbakemelding og studentveiledning.
- Ulike former for innlevering og eksamensgjennomføring.
- Evaluering og vurdering.
- Statistikk/overvåkning for oppfølging og resultatoversikt.

Utfordringer ved integrasjon mellom digitale læringsplattformer og andre systemer.

De digitale læringsplattformene skal også samvirke med andre IT-systemer i skolesamfunnet. Jeg vil her illustrere problemet ved å se på arbeidsprosesser hvor tidsplanlegging inngår.

Planleggingsverktøy i prosjektplanleggingssammenheng har funksjonalitet for å koble aktiviteter, hendinger og ressurser (rom og personer) til en kalender. Fra skoleverket er timeplanen et klassisk verktøy hvor koblingen mellom studentgruppe, rom, undervisningsaktivitet, lærerressurs og tidspunkt et angitt. Mange skoler har anskaffet et eget timeplanleggingssystem.

Planleggingsfunksjonen er også integrert i de fleste standard kontorstøttesystemer. For eksempel brukes kalenderfunksjonen i Outlook av mange som egen tidsplanlegger, og hvor man også har en integrert møteplanlegger og kan

reservere ressurser som for blant annet møterom, klasserom og teknisk utstyr. Også LMS-ene forventes å ha en sentral kalenderfunksjon hvor brukerne kan tidsfeste og timeplanlegge aktiviteter for rommet/faget og for studentgrupper. Kalenderfunksjonen i LMS-er er mest synlig når man legger inn tidsbegrensede aktiviteter som innleveringer og prøver. Her må man definere starttidspunkt, eventuell varslingstidspunkt og sluttidspunkt.

Å koordinere og kvalitetssikre planleggingsdata mellom tre ulike systemer er altså en betydelig oppgave. Spørsmålet er i hvor stor grad planleggingsdata kan overføres mellom disse systemene slik at man unngår å oppdatere tre planleggingssystemer manuelt. Kriterier for vurdering av egnethet ved planleggingssystemet i LMS-et kan på bakgrunn av dette formuleres slik:

- Muligheter for å overføre planleggingsdata mellom LMS-ets kalenderfunksjon og kalenderfunksjonen i kontorstøttesystemer og timeplanleggingssystemer. Eventuelt også kunne integrere tjenesten fra kontorstøttesystemet inn i LMS-et, slik at for eksempel Outlook blir tilgjengelig og oppdateres fra LMS-et.
- Hvor integrert er kalenderfunksjonen opp mot planleggingsaktiviteter i form av framdriftsplanlegging og bruk av læringsstier slik at det er naturlig å ta i bruk kalenderfunksjonen i LMS-et?

Konklusjoner

Våre elever og studenter blir i stadig større grad representanter

for 'nettgenerasjonen' som bruker web som en plattform for delt informasjon og kommunikasjon, og forventer at også skolen gjør bruk av denne plattformen i lærings-sammenheng. De digitale læringsplattformene og LMS-ene bidrar til at stadig flere tjenester fra Web 2.0 gjøres tilgjengelig for skolesamfunnet på en integrert måte. Formålet med å anskaffe en digital læringsplattform kan være å endre pedagogikken og organiseringen av læringsaktiviteter slik at man oppnår bedre og mer fleksible undervisningstjenester til studenter og elever. Ved innføring av digitale læringsplattformer har man valgt standardiserte løsninger med avgrensede funksjonalitet i første fase, og derfor utnyttes i dag bare en liten del av de pedagogiske mulighetene som ligger i de digitale læringsplattformene. Utfordringene framover er å synliggjøre de pedagogiske muligheter og begrensninger som ligger i dagens verktøy gjennom utprøving og opplæring. Derved utfordres også LMS-leverandørene til å utvikle mer brukervennlig funksjonalitet og implementere flere aktuelle tjenester i sine produkter.

Litteratur

- Andersen, E. S, Baustad I., og Sørsveen Å. 1994. Ledelse på norsk. adNotam Gyldendal.
- Cole, J. 2005. Using Moodle. O'Reilly Community Press.
- Downes, S., 2005. E-learning 2.0. eLearn magazine 17.10.2005 <http://elearnmag.org/>
- Hoem, J., 2004. Personlig publiseringssystem som læringsverktøy. <http://www.nvu.no/faggrupper/Student%20Jon%20Hoem.pdf>

- Horgen, S. A., 2006. Kap 3.2 i Rapport om studiestøttesystemer ved Nettverksuniversitetet. <http://www.nvu.no/faggrupper/SS-gruppa-2005-06.pdf>
- Høgskolen i Nord-Trøndelag. 2006. Kreativ bruk av Learning Management Systems (LMS). www.hint.no/lms
- Uninett ABC. 2005. Temaheftet LMS – hva og hvordan. <http://www.uninettabc.no/?p=publikasjoner&sub=lms>
- Utdanningsdirektoratet. 2006. Digitale læringsplattformer – en mulig katalysator for digital kompetanse i grunnopplæringen – om pedagogisk nytteverdi og utviklingstrekk. <http://www.udir.no/upload/Rapporter/LMS.pdf>

Topp prestasjoner – rasjonalitet eller intui- sjon og følelser?

Kjell-Åge Gotvassli

Vedens beste idrettsutøvere, kokker, sjakkspillere og andre høyt presterende er mer kunstnere enn treningsmaskiner. Det er intuisjon, teft og følelser som skiller enerne fra resten.

Å utvikle topp prestasjoner er mer en biologisk ferdighetslæring. Intuisjon, teft og følelser er viktige ingredienser. De praktiske konsekvensene for trenere er at de må være tusenkunstnere som i nær interaksjon med utøveren bruker sin *proprioceptive awareness* og omsetter det til relevant trening.

Introduksjon

Dårligst i spensttest.....men Bystøl tok OL-gullet likevel, heter det i en artikkeloverskrift i VG 23.06.06. Trener Kojonkoski og Bystøl selv forklarer dette med at Bystøl fant seg utrolig godt til rette i normalbakken i Torino. Han hadde rytme i hoppingen og da betyr ikke fysikken så mye. Lars hadde best timing, selvtillit, teknikk og rytme, derfor var han best i følge Kojonkoski. NRK's fotballekspert Arne Scheie uttrykte noe av det samme om Ronaldos prestasjoner under fotball VM i sommer: "Ronaldo har en magisk teft og intuisjon som gjør at han er på rett sted til rett tid gang etter gang, og nå er han den som har scoret flest mål i VM til alle tider!"

Disse eksemplene står noe i kontrast til den etablerte forståelsen av hva som fremmer prestasjoner hos mennesker. En forståelse som ofte er basert på biologisk – kognitiv tilnærming med mye bruk av biomekaniske prinsipper. Best kjenner vi dette i begrepet "kroppsoving" som henleder oppmerksomheten mot at kroppen er noe som kan drilles og øves. Teknikktrening i idretten blir brutt ned til muskelbevegelser, dekomponerte krefter, vinkler og grader som uttrykkes i eksakte matematiske termer. Bruken av "oppskrifter" og presise instruksjoner basert på f. eks nitidige videoanalyser skal føre til en stadig perfektionering av bevegelsesmønstre. Dette blir ofte kombinert med medisinske målinger og tester for å finne "riktig" intensitet og varighet i treningssituasjonen. (Duesund 1999, Loland 1992, 2000, Fusche Moe 2005).

To ulike syn på prestasjonsutvikling

Med dette som bakgrunn kan vi ane to ulike måter å forklare kunnskaps- og prestasjonsutvikling på. Dersom kunnskapsutvikling kan forstås som "output" i form av ferdighetsforbedring (Lai 2004, s. 155) kan vi undersøke relasjonene mellom en rekke faktorer som utøverens selv, trenerne, ledere, treningsprinsipper, manualer, pulsklokker, utstyr og medisinske målinger. Et samlebegrep for alle disse faktorene som kan ha betydning har jeg valgt å kalle elementer i læringsnettverket (Gotvassli 2005). Forholdet mellom disse elementene kan betraktes ut fra to ulike innfallsvinkler. Det ene synspunktet hevder at det i læringsnettverket er visse elementer som må gis en hierarkisk rang fremfor andre elementer. Det er faste og bestemte relasjoner mellom de ulike elementene, f. eks at trenerens programmer og vitenskapelige målinger skal følges og ikke utøverens følelser.

En annen innfallsvinkel er å se på relasjonene mellom de ulike elementene i læringsnettverket som omskiftelige og "forhandlingsbare", nettopp for hele tiden å kunne optimalisere ferdighetsutviklingen og prestasjonene. Det skapes en produktiv undring i skjæringspunktet mellom fysiske målinger og intuisjon, mellom trenerens planlagte trening og utøverens synspunkter, mellom standardiserte treningsprogrammer og utøvernes lokale tilpasninger. Fysiske målinger av f. eks puls og laktat kan i en

slik ramme brukes av treneren til å fremme en undring, refleksjon og dialog med utøveren. Bør treningen intensiveres eller må det planlagte programmet justeres?

Med bakgrunn i dette vil denne artikkelen presentere en teoretisk ramme som skisserer ulike former for kunnskapsutvikling – den rasjonelle Knowledge Management retningen, læring som sosiokulturell aktivitet og kunnskapsutvikling gjennom intuisjon, teft, følelser og "Mind – body" forbindelser. Disse teoretiske bidragene vil i neste omgang bli belyst og problematisert gjennom case/eksempler fra blant annet idrett og kokkekunst og andre høyt presterende grupper. Hovedproblemstillingen som jeg ønsker å belyse er altså følgende: *Hvilken betydning har intuisjon, teft og følelser for læring og prestasjonsutvikling?*

Teoretiske perspektiver – to hovedsyn

At læring og kunnskapsutvikling i organisasjoner er et sammensatt og komplekst felt med bidrag fra mange disipliner går klart frem dersom en setter seg ned og studerer Handbook of Organizational Learning and Knowledge (Dierkes, Antal, Child og Nonaka 2000) på i alt ca. 1000 kompakte sider. Det sier seg selv at det er vanskelig å få til en innfallsvinkel eller forståelse av disse begrepene som er allmenngyldig og akseptert av alle. Litteraturen på området kan likevel todeles. Den første retningen tar utgangspunkt i forståelsen av kunnskap i et strukturalistisk perspektiv. Kunnskap er noe individer og organisasjoner besitter som en beholdning, som kan identifiseres,

behandles og spres til andre. En slik forståelse er ofte basert på modeller fra individualpsykologien og kognitivismen. Den andre retningen har fokus på at kunnskap og kunnskapsutvikling primært er basert på ulike typer prosesser i organisasjoner, særlig da sosiokulturelle prosesser som skjer i handling og i praksis. Synspunktet er at kunnskapsutvikling i organisasjoner ikke utelukkende kan forstås som en mental prosess hos enkeltindivider. Snarere tvert i mot, det må forstås som en sosial "ekspertise", det vil si, kunnskap i praksisfeltet vil være situert i en historisk, sosial og kulturell sammenheng der den både skapes og blir innleiret i ulike former og media. Newell, Robertson, Scarbrough og Swan (2002, s. 8) oppsummerer dette i følgende tabell1.

Strukturperspektivet – Knowledge Management

Konsepter og modeller fra biologi, individualpsykologi, økonomisk teori, beslutningsteori, kybernetikk og pedagogikk har etter hvert i stor grad blitt anvendt på organisasjonsnivå (Morey, Maybury og Thuraisingham 2002, Dierkes, Antal, Child og Nonaka 2003). Etter hvert har denne retningen har fått merkelappen Knowledge Management. (Styhre 2003). Denne retningen har også etter hvert i sterk grad lansert bruken av informasjonsteknologi som et viktig virkemiddel for å kartlegge, klassifisere og distribuere kunnskaper. Denne forståelsen har sitt utgangspunkt i den dominerende epistemologiske posisjonen i den vestlige kulturen –

den rasjonelle forståelsen. Kunnskap er noe som først og fremst enkeltindivider tilegner seg og besitter. (Brubacher 1966, s. 98 – 134).

Structural perspective	Processual perspective
Knowledge is a discrete cognitive entity that people and organizations possess	Knowledge is rooted in practice, action and social relationships
Knowledge is objective and static	Knowledge is dynamic – the process of knowing is as important as knowledge
Knowledge exists at the individual and collective level	Knowledge exists through the interplay between the individual and the collective level
Different types of knowledge dominate in particular types of organization	Organizations will be characterized by different types of knowledge and practices of knowing
Knowledge is created via specific social processes	Knowing occurs via social processes

Tabell 1 Det strukturelle og prosessuelle perspektiv

Kunnskapen kan identifiseres og i neste omgang kan den kunnskapen brukes for å analysere praksissituasjonen og evt. handle i praksis.

Det er gjennom rasjonell og analytisk tenking og bruken av vår fornuft at vi kan minimalisere den ødeleggende effekten fra våre sanser og subjektive inntrykk, og slik få best mulig kunnskap om verden. I denne sammenheng blir teori viktigere enn praksis og sinn viktigere enn kropp. Dette skillet mellom teori og praksis, mellom subjekt (the knower) og objekt (the known) og mellom tanke og handling har lange historiske røtter. (Nicolini, Gherardi og Yanow 2003, s. 5 – 7).

Mye av bakgrunnen for Knowledge Management-retningen kan søkes i den behavioralistiske tradisjon som går fra Simon (1947), via Cyert og March sine tradisjoner til 70- og 80-årenes mer endringsorienterte modeller, hvor problemet har bestått av å finne ut hvordan organisasjoner lærer i "turbulente" omgivelser. Særlig da i arbeidene til Cohen og March og March & Olsen (March, 1995). Deres hovedpoeng er at vi kan oppfatte organisasjonen som en slags institusjonalisert hjerne. Slik kan beslutningsprosessen stykkes opp og rutineres. Morgan (1991, s.85) sier det slik: *"Organisasjoner er informasjons-systemer. De er kommunikasjons-systemer. Og de er beslutningssystemer"*.

Utviklingen av såkalte "ekspert-systemer" basert på intensiv bruk av informasjonsteknologi må sees i denne sammenhengen. Dette har vært en av de sterkeste drivkreftene i Knowledge Management tradisjonen. Et eksempel på en slik tenkning er bruken av pulsklokker og annet måleutstyr som kan gi presis informasjon om kroppens tilstand. Tankegangen er at den nye teknologien på en langt bedre måte kan gi presise målinger, langt

bedre enn det individet selv kan frembringe med tolkning av den informasjon som foreligger. I forhold til min problemstilling om betydningen av de ulike elementene i læringsnettverket, så er det ikke vanskelig å se at *Knowledge Management* tradisjonen peker mot at "ekspertsystemer" og målinger må ha rang foran utøvernes egne følelser og oppfatninger.

Situert handlingsteori og sosiokulturell forståelse

Vi må si at Dewey (Østerud og Wiig 2000, s. 2) var den første som formulerte et syn på kunnskapsutvikling og læring som senere ble betegnet som situert handlingsteori, situert aktivitet eller situert kognisjon, slik det ble formulert av Greno (1989) og Lave og Wenger (1991). Vi støter på begreper som *situated cognition* (Greeno 1998, Clancey 1997), *situated action* (Mantovani 1996), *distributed cognition* (Hutchins 1995), *learning as legitimate peripheral cognition* (Lave og Wenger 1991), *mediated action* (Wertsch 1998), *Cultural psychology* (Cole 1990, 1996), *activity theory* (Engestrøm 1987, Engestrøm og Miettinen 1999), *reflection – in – action and knowing – in – action* (Schön 1983/2001), *taus kunnskap* (Polanyi 1958, 1966, 1969), *tyst erfaring* (Öquist 1994) og *Communities of Practice* (Brown og Duguid 1997).

Felles for disse retningene er forståelsen av læring som et sett av aktiviteter som er innvevd i en kompleks sosial og kulturell kontekst. I - *Communities of Practice*

tradisjonen (kan oversettes som praksisfellesskap (eks. Wenger 1998) ligger det en klar sosiokulturell forståelse. *Communities of Practice* er selve byggesteinene i sosiale lærings-systemer, det er her kompetansen blir utviklet og lagret. Disse sosiale systemene er karakterisert ved felles initiativ, gjensidig engasjement og felles repertoar av handlinger, artefakter, begreper, historier og diskusjoner. Slike praksisfellesskap gror frem som et resultat av interaksjonen mellom kompetanse og personlige erfaringer i et miljø med felles engasjement i en felles praksisutøvelse. En slik kunnskapsutvikling vil også i høyeste grad være dynamisk, ved at den blir "forhandlet" frem i den interaksjonen som skjer i den sosiale praksissituasjonen.

Denne innfallsvinkelen betoner også prosessen som skjer ved å bli medlem av praksisfellesskapet som en nybegynner og til å utvikle seg som en fullverdig medlem med ekspertise. *Legimate peripheral participation* (LLP) er betegnelsen på denne prosessen som tar for seg den progressive innvolvingen av nykommere i et praksisfellesskap der de gradvis utvikler høyere kompetanse.

Sentralt i den sosiokulturelle forståelsen er altså at kunnskapen er "innvevd" i handlingene og er knyttet til bestemte situasjoner. Handlingene er konkrete og kontekstuelle. Kunnskapen ligger i gjennomføringen av handlingen slik at oppgaven blir gjort på en tilfredsstillende måte.

En tredje vei - betydningen av intuisjon, følelser og estetikk

De to første retningene jeg har presentert vektlegger henholdsvis individuelle ferdigheter og kunnskapstilegnelse gjennom systemer og prosedyrer, og kunnskapstilegnelse gjennom deltakelse i praksisfellesskapet. Jeg vil nå presentere en "tredje vei" – kunnskapsutvikling gjennom refleksjon, følelser, intuisjon og estetikk. (Elkjær 2004). God mestring i praksissituasjonen, i utføring av oppgaver, forutsetter sosiale prosesser som gir anledning til tolkning og innlevelse fra aktørens side. I tradisjonell læringsteori – som f. eks i den strukturelle forståelsen oppfattes kunst og kunnskap som motsatte størrelser. Duesund (1995, s. 114) viser hvordan kunst assosieres med intuisjon, følsomhet, sjelfullhet, inspirasjon, teft, subjektivitet og lignende. Kunnskap blir imidlertid forbundet med fornuft, rasjonalitet, presisjon, eksakthet og objektivitet.

Kunst kan også være betegnelsen på en ferdighet som fullkomment beherskes, og som resultat av en slik ferdighet. Vi bruker betegnelser slik som "et kunstverk av et mål", "et vakkert skihopp" og "en kunstnerisk driblerie". Slik har kunsten sin rasjonalitet og kunnskapen sin intuisjon. Både kunst og kunnskap springer ut fra den levende kroppen og dekker ferdighetsområder som griper inn i hverandre snarere enn å utelukke hverandre. Sett i forhold til idrettslige bevegelser vil handlinger også utvikle kunnskaper. Ferdighetene utvikles og forbedres fordi det ligger et dynamisk og skapende element i

det å handle eller bevege seg. Slik vil handlingen uttrykke og skape ny kunnskap.

Læringsteoriens neglisjering av kropp og følelser

Føler, opplevelser og intuisjon har tradisjonelt hatt liten plass og lav status i organisasjonsforskningen. Den rådende forståelsen har vært den objektiverende, dualistiske kroppen. Filosofen René Descartes' (1596 - 1650) regnes for å være den som har hatt størst betydning for utviklingen av den dualistiske kroppssoppfatningen som har vært dominerende i vår kultur helt opp til vår tid (Duesund 1995). I "dualistisk" ligger en forståelse av et skille mellom kropp og sjel, kropp og omverden (Råheim, 2001). I den grad følelser har vært omtalt så har det vært slik at de blir sett på som forstyrrende for å kunne ta rasjonelle beslutninger (Lord et al 2002, Fineman 2002 og Scherer og Tran 2003).

Med bakgrunn i kropps fenomenologien - den levende kroppen

Som sagt gir læringsteoriene liten eller ingen plass til kroppens som et viktig ledd i læring og prestasjonsforbedring. Som et motstykke til forståelsen av kroppen som et objekt har filosofen Maurice Merleau-Ponty tatt i bruk begrepet den levende kroppen. Han hevder at "vi er vår kropp" og "kroppen er personen". "Det eksisterer ikke noe skille mellom kropp og sjel, det dreier seg om en "kroppslig sjel og en sjelfull kropp", eller sagt med andre ord, "en inkarnert sjel". (Duesund 1995, Råheim 2001, Loland 2003, Ma-

cann 2002 og Merleau – Ponty 2004). Kroppen kan ut fra dette ikke betraktes som en gjenstand. Merleau Ponty oppfatter kroppen som sentrum for sansning, opplevelse, erfaring og erkjennelse. Merleau-Ponty forstår kroppen som menneskets måte å være i verden på. Kroppen er med andre ord eksistensiell. Han sier ”*at følelser er i kroppen, i ansiktet og gestene, de er ikke noe bak kroppen, noe det psykiske uttrykker seg gjennom*” Kroppen er også relasjonell, i den forstand at den er basis for vårt forhold til andre mennesker.

Merleau-Ponty snakker om kroppens tvetydighet. På samme tids er vi vår kropp og *har* vi vår kropp. Når vi berører en gjenstand, berører vi samtidig oss selv. Han oppfatter den enkleste berøring som en selvrefleksjon. ”Den levende kroppen” er en ”fenomenal kropp” i den betydning at teoriene er fenomenologiske, utviklet innenfor fenomenologien, læren om det som viser seg.

Den reflekterende praktiker

Et viktig bidrag i samme retning er Donald Schöns arbeider om den reflekterende praktiker (Schön 1992/2001 – Dansk utgave). Han tar et kraftig oppgjør med den rådende teknisk rasjonelle forståelsesramme og lanserer en praksisepistemologi, som ligger implisitt i de kunstneriske, intuitive prosesser, som mange praktikere bruker i situasjoner, hvor det er snakk om usikkerhet, manglende stabilitet, noe unikt eller verdikonflikter. Schön støtter seg blant annet til Barnard (1938), Ryle (1949) og Polanyi (1967) når han introduserer begrepene kunnskap i handling og refleksjon i handling. Han mener at

dagliglivet er preget av intuitiv, spontan handling og kunnskapen er her for det meste implisitt, innleiret i handlingen. Dette gjør at vi mange ganger kan ha problemer med å redegjøre for hva vi vet og hvorfor vi handler slik vi gjør. På den andre siden kan kunnskapen bli bevisstgjort og endret når praktikerens kommer i en situasjon der den intuitive utførelsen stopper opp, gjerne utløst av uventede og overraskende hendelser. Vi får da refleksjon i handlingen, en refleksjon på praksis. Forskning innenfor denne tradisjonen viser også hvordan artefakter og interaksjoner kan fremme både mening og kunnskaper i praksis uten at det nødvendigvis innebærer noen form for representasjoner som for eksempel bilder, tegninger, oppskrifter etc. (Yanow 2003). *Betydningen av intuisjon, følelser og kropp i læringsnettverket*

Fra mitt ståsted vil det bli interessant å se i hvilken grad disse forholdene også gjør seg gjeldene innefor utøvelsen av idrettslige ferdigheter. Hvilken rolle spiller utøvernes egen følelser, intuisjon? I hvilken grad inngår ”kroppen som subjekt” som grunnlag for ferdighetsforbedringer? Og ikke minst i hvilken grad tilskrives disse elementene i læringsnettverket betydning og rang i forhold til andre ”objektivt målbare” elementer slik som tester, manualer, treningsprogrammer, instruksjoner og fysiske målinger. Min gjennomgang av temaet kunnskapsutvikling, følelser, kropp og materialer viser at kunnskaper primært blir sett på som resultat av kognitive og/eller sosiale prosesser. Slik viser litteraturen en slags form for *somatophobia* – en frykt for å blande sammen kropp,

følelser og kunnskaper. En slik innfallsvinkel kan føre til at en overser viktige fasetter av kunnskapsutviklingen slik den skjer i praksisfeltet. Kroppsfenomenologien med påpekning av at vi er våre kroppar tilbyr imidlertid en viktig forståelsesramme av disse forholdene.

Inn i praksisfeltet

I det følgende skal jeg presentere en del empiriske data som er hentet fra min doktorgradsavhandling (Gotvassli 2005). Jeg vil også trekke inn funn fra andre undersøkelser og til slutt holde dette opp mot det teoretiske rammeverket som er presentert i det foregående. Mye av feltarbeidet mitt bestod av deltagende observasjon med idrettsutøvere i trenings situasjon. Jeg har hatt to lengre feltopphold på til sammen ca. 3 - 4 uker. Feltoppholdet var med en gruppe skiløpere og en gruppe friidrettsutøvere. Det har vært utøvere, delvis unge utøvere, både på nasjonalt og internasjonalt nivå. Disse feltoppholdene har selvsagt også involvert deltagelse av ledere/trenere. På disse samlingene har det også vært anledning til å observere andre utøver i deres praksissituasjon.

Min deltagelse på disse samlingene har vært relativt "tett på" ved at jeg har bodd sammen med utøverne, spist sammen med og deltatt på treningene ute i "feltet". At jeg var i såpass fysisk form at jeg delvis kunne være med på de rolige øktene var nok en viktig faktor for jeg fort kom "inn i varmen" og ble akseptert som en deltager selv om jeg innledningsvis selvsagt var tydelig på min rolle, og orienterte kort om mitt prosjekt.

Et øyeblikksbilde

Det er 12. januar 2004. Jeg har nå vært på treningsfeltet på stadion i Stellenbosch i 2 dager og det er stor aktivitet både av løpere, hopper og kastere. Jeg har i dag bestemt meg for å se litt nærmere på treningsarbeidet til en av Norges beste spydkastere. Under treningen i Sør – Afrika veiledes han av den spesialinnleide treneren Jan Pospisil. I over 10 år hadde han ansvaret for det tsjekkiske spydsettet Jan Zelezny. Jeg observerer med en gang en trener som er meget tett på utøveren og intens i sitt arbeid. Mye av treningsarbeidet er innrettet på innøving og utvikling av teknikk. Det er rikelig med tilbakemeldinger på hele kastbevegelsen, fotarbeid, armstilling og vinkel på spydet. Typiske utsagn er: "*You must feel the whole movement, you must coordinate the whole body, you must feel the javelin in the hand...*". Ved hjelp av malende lydbilder prøver Pospisil å få frem bevegelsesmønster: "*You must run ba-ba-ba, not baa --- baa --- baa...*". Typiske utsagn er også: "*Make your own mental images of the movements, relax, relax, make lazy movements, you must concentrate and feel the body in the movements...*".

I samtale med meg etter treningsøkten (mye av det samme blir også understreket etter en treningsøkt dagen etterpå) er Pospisil veldig tydelig på at teknikktraining er en lang og vanskelig prosess der det er viktig å involvere utøveren selv og få han til å bruke hele sitt sanseregister. Han snakker med innlevelse om hvor viktig det er å tenke spydet som en integrert del

av bevegelsessystemet. Alle delene; føtter, armer, ja hele kroppen og selve spydet må være koordinert opp mot et optimalt felles bevegelsesmønster.

Pospisil understreker hele tiden at "learning is about too make the good feelings and the person himself must train too listen too the whole movement... it's like a complicated feedback system".

Flyt og den gode følelsen

Etter å ha vært med i felten og observert og intervjuet en rekke utøvere og trenere, er det lett å konstatere at det er en del betegnelser som stadig går igjen når utøvere skal beskrive en vellykket trening eller en godt gjennomført konkurranse. Utøverne selv bruker ofte betegnelser som "*når det flyter*", "*fant en god rytme*", "*fant den gode følelsen*", "*følte at kroppen fungerte*", "*lyttet til kroppen*", "*fant et godt skyv*", "*følte at både rytme, fart og glid ble godt koordinert mot terrenget*", "*følte at kastet satt*", "*hadde god kontakt med staven*".

Vi ser her at det primært er språklige og følelsemessige uttrykk som brukes, og ikke kompliserte fysiologiske begreper som brukes for å betegne situasjonen. Det er slik utøvernes egen "stemmegaffel" uttrykker det, noe som er den viktigste kunnskapskilden til om det fungerer eller ikke. Det er ingen som beskriver dette i form av eksakte muskelbevegelser, enzymproduksjon etc., noe som kunne vært mulig ved å bruke teoretiske forklaringer på det som skjer. Disse betegnelse (flyt, kastet satt, god rytme etc.) som i utgangspunktet er

svært vage og upresise, blir forstått og opplevd som relative presise betegnelser for de som er vant med denne typen *genre*. Det er som Cook og Brown (2002, s. 86) sier, en del av en gruppes tause kunnskap. Meningsinnholdet og forståelsen av slike *genres* er hele tiden i utvikling og underkastes en konstant "*negotiation in practice*" da de blir brukt i en gruppes praktiske arbeid.

La meg beskrive en mer helhetlig treningssituasjon for å få frem dette poenget. Det er 6 skiløpere som skal trene såkalt distansetrening. Det er trening med relativt høyt intensitetsnivå på ca. 20 – 30 min. Traseen som er valgt for dagens trening er krevende, den går i konstant stigning langs utforløypa i Scladming, løypa ligger for øvrig ca. 1200 meter over havet. Før treningsøkten gir treneren relativt detaljerte instruksjoner på at pulsen skal ligge på ca. 20 slag under maksimalpuls (det vil si om lag 180 - 190 pulsslag pr. minutt) og at en i tillegg vil bruke laktatmålinger rett etter treningsøkten for å sjekke ut om intensiteten har vært riktig. I tillegg til å sette en del presise og "tekniske" krav - så som pulsnivå - til treningsøkten, er treneren også opptatt med å formidle budskapet om rent "følelsemessige" forhold rundt treningen:

"Det er viktig å finne rytmen tidlig, ikke stress, men få flyt i løpingen og tenk gode bevegelser. Bruk gjerne "elghufs" (en betegnelse på et bevegelsesmønster) der det er brattest og la kroppen følge terrenget. Dette er en trening der det er viktig å treffe rett intensitetsnivå"

Rett etter endt treningsøkt får alle målt laktatnivå og pulsklokkene avleses. På pulsklokkene kan en avlese både gjennomsnittlig pulsni-
vå og variasjoner underveis. Det er også slik at pulsklokkene kan stilles slik at de lager en "varsellyd" der-
som et forhåndsstillt pulsni-
vå over-
stiges. Med litt variasjon ser det ut som de fleste har truffet rett forventet intensitetsnivå. Diskusjonen på treningen går livlig mellom utøverne, og mellom trener og utøvere. Mye av diskusjonen tar utgangspunkt i eksplisitte målte verdier, men den dreier fort over på de mer følelsesmessige sidene ved treningen. En av dem som har truffet meget bra i forhold til både puls og laktat uttrykker seg slik:

"Det var styggbratt så jeg måtte hele tiden tenke rytme og flyt for at ikke pulsen skulle bli for høy. Dersom du stresser og kaver på en slik trening stivner du som en stokk og får melkesyre langt opp i øra før du er halvveis. Følte nok at jeg enkelte plasser lå litt høyt i puls, det viser vel også målingene, men jeg var rask til å regulere slik at det ble bedre balanse i løpinga."

Vektlegging av følelsesmessige elementer

I diskusjonen etter treningen kommer det også frem at evnen til å "treffe" på riktig intensitetsnivå ser ut til å være noe ulikt utviklet hos utøverne. Det er også varierende grad av samsvar mellom egne opplevelser av intensitetsnivå og det som de faktiske målinger viser. Det virker også slik at når utøvere og trenere skal planlegge å gjennomføre treningen, vektlegges

følelsesmessige elementer en sterk rolle. Kunnskapen om hva som er en god trening hentes primært ut fra utøvernes følelsesmessige register der og da i et komplisert feedbacksystem bestående av kontakt med underlaget, pust, bevegelser etc. De opplever dette som helheter, ikke som separerte delelementer som kan isoleres fra hverandre. Handlingene oppleves som en jevn aktivitetsstrøm og en fornemmning av en helhetlig situasjon. For å bruke begrep som jeg tidligere har lansert så oppleves bevegelsene fra kroppen og ikke primært som å legge merke til kroppens bevegelser. En er i situasjonen, og ikke fra situasjonen. En av utøverne sier da også selv at denne gangen var kroppen med og gjorde ikke motstand, altså bevegelsene oppleves fra kroppen og en legger ikke merke til kroppen. Den siste opplevelsen er ofte det som blir resultatet dersom en kommer ut av rytme, at kroppen stivner eller at en på en eller annen måte er skadet, f. eks dersom en har en liten strekk i låret.

Betydningen av fysiske målinger

Instrumenter og fysiske eksakte standarder og målinger blir imidlertid dratt inn på forhånd for å lage en "ramme" rundt treningen, og for i etterkant å ha en del data en kan diskutere ut fra. Slik kan for eksempel en opplysning om laktatnivå på 5.1 etter treningen virke som en katalysator på diskusjonen av treningsøkten. Trenere jeg har observert brukte også slike data til å få utøverne selv til å reflektere over egen trening og tok det ikke

som et håndfast bevis på hvor vellykket eller mislykket treningen var. Vi ser her at eksakte data fra instrumenter ikke har noen hierarkisk rang fremfor andre elementer i læringsnettverket. Betydningen av målingene dras inn i en diskusjon, "en forhandling" om hva de betyr i forhold til andre elementer – slik som utøverens egen følelser.

Her er et viktig poeng: Kilden til kunnskap om egen trening må ikke sees på som et forhold langs dimensjonen utøver – tekniske målinger, men det er et mye mer komplekst mønster som trekkes frem. I dette mønsteret spiller de emosjonelle opplevelser en stor rolle. Språkets rolle er også av svært stor betydning. Ved å bruke metaforer slik som "elghufs" letter det kommunikasjonen mellom aktørene i feltet. "Elghufs" kan også forstås som en *genre*. Forutsetningen er selvsagt at denne metaforen eller genre er "forhandlet frem" og fremstår som nyttig for deltagerne. Slik blir språket og de materielle artefakter slik som i Vygotsky- tradisjonen viktige medierende faktorer for menneskenes handlinger. For sterk betoning av eksplisitte data og bruken av tekniske instrumenter, kan være med på å svekke utviklingen av et slikt komplisert feedback system.

Ikke bare idrettsutøvere

Betydningen av teft, intuisjon, improvisasjon og estetiske dimensjoner for læring og prestasjonsutvikling er vist også hos andre høyt presterende grupper. Strati (2003, s. 53 – 75) har blant annet undersøkt hvordan (gode) taktekkere i sitt arbeid tar utgangspunkt i sine egne perseptive og sensoriske kapasite-

ter og bruker estetiske bedømmelser som grunnlag for sitt arbeid. Her er det ikke logiske og rasjonelle beskrivelser, tegninger og prosedyrer som er avgjørende. Utgangspunktet for læring og forbedring av prestasjoner ligger i et intenst samspill mellom humane aktører, deres innkorporerte kunnskaper, estetiske tolkninger og forholdet mellom personer og former.

Noe lignende er vist gjennom studier av stjernekokker. Deres høye prestasjoner skyldes en "mix" av personlige egenskaper, praktisk trening, faktiske kunnskaper, men ikke minst evnen til improvisasjon, teft og stole på sin egen intuisjon i utførelsen av yrket. (Gomes, Bouty og Drucker-Godard (2003). De samme faktorene trer frem som avgjørende for ekstremt gode sjakkspillere (Gladwell 2005).

Oppsummering – teoretiske synspunkter og empiriske funn

Teorifundamentet og de empiriske funnene peker i to hovedretninger:

Den ene retningen har et biologisk – kognitivt utgangspunkt og ser på ferdighetslæring som informasjonsprosessering og mentale representasjoner. I den tradisjonelle treningslæren står denne analogien sterkt og det er laget modeller for hvordan idrettutøvere prosesserer informasjon og tilegner seg og utøver motoriske ferdigheter. Slik blir utøverens kropp et objekt som kan øves opp og trenes til å gjøre slik som viljen ber den om. Helhetlige bevegelser deles opp og delanalyseres, deløves og settes sakte men sikkert sammen igjen til helhetlige bevegelser. Ny teknologi så

som videoanalyse er hyppig brukt til å analysere del' bevegelser og teknikk i friidrett, skihopp, skiskøyting osv. Som jeg har vist kan slike analyser brukes litt forskjellig, graden av involvering og deltagelse fra utøverne varierer sterkt. I noen tilfeller kan det tre frem et bilde av trenerens rolle som kan sammenlignes med ingeniørens fremgangsmåte. Gjennom teknisk rasjonalitet kan en finne frem til optimale løsninger på de fleste utfordringer knyttet til trening og kunnskapsutvikling som skal ende i bedre prestasjoner. Ingeniørtreneren tenker logisk og lineært, og baserer seg på skrift, tabeller og eksplisitte kunnskaper. Konsekvensene av en slik rolle blir stadig sterkere vektlegging av målinger, registreringer og tester. I en slik situasjon vil også de ulike elementene i læringsnettverket ha *lineære og faste posisjoner* i forhold til hverandre. Det vil være etablert en fast autoritetsstruktur der de ulike elementene gis rang overfor hverandre. Tekniske målinger vil ha fortrinn foran utøverens følelser og trenerens analyse og instruksjoner vil gå foran utøverens meninger.

Den andre retningen viser at kunnskapsutvikling primært er avhengig av følelser, teft, intuisjon, kropp, sanser, bevegelser og materielle artefakter som inngår i et *komplekst samspill*. Forholdet mellom de ulike elementene i læringsnettverket er preget av *omskiftelighet*. Fysiske målinger blir muligheter som utnyttes slik at utøverne kan ta aktivt del i situasjonen, kroppen, følelsene og de materielle artefakter inngår som en viktig del av den situerte læringen.

Det skjer altså en *konstant eksperimentering* med elementenes

betydning for kunnskapsutviklingen. Treningsprogrammene eller instruksjonen blir ikke tatt som en absolutt lov, men ofte sett opp mot utøverens egne opplevelser, følelser og evt. tilbakemelding fra materielle artefakter. I dette nivået spiller enkeltaktører ut sin tolkningskompetanse som grunnlag for endelig atferd. Slik vil også aktørenes handlinger kunne virke tilbake på og modifisere de kontekstuelle rammene. Gjennom slike "forhandlinger" skjer det en gjensidig autorisering av de ulike elementene i læringsnettverket. At det bør være et slikt "forhandlingsrom" kan forstås ut i fra at det her dreier seg om utvikling av ekstreme prestasjoner der en bør være utprøvende og grensesprengende for å nå forbedringer. Å operere med faste og entydige løsninger i en slik virksomhet vil antagelig virke hemmende og lite prestasjonsutviklende.

Praktiske konsekvenser - treneren - l'ingenieur eller le bricoleur?

En trener (og utøver) som skal skape prestasjonsutvikling må skjønne og forstå dette samspillet og være ydmyk overfor kompleksiteten. Ved å bruke Levi – Strauss (2002) sitt skille mellom *l'ingenieur* og *le bricoleur* kan den siste typen trener få betegnelsen treneren som tusenkunstner.

Le Bricoleur er en tusenkunstner som ser ulike fasetter ved situasjonen, evner å oppfatte det ikke skriftlige, og som har innlevelsesevne og kan kombinere og sette sammen nye ting. *Bricoleuren*

tenker assosiativt og i forhold til konkrete ting han observerer og er ikke avhengig av det eksplisitte og tydelige. Det er den refleksive og ikke mekaniske treneren som kan ta i bruk det han "har for hånden" i praksissituasjonen, egen erfaring og kunnskaper, det er observerte følelser, håndfaste artefakter, språk og begreper som han eller hun bruker for å få oversikt over situasjonen og arbeide frem en fullføring av oppgaven – som for eksempel kan være utvikling av nye kunnskaper og atferd hos utøvere. Det skjer altså en *negotiation of meaning* slik som Wenger beskriver det (Wenger 1998 s. 52 – 54), men i tillegg dras både kropp, følelser og materielle artefakter inn i denne meningsdanningen, ikke bare de sosiale forbindelser (*Communities of Practice*).

Slik jeg har studert aktive utøvere og trenernes rolle i forhold til primært teknikkutvikling og læring kommer distinksjonen mellom *know* – *what* og *know how* tydelig frem. Bevegelser, rytme, følelser og materielle artefakter er primært innleiret i praksis (*embedded in work practice*) som en helhetlig *know – how*. Gjennom en interaksjon med utøverne blir denne *know – how* forsøkt videreutviklet hos den enkelte utøver. Dette skjer blant annet ved å være tett på, vise, illustrere, være øvingsbilde og integrere de materielle artefakter i en større helhet. *when they come along*". (Brown og Duguid 1998, s. 95)

Et tilsvarende synspunkt finner vi igjen i bruken av begrepet *propositional knowledge* (norsk: tilhørende kunnskap?). Med referanse til Wittgenstein sier Nicolini, Gherardi og Yanow (2003, s. 11) at denne typen kunnskap er "*acquired*

through the practical understanding of an operation". Bruken av sanser og språk står sentralt i utviklingen av denne typen kunnskap, ikke minst slik jeg også har vist samspillet mellom sanser, språk, begrep og deltagelse i praksis. Nicolini, Gherardi og Yanow (2003, s. 11). De bruker som eksempel at en god fløytemaker må kunne forestille seg lyden av en god fløyte for å kunne bygge en god fløyte. I vårt tilfelle kan vi si at en viktig forutsetning for å forbedre prestasjoner i idretten er evnen til å forestille seg og føle "en god bevegelse", den subjektive opplevelsen av at "det flyter", dette krever selvsagt at en har deltagelse i praksis.

En trener påpeker sterkt at selvsagt må en ha en teoretisk bakgrunn og vite mye om fysiologi, trekningslære anatomi etc., men denne viten må aldri fjerne seg fra praksisfeltet. Praksisen er mye mer detaljert, kompleks og individuell enn teorien og "svært knyttet til hva vi faktisk gjør, altså praksisen vår. Det er ikke bare å ekstrahere dette og beskrive det i teoretiske termer og begreper, da blir det liksom litt blodfattig".

Det kompliserte systemet bestående av følelser, fysiske bevegelser, materielle artefakter, kunnskaper, språk og begrep kan betegnes som en form for proprioception (the ability to sense the position and location and orientation and movement of the body and its parts). (Gallagher 2003).

Psykologer og filosofer vektlegger somatic proprioception som delvis en bevist prosess. En kan som jeg har påpekt "lytte" til kroppen, i hvert fall kan en gjøre seg mer bevist på de kroppslige signa-

ler som finnes. Slik kan en gjennom å benytte den proprioceptive information som finnes til å utvikle proprioceptive awareness. Et slikt synspunkt blir også understreket i den kroppsfenomenologiske tradisjonen. Denne awareness er en viktig egenskap hos bricoleuren. Det peker mot at for å fremme utviklingen av ny kunnskap er det en fordel at både utøvere og trenere har bricoleur egenskaper; sense og ha oversikt hva som finnes i praksissituasjonen, egen erfaring og kunnskaper, følelser, håndfaste artefakter, språk og begreper som han eller hun bruker for å få oversikt over situasjonen, tolke den og arbeide frem en fullføring av oppgaven. Slik blir kroppen ikke utelukende et objekt, men med Merleau – Ponty's ord en fenomenal kropp som er erfarende, handlende og meningssøkende.

Vi ser her at det ikke er noen mekanisk sammenheng mellom kropp, følelser, materielle artefakter og andre faktorer i situasjonen. Topp(idretts)prestasjoner handler mye om teft, intuisjon, tolkningsevne og mental innstilling.

Litteratur

- Brown, J. S. & Duguid, P. (1991): *Organizational Learning and Communities of Practice: Toward a Unified view of Working, Learning and Innovation*. *Organizational Science*, Vol. 2, No. 1, February 1991.
- Brown, J. S. & Duguid, P. (1997): *Organizing Knowledge*. Draft - upublisert. University of California, Berkley. Aug.
- Brown, J. S. & Duguid, P. *Knowledge and Organization: A social-Practice Perspective*. *Organization Science*, Vol. 12, No. 2, March – april 2001, pp. 198 – 213.
- Brubacher, J. S. (1966): *A history of the problems of education*. Mc Graw – Hill Book Company. New York.
- Clancy, W.C. (1997): *Situated Cognition. On human Knowledge and Computer Representation*. Cambridge University press. Cambridge.
- Cook, S. D.N. & Brown, J.S (2002): *Bridging Epistemologies: The generative Dance Between Organizational Knowledge and Organizational Knowing*. I Little, S, Quintas, P og Ray, T: *Managing Knowledge*. s. 68 - 101. Sage Publications. London.
- Cole, M. *Cultural psychology*. (1996): *A once and future discipline?* I Berman, J.J. (red.) *Cross kultural Perspectives*. Nebraska symposium on motivation. University of Nebraska Press. Lincoln.
- Dierkes, M., Antal, A., Child, J. & Nonaka, I. (2003): *Handbook of Organizational Learning & Knowledge*. Oxford University Press. Oxford.
- Duesund, L. (1995): *Kropp, kunnskap og selvoppfatning*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Duesund, L. (1999): *Den skolerte kroppen*. I *Kunnskap om idrett*. Skriftserie fra Norges Idretts-høgskole. Volum. 3 År: 1999 Heftenr.: 2.
- Duesund, L. (2003): *Kropp og kunnskap*. I Moe, V. F & Lolland, S.: *I bevegelse – et festskrift til Gunnar Brevik på hans 60 – års dag*. Gyldendal. Oslo.
- Duesund, L. & Skårderud, F. (2003): *Use the Body and Forget the Body: Treating Anorexia Nervosa with Adapted Physical*

- Activity. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 1359 – 1045 (200301) 8: 1. Sage. London.
- Elkjaer, B. (2004): *Organizational Learning – The Third way. Management Learning*. Vol.35 (4):419-434. Sage Publications London.
- Engeström, Y. (1987). *Learning By Expanding*. Orienta-Konsultit. Helsinki.
- Engeström, Y og Miettinen, R. (1999). Introduction. In *Perspectives on Activity Theory* (red.) Engeström, Y., Miettinen, R., Punamæki, R.L. Cambridge University Press. Cambridge.
- Finemann, S (ed.) (2000): *Emotion in Organizations*. Sage Publication. London.
- Gallagher, S. (2003): Bodily self – awareness and object perception. *Theoria et Historia Scientiarum: Internasjonal Journal for Interdisciplinary Studies*, 7 (1).
- Gladwell, M. (2005): *blink – The power of Thinking Without Thinking*. Back bay Books. New York.
- Gomez, M – L., Bouty, I & Drucker – Godard, C. (2003): *Developing Knowing in Practice: Behind the Scenes of Haute Cuisine*. I Nicolini, D, Gherardi, S & Yanow, D. (2003): *Knowing in Organizations. A Practice – Based Approach*. M. E. Sharpe. London.
- Gotvassli, K-Å. (2005): *Et praksisbasert perspektiv på dynamiske læringsnettverk i toppidretten*. CBS Ph.D.serie 31.2005. København/Steinkjer 2005.
- Greeno, J. G. (1998): *The Situativity of Knowing, Learning and Research*. *American Psychologist*, January, Vol.53, No.1 1998. P.p. 5 – 26.
- Hutchins, E. (1995): *Cognition in the Wild*. The MIT Press. Cambridge, Ma.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991): *Situated Learning – Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press 1991.
- Lévi-Strauss, C. (1966): *The Savage Mind*. University of Chicago Press. Chicago.
- Loland, S. (1992): *The Mechanics and Meaning of Alpine Skiing: Methodological and Epistemological Notes on the Study of Sport Technique*. *Journal of the Philosophy of Sport*, 1992. XIX. 55 – 77.
- Loland, S. (2000): *Kroppsyn, idrett og mosjon*. *Tidsskrift Norske Lægeforening* 2000; 2919 – 21. Oslo.
- Lord, R. G., Klimoski, R. J., & Kanfer, R. (2002): *Emotions in the workplace*. Jossey-Bass. San Francisco.
- Macann, C. (1993): *Four Phenomenological Philosophers*. Routledge. London and New York.
- Mantovani, G. (1996): *New Communication Environments. From Everyday to virtual*. Taylor & Francis. London
- March, J. G., & Olsen, J. P. (1995): *Skraldrespansmodeller af beslutningstaken i organisationer*. I March, J. G. *Fornuft og forandring*. København: Samfundslitteratur
- Merleau – Ponty, M. (2004): *Phenomenology of Perception*. Routledge. London.
- Moe, V. F. (2003): *Taus ferdighetskunnskap – vegen frå informasjonsprosessering til kroppslig bakgrunnskunnskap*. I Moe, V. F & Loland, S.: *I bevegelse – et festskrift til Gunnar Brevik på*

- hans 60 – års dag. Gyldendal. Oslo
- Morgan, G. (1991): Organisasjonsbilder. Universitetsforlaget. Oslo.
- Newell, S., Robertson, M., Scarborough, H. & Swan, J. (2002): Managing Knowledge Work. Palgrave. New York.
- Nicolini, D, Gherardi, S & Yanow, D. (2003): Knowing in Organizations. A Practice – Based Approach. M. E. Sharpe. London.
- Polanyi, M. (1958): Personal knowledge. Routledge and Kegan Paul. London.
- Polanyi, M. (1966): The tacit dimension. Smith. Gloucester.
- Polanyi, M. (1969) Knowing and being. Kegan and Paul. London.
- Råheim, M. (red.) (2001): Kunnskap, kropp og kultur: Helsefaglige grunnlagsproblemer. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.
- Schön, D.A. (2001): Den reflekterende praktiker. Hvordan profesjonelle tenker, når de arbeider. Forlaget Klim. København. Dansk oversettelse av : The reflective practitioner. How professionals think in action. (1983).
- Scherer, K. R. & Tran, V. (2003): Effects of Emotion on the Process of Organizational Learning. I Dierkes, M., Antal, B., Child, J. & Nonaka. I. (2003): Handbook of Organizational Learning & Knowledge. Oxford University press. Oxford.
- Simon, H. A. (1947): Administrative behavior: A study of decision - making processes in administrative organization. The Free Press. New York.
- Strati, S. (2003): Knowing in Practice: Aesthetic Understanding and Tacit Knowledge. I Nicolini, D, Gherardi, S & Yanow, D. (2003): Knowing in Organizations. A Practice – Based Approach. M. E. Sharpe. London.
- Styhre, A. (2003): Understanding Knowledge Management. Copenhagen Business School Press. Copenhagen.
- Wenger, E. (1998): Communities of Practice – Learning, Meaning, and Identity. Cambridge University Press. Cambridge .
- Wertsch, J.V. (1998): Mind as Action. Oxford University Press. New York.
- Østerud, S. og Wiig C. (2002): Med kulturen i sentrum: En studie i etableringen og gjennomføringen av prosjektet Elektronisk ransel i tre videregående skoler i Narvik. I Ludvigsen, S. R. og Østerud, S. Ny teknologi – nye praksisformer. Universitetet i Oslo.
- Öquist, O. (1991): Tyst erfaring. Om intuisjon og sinnlighet i en teknikpræglad kultur. Carlssons. Stockholm.
- Yanow, D. (2003): Seeing Organizational Learning: A “Cultural” View. I Nicolini, D, Gherardi, S & Yanow, D.: Knowing in Organizations. A Practice – Based Approach. M. E. Sharpe. London.

Steinkjer som statlig industriby

Ei kontrafaktisk historiefortelling

Hilde Gunn Slottemo

Tenk deg Steinkjer som en stor industriby, med tusenvis av arbeidsplasser innenfor kraftkrevende statlig virksomhet. Det kunne faktisk vært slik. Da det på 1940-tallet ble diskutert å opprette et norsk jernverk, var Steinkjer en av kandidatene. Men Steinkjer ble aldri noen industriby. Da Stortinget tok sin beslutning 10. juli 1946, falt valget i stedet på Mo i Rana.

I dag, 60 år etterpå, er det interessant å spørre hvordan nordtrøndersk nærings- og samfunnsliv ville sett ut om Steinkjer den gangen var blitt valgt. Ved å følge historia om AS Norsk Jernverk – forhistorie, forløp og konsekvenser – får vi mulighet for å se hvordan en stor, statlig industribedrift kunne ha formet Steinkjer og Nord-Trøndelag til noe annet enn den byen og det fylket det er blitt.

Jernsak og jernverksvedtak¹

Da AS Norsk Jernverk ble vedtatt opprettet i 1946, hadde spørsmålet om å starte egen norsk jernproduksjon ei lang forhistorie. I første halvdel av 1900-tallet var det blitt nedsatt flere statlige kommisjoner for å utrede spørsmålet om å bygge et jernverk. Jernsakens endelige politiske gjennombrudd skjedde på 1930-tallet, da jernverket ble en del av Arbeiderpartiets offisielle politikk. Det skulle bli selve symbolet på partiets industri- og næringspolitikk: storindustri og statlig engasjement.

Bak dette vedtaket lå et ønske om å gjøre Norge til en industrialisert og moderne nasjon. Å etablere en norsk jernproduksjon ble sett på som et framskritt og som en del av en nasjonal infrastruktur – det var selve grunnvullen for ekspansjon innen norsk industri og næringsliv. Jernindustrien skulle sikre at landet var selvforsynt med jern og stål, og dermed være et bevis på nasjonal selvstendighet og uavhengighet. Bak etableringa av den norske jernindustrien lå tre viktige forutsetninger: de norske naturressursene, den nye elektrometallurgiske teknologien og den nye forståelsen av at staten måtte spille en aktiv rolle innen økonomisk og industriell utvikling av landet.

Argumentasjonen for et norsk jernverk var altså knyttet til landets naturgitte fortrinn: jernmalmen og fossekrafta. Fra naturens side ble

Norge sett på som et svært rikt land, hvor store deler av naturressursene ennå ikke var oppdaget eller utbygd. Det var malmer i fjellene og nærmest ubegrensede vannkraftreserver. I tillegg til de nasjonale naturressursene hadde jernsakens teknologiske gjennombrudd betydning. Norsk Jernverk hadde røtter i utviklinga av ny elektrometallurgisk teknologi. Tradisjonelt hadde jernframstilling skjedd med koksmasovner, men i de første tiårene av 1900-tallet ble det eksperimentert med bruk av elektrisk energi som basis i masovnene. Det endelige gjennombruddet kom med norske fagfolk på 1920-tallet: metallurgen Georg Tysland og kjemiingeniøren Ivar Holes revolusjonerende elektroråjernsovner. Disse ovnene kunne smelte jern uten stans døgnet rundt på grunn av en oppfinnelse av Hjalmar Søderberg: de kontinuerlige elektrodor. Tidligere hadde problemet i elektroovnene vært at elektroden stadig måtte skiftes ut når den var utbrent og oppbrukt. Nå ble elektroden framstilt etter hvert som den ble forbrukt. Det la grunnlaget for å bygge ovner som brukte elektrisitet som energi i større industriell målestokk. Resultatet ble altså en elektrisk råjernsovn, hvor kull- og koksforbruket sank betraktelig til fordel for den rimeligere elektrisiteten.

Den politiske nytenkinga hadde røtter i mellomkrigstidas økonomiske kriser. De banet vei for nye forståelser av forholdet mellom politikk og økonomi, og førte med seg krav om en mer aktiv stat og om en politikk for å komme *ut av* krisa. Viljen til å løse jernsaken

¹ Det er skrevet mye faglitteratur om opprettelsen av AS Norsk Jernverk. Se blant annet Bjørnhaug: 2005; Børresen, A. K.: 1995; Grønlie: 1973 og 1989; Lindberg: 1994; samt Slottemo: under arbeid.

manifesterte seg særlig gjennom sosialøkonomene Ole Colbjørnsen og Axel Sømmes treårsplaner fra 1933, hvor et norsk jern- og stålverk ble betegnet som en "*grunnvoll for industrien*."² Inspirasjonskilder for denne politiske tenkinga var Stalins femårsplaner, den kraftige utbygginga av tungindustrien som skjedde i Sovjetunionen, samt den nye sosialøkonomien, representert ved John M. Keynes og nordmannen Ragnar Frisch.

I sum handlet jernverksvedtaket om å ha selvspekt som industri-nasjon: enhver moderne industristat skulle ha eget jernverk! Jernverket representerte således drømmen om det moderne Norge. Det var ansett som et vesentlig fundament i en sunn samfunnsøkonomi og som en motor i nasjonaløkonomien. Jernverket var et nasjonalt selvstendighetssymbol i forhold til andre stater, og var tenkt som et virkemiddel for vekst, utvikling og modernisering internt i landet.

Etter andre verdenskrig var det bred politisk enighet om å bygge et jernverk i Norge. I de politiske partienes fellesprogram i 1945 sto det kort og godt: "*Jernsaken må løses*."³ Det endelige stortingsvedtaket i 1946 var enstemmig når det gjaldt spørsmålet om å opprette et norsk jernverk. Det var også politisk enighet om at bare staten hadde rygg til å bære et så stort økonomisk løft. Imidlertid ble det mye diskusjon om stedvalget. Statens jernverkskommisjon hadde på

forhånd undersøkt fem mulige steder: Larvik, Spildra, Steinkjer, Orkanger og Mo. I siste politiske runde sto bare Orkanger og Mo igjen. Etter en tretten timers lang debatt med 47 innlegg kunne stortingspresidenten den 10. juli kl. 22.00 kunngjøre resultatet: 102 stemmer for Mo, 42 for Orkanger, 6 fraværende. Mo var dermed blitt vedtatt som hjemsted for AS Norsk Jernverk. Da hadde Steinkjer falt ut for lenge siden.

Hvorfor var ikke Steinkjer lenger aktuell? Jernverkskomiteens be-grunnelse var byens manglende muligheter når det gjaldt elektrisk kraft. I Nord-Trøndelag var ikke krafta på statlige hender, og det var derfor fryktet at industrigiganten ikke ville få så billig energi som i Mo der staten kontrollerte krafttilgangen gjennom NVE (Grønlie: 1973, s. 34f). Likevel var det ikke først og fremst Steinkjers mangler som var utslagsgivende – det var like mye Mos fortrinn som ble tillagt vekt. Hele tre regjeringsoppnevnte ekspertkomiteer hadde konkludert med at Mo var det best egnete stedet i Norge. Det ble begrunnet med nærhet til jernmalmen, gunstige tomteforhold og rikelig krafttilgang ved utbygging av Glomfjordvassdraget – senere forandret til Røssåga. Stedsvalget handlet i mindre grad om distriktspolitikk.

En annen forklaring på at Steinkjer falt ut, er at byen manglet sterke støttespillere. Mens Mo hadde lange industritradisjoner og tydelige forkjempere for industriutbygging, var det i bøndernes by få ivrige talsmenn for kraftkrevende industri. De viktigste var fylkesmann Håkon M. Five, NTE-direktør Haaland, direktør Johan Getz og overrettssakfører Schiefloe, men

² Colbjørnsen & Sømme: *En norsk 3-årsplan*. Her sitert etter Lindberg: 1994, s. 10.

³ *Arbeid for alle. De politiske partienes felles program*, 1945. Her sitert etter Børresen, A. K.: 1995, s. 64.

Five døde, Haaland måtte flykte til Sverige under krigen og de to andre ble arrestert. Etter frigjøringa våren 1945 hadde derfor ikke Steinkjer-forkjemperne kommet særlig langt i sitt arbeid (Grønlie: 1973, s. 56). I tillegg greide ikke trøndelagsfylkene å samle seg om en aktuell kandidat fra regionen, men var splittet i valget mellom Steinkjer, Trondheim og Orkanger.

Flytting og folkevekst⁴

Rundt Jernverket i Mo utfoldet norgeshistorias kanskje største sosiale eksperiment seg, for å bruke historikeren Håkon With Andersens ord (1995, s. 23). Mennesker som hadde vokst opp og bodd i et fisker- og småbrukermiljø i Nord-Norge skulle flytte inn til en hurtig voksende by og bli – blant annet – skiftarbeidende industriarbeidere. Få norske samfunn har gjennomgått så omfattende endringer på så kort tid som de to helgelandskommunene Mo og Nord-Rana, fra 1964 samlet til en: Rana kommune. Folketallet nærmest eksploderte etter at Stortinget hadde gjort sitt jernverksvedtak. I løpet av tjuе år mer enn tredoblet Mo og Nord-Rana befolkningen, fra vel 8.000 til drøyt 26.000 innbyggere. Fra å være et lokalsamfunn med en liten bykjerne og noen tusen innbyggere ganske spredt bosatt, ble Mo og Nord-Rana store kommuner med et konsentrert bysentrum og økende tettbebyggelse.

⁴ En del av de data som benyttes her er hentet fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjenestes kommunedatabase. NSD er ikke ansvarlig for analyse av dataene eller for de tolkninger som er gjort.

Ei slik utvikling kunne også Steinkjer fått. Bondegutter fra Innherred, sønner av Namdalskystens fiskebønder samt nyetablerte familier fra hele midt-Norge ville kommet flyttende inn til byen og bygdene rundt. I Steinkjer kommune bodde det i 1946 ca. 2.800 mennesker. Med nabokommunene Beitstad, Sparbu, Ognadal, Egge, Stod og Kvam – de kommunene som fra 1964 ble en del av storkommunen Steinkjer – utgjorde det samlede folketallet ca. 16.000. Tjuе år senere hadde stor-Steinkjer 19.746 innbyggere.⁵ Mens befolkningsveksten i Rana var på hele 225 %, var den for Steinkjer bare 23,4 % i samme periode. Med en tilsvarende befolkningsutvikling som Rana kunne storkommunen Steinkjer kanskje fått mellom 40.000 og 50.000 innbyggere i løpet av de første etterkrigsårene!

Det var et lite samfunn som i Rana skulle ta imot alle disse menneskene, og utfordringene sto i kø. Det skulle bygges boliger og infrastruktur, folk skulle få arbeid, slå rot og trives. Den store folkestrømmen førte til at det måtte bygges flest mulig hus på kortest mulig tid, men på 1940- og 1950-tallet var det mangel på både byggeklare tomter og arbeidsfolk. Det ble derfor raskt bolignød, og en del bosatte seg i tyskerbrakker som ble bygd om til leiligheter med innlagt vann, men uten avløp. I tillegg vokste det opp en del uregulert bebyggelse; små ”drabantbyer” med hus og hytter uten innlagt vann eller kloakk. De sentrale strøkene i lokalsamfunnet var i de første

⁵ NSDs kommunedatabase. Befolkning. Folkemengden i alt.

etterkrigsårene som en eneste stor byggeplass.

Til tross for boligproblemer og andre startvansker fortsatte folk å strømme til Mo og Nord-Rana. Mange flyttet etter påvirkning fra slekt og venner som allerede hadde etablert seg, og som lokket med fortellinger om fast arbeid og stabil inntekt. Ofte flyttet folk til de noe billigere og lettere tilgjengelige boligene i Nord-Rana først, slik at landkommunen ble en mellomstasjon for folk som tenkte seg inn til byen (Arner: 1959). Slik kunne det også blitt for Steinkjers vedkommende. For at folk skulle fått husvære ville også nabokommunene fått sin del av folkeveksten.

For mange representerte Mo og Jernverket drømmen om et bedre liv i det moderne industrisamfunnet. Å flytte til nye blokkleiligheter med innlagt vann, strøm, hvitevarer, søppelsjakt og vaskekjeller representerte det gode liv for mange. Å se etterkrigstidas flytting og folkevandring bare som uttrykk for manglende muligheter i distriktene, blir derfor feil. Folkeforflytningen var like mye en mulighetenes reise til byen som en flukt fra landsbygda, som historikeren Tore Grønlie har uttrykt det (1991, s. 316). Samtidig fungerte industriutviklinga i Mo som en demning mot videre flytting sørover.

Vekst og velstand

I tillegg til en eksplosiv befolkningsvekst ville ei jernverksetablering på Steinkjer gitt kommunen og omlandet sterk økonomisk vekst og stor sosial velstand. Jernverket ville gitt gode muligheter for entreprenører og byggefirmaer, særlig under industriens utbyggingsperioder i

tidsrommet 1946–55 og tidlig på 1960-tallet. Beliggenheten ville også gitt større sjanser for Fosdalen gruver i Verran, som trolig ville blitt hovedleverandør av malm til råjernsproduksjonen. I stedet ble Rana Gruber det selskapet som skulle levere råmalmen til produksjonsprosessen på jernverket.

Steinkjer ville fått en rekke arbeidsplasser for mannlige industriarbeidere, stort sett med trygge og godt betalte jobber. Mange av disse mennene ville gått hel- eller halvkontinuerlig skift, med de konsekvenser det ville hatt for organisasjonssamfunn, arbeidskultur, politisk liv, familieforhold og den enkeltes helse. Etterspørselen etter arbeidsfolk ville medført et sterkt press på priser og lønninger, særlig i utbyggingsperiodene. En følge av en statlig industrigigant på Steinkjer kunne derfor vært at andre bedrifter ville kviet seg for å kaste seg ut i kampen om arbeiderne i regionen. Både Aker og Norske Skog hadde fått en hardere kamp om arbeiderne, og kunne kanskje valgt å etablere seg på steder hvor konkurransen om dem ikke var så sterk. I stedet ville Steinkjer fått Norsk Koksverk, en statlig skandalebedrift med levetid mellom 1964 og 1988.

Den store utbygginga stilte store krav til de to kommunene Mo og Nord-Rana. Det skulle på kort tid bygges veier, vann- og kloakkanlegg, skoler, samt helse- og sosialpolitiske velferdstilbud. I de mest heseblesende utbyggingsperiodene var dette store løft for to fattige kommuner og en liten kommuneadministrasjon, og mange i Rana var skuffet over at staten ikke bidro økonomisk for å bygge det nye jernverkssamfunnet. Resultatet ble at Jernverket fikk makt og mulighet

for å dirigere mye av samfunnsoppbygginga. Også på Steinkjer kunne storbedriftens makt ført til kritiske spørsmål angående lokaldemokratiet og det kommunale selvstyrets vilkår og utsikter.

Etter hvert ble Rana et rikt og økonomisk velfungerende lokalsamfunn. Mo og Nord-Rana var sikret gode skatteinntekter fra lønnsinntakere, private næringsdrivende og områdets storselskaper, og de kunne derfor bygge ut sitt velferdsapparat både i bredde og dybde. På en rekke områder ga de sin befolkning et velferdstilbud ut over det som var krevd i nasjonale lover og regler. Særlig bykommunen Mo lå over de statlige normene for innbyggernes velferd. Også i Steinkjer-regionen ville bykommunen fått de største inntektene, mens landkommunene tappert ville kjempet for å holde tritt med velferdsutviklinga i byen. Forskjellene i skatteinnang og andre kommunale inntekter kunne blitt viktige element i diskusjonene om kommunesammenslåing: landkommunene ville ivret for å slette gamle grenser, mens byen ville vært skeptisk mot å dele sin rikdom med de omkringliggende bygder.

Også i dag kan Rana regnes som en av landets rikeste kommuner, blant annet takket være inntektene de har i egenskap av å være en kraftkommune.

Kollisjoner i klasse og kultur

Med et jernverk på Steinkjer ville regionen fått en sterk arbeiderbevegelse. På 1940- og 1950-tallet hadde både Arbeiderpartiet og Kommunistpartiet en sterk og solid stilling i Rana. Til sammen hadde

de to partiene en samlet oppslutning på 66,8 % i Mo og hele 82,6 % i Nord-Rana ved kommunevalget høsten 1945. NKP var det største partiet i byen med støtte fra nær 35 % av velgerne, mens DNA var ledende i landkommunen. I forhold til landgjennomsnittet er det særlig NKPs sterke posisjon som skiller seg ut. Den hadde kommunistene fått først og fremst på grunn av sin innsats i motstandsbevegelsen under krigen, mens Ranas lange tradisjoner innenfor gruve- og anleggsvirksomhet ga også god grobunn for en radikal arbeiderbevegelse.

Denne sterke posisjonen beholdt arbeiderbevegelsen i Rana i mange år framover, men styrkeforholdet mellom de to partiene endret seg i løpet av de ti-femten årene som fulgte. NKP mistet ganske raskt oppslutning til fordel for Arbeiderpartiet. Slik fulgte Rana trenden på landsbasis, men med en mye større andel kommunistvelgere blant befolkningen enn det som fantes i Norge som helhet.

I Rana var det i perioder svært store konflikter mellom forskjellige partier og politiske grupperinger innenfor arbeiderbevegelsen. Den sterke posisjonen til NKP og DNA gjorde situasjonen i området tilspisset på 1950-tallet. Maktkampen foregikk ikke bare ved åpenlys politisk debatt, saklig meningsutveksling og konstruktiv uenighet, men også ved at ledende folk i den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen samarbeidet med overvåkningspolitiet for å følge med på hva kommunistene gjorde. I samfunn der både NKP og DNA sto sterkt, foregikk det ofte kamper mellom de to partiene om posisjoner og politiske plasser. NKP var sosialdemo-

kratenes fremste konkurrent, og Arbeiderpartiet hadde derfor mye å vinne på at kommunistene ble kontrollert og politisk kneblet. Likevel: det at Arbeiderpartiet høstet fordeler av den politiske overvåkningen, betyr ikke at dette var det eneste – eller viktigste – motivet for den. Overvåkningen handlet om partipolitisk innflytelse og kontroll over kommunestyre og fagbevegelse, men også om en engstelse for kommunismen som en alvorlig nasjonal sikkerhetsrisiko (Bergh & Eriksen: 1998, s. 487ff).

I den kalde krigens lys framsto altså kommunistene som en fiende som måtte kontrolleres og voktes. Både Politiets overvåkningstjeneste (POT), Forsvarets etterretningstjeneste og Forsvarets sikkerhetstjeneste mobiliserte for å holde oversikt over det som ble vurdert som samfunnets skjulte trussel. I Rana var det nære bånd mellom folk i overvåkningsspolitiets, arbeiderparti-avisa Rana Blad og den sosialdemokratiske delen av arbeiderbevegelsen; både parti og fagorganisasjon. De hemmelige tjenestene var på plass med folk i viktige posisjoner i forhold til lokalsamfunnets maktinstitusjoner.

I tillegg hadde Jernverket sitt eget overvåknings- og rapporteringssystem for å holde brysomme arbeidere borte fra virksomheten. I en bedrift hvor det var viktig at produksjonen gikk uten stans, måtte arbeidskrafta kontrolleres og disiplineres. Det ble i perioder derfor ført en personalpolitikk som skulle hindre ansettelse av kommunister. På slutten av 1960-tallet ble hele 150 jernverksarbeidere registrert som kommunister i overvåkningsspolitiets register (Børresen, D.: 2001, s. 85). Jernverkets kom-

munistjakt kan sees som en måte å kontrollere arbeiderne: få dem lydige, disiplinerte og arbeidsomme. Formålet var først og fremst å unngå "bråk", samtidig som overvåkningen også hadde en sikkerhetspolitisk side (Andersen: 2004, s. 465; Lund-rapporten, s. 566ff).

Det er ikke sikkert den politiske historia ville blitt slik med et jernverk på Steinkjer. Sammenlignet med Rana hadde ikke Steinkjer så tunge industritradisjoner og heller ikke en så sterk og veletablert arbeiderbevegelse. Riktignok hadde kommunen noe industri knyttet til foredling av jordbruks- og skogprodukter samt mekaniske verksteder, og Arbeiderpartiet hadde god oppslutning. Ved stortingsvalget i 1945 oppnådde partiet å få 47 % av stemmene, mens kommunistene bare fikk drøyt 5 % oppslutning. I tillegg hadde Venstre en sterk posisjon i kommunen og var helt fram til valget i 1965 det nest største partiet i byen.

I Steinkjer-regionen kunne det i stedet for de interne kampene i arbeiderbevegelsen blitt konflikter mellom bønder og industriarbeidere og deres viktigste politiske representanter: Bondepartiet og Arbeiderpartiet. Selve Steinkjer by hadde ingen bondebefolkning og her oppnådde Bondepartiet bare 2 % av stemmene ved valget i 1945. I byens omland sto derimot partiet sterkt: I Ogdal hadde det dette året 28 % oppslutning, i Kvam 45 %, Beitstad 37 %, Sparbu 34 %, Egge 8 % og Stod 37 %. Denne sterke og dominerende stillingen vedvarte i årene som fulgte, og noe senere oppnådde partiet å få et visst politisk fotfeste også i bykommunen: 15,5 % oppslutning ved stortingsvalget i 1949 og 10 % i

1961. Primærnæringene preget Steinkjerregionen og "bygdenes by", og dette lot seg også merke i det politiske landskapet.

Likevel var det Arbeiderpartiet som i de første etterkrigsårene var den store valgvinneren både i bygd og by, med stemmetall som varierte fra 61 % i Egge til 45 % i Beitstad for eksempel ved valget i 1949. Unntakene var jordbruksbygdene Kvam og Stod der partiet bare oppnådde henholdsvis 29,5 % og 39,5 %.⁶

Kvinne og mann – husmor og forsørger

Et annet kjennetegn ved Rana-samfunnet har vært den spesielt sterke kjønnsarbeidsdelinga. Andelen husmødre av det totale antallet kvinner var i flere tiår etter krigen langt høyere i Rana enn i landet ellers. Stedets husmorandel hadde også en sterkere stigning og en senere nedgang enn landet samlet sett. Gifte kvinner ble i stor grad registrert som husmødre, mens menn var regnet som familiens forsørger.

Rana-samfunnets kjønnsarbeidsdeling var på dette området en del av et generelt mønster og en nasjonal trend som hadde utviklet seg gjennom flere tiår. Samtidig ble landsdekkende trender og tendenser forsterket i Rana. Det hadde sammenheng med to forhold. For det første hadde demografiske forhold betydning. Under masseinnflyttinga til de to kommunene var det i stor grad unge mennesker som kom: nygifte par, ungdom i

etableringsfasen, nystiftete familier. På grunn av den ungdommelige profilen på de første innflytterne var det lenge ei skeiv aldersfordeling blant befolkningen i lokalsamfunnet. Dermed ble det mange småbarn i førskole- og skolealder i de første årene etter jernverksvedtaket. Det førte til at mange unge kvinner ble hjemmeværende med hus- og omsorgsarbeid som sin hovedoppgave på 1950- og 1960-tallet.

For det andre ble Rana et samfunn dominert av tungindustri og dermed av mannsarbeidsplasser. Både Jernverket og Koksverket ga først og fremst arbeid til menn. Svarte, sotete og skitne arbeidsplasser med mye røyk og varme ble lenge sett på som utenkelig for kvinner. Bare innenfor vasking og renhold samt i noen underordnede administrative stillinger, kunne kvinnene få arbeid. De rådende oppfatningene av industriarbeid fungerte slik ekskluderende for kvinner. At kvinner tok ansvar på hjemmebane var også en forutsetning for å få et samfunn med utstrakt bruk av skiftgang til å fungere (Eidsaune: 1998; Slottemo: 1994 og 2003). Strukturen på arbeidsmarkedet medførte dermed at gifte kvinner fikk hovedansvaret for hus og hjem, mens mennene ble familieforsørgerne i Rana.

Både mangelen på kvinnearbeidsplasser og de demografiske skjevhetene er altså viktige forklaringer på den sterke kjønnsarbeidsdelinga i Mo og Nord-Rana. For de kvinnene som tross alt hadde lønnet arbeid utenfor hjemmet, var det vansker med å få gode tilsynsordninger til ungene. Rana hadde lenge en dårlig barnehagedekning sett i forhold til landsgjennomsnittet, og småbarnsfamiliene

⁶ NSDs kommunedatabase. Valg og folkeavstemninger. Stortingsvalgene i 1945 og 1949.

var avhengig av sitt sosiale nettverk for å få barnepass. Disse skjevhetene vedvarte i Rana til langt ut på 1980- og 1990-tallet, lenge etter at blant annet kvinnebevegelsen hadde tatt opp kvinnes manglende muligheter som et problem.

Trolig ville også Steinkjer opplevd de samme vanskene som følge av en stor industribedrift innenfor kommunegrensene, og kommunen ville fått en betydelig høyere andel husmødre enn landet sett under ett. Barnehageutbygging ville blitt prioritert ned i kampen om kommune-kronene, og gifte kvinner i familien ville lenge blitt den viktigste løsningen på samfunnets omsorgsbehov.

Tilværelsens utholdelige tetthet

Et norsk jernverk på Steinkjer ville altså ført med seg trygge arbeidsplasser, økonomisk framgang og sosial velstand. Men en industrigigant av denne størrelsen ville ikke bare gitt vekst og velferd. Et av de alvorligste problemene i Rana har vært forurensningen, blant annet med store røyk- og støvutslipp fra industribedriftene. På 1960-tallet ble Rana nasjonalt kjent for den røde røyken som steg opp fra Jernverkets piper. Den ga et rustrødt, klebrig nedfall som klistret seg fast i underlaget og var vanskelig å fjerne. Innbyggerne i kommunen protesterte mot den ulempen støvet medførte i hverdagen: røde hus, ødelagte tak og grimete vindusruter, skitne unger og kjæledyr med rødfarget pels. Husmødrene måtte springe for å ta inn klesvasken når vindretningen førte støvskyen over huset, slik Rana-forfatteren Laila Stien senere har

beskrevet det fra sin oppvekst: *"mamma spratt opp og la på dør. Jeg visst hva som da var på gang, og for skams skyld måtte jeg springe etter og hjelpe til. Jeg nådde henne igjen ved klessnora. Hun var i full gang med å ta ned den halvtørre vasken. Røyken velta tjukk og tett og rustrød over himmelen. Den kom nærmere og nærmere. "Herrefader!" kunne mor mi stønne mens fingrene dansa over snorene like fort som på en pianist, "enn det e trie gongen den her veka at dem blås over tak!"* (Stien: 1994, s. 164). Til tross for sterk motstand og misnøye skulle ranværingene i nesten ti år slite med rustrøde omgivelser og store mengder støvpartikler som svedde over byen og omlandet.

På 1960-tallet var det en utbredt oppfatning at folk i en industriby måtte finne seg i støv og røyk. Utslippene var tegn på at storbedriftene gikk godt og ga befolkningen økonomisk trygghet og materiell velstand. Til tross for protester mot rød røyk og klebrig nedfall var det først på 1970-tallet at miljøkritikk og engasjement mot forurensning for alvor begynte å skyte fart. Særlig markerte 1970 miljø- og naturvernets gjennombrudd, og dette året var utropt til verdens naturvernår av FN. Mens statsindustrien tidligere hadde symbolisert vekst og velstand, fikk den nå også andre og mer negative betydninger. Baksida av medaljen ble synlig for mange: skogområder var døde, Ranfjorden uten liv, og både fisker, fugler, insekter og forskjellige planter ble hevdet å ha forsvunnet fra stedet. Rana ble sakte, men sikkert forvandlet til det som ble kalt en av Norges største lokale miljøskandaler. Slik kunne det også blitt i Trøn-

delag: Steinkjer ville opplevd forurensning av fjord og fjell, mennesker og miljø. Folk ville fått store bekymringer for de helsemessige effektene av dette.

Et kjennetegn ved miljøproblemene i denne perioden, var at det hovedsakelig var den *synlige* forurensinga som ble fokusert. De debatterte miljøproblemene forekom i form av klart synlig røyk og støv, med nedfall som kunne vises både på skog, trær og sjø – rødrøyken også på hus og hjem. Dermed opplevde folk at det var lettere å kontrollere utslippene og deres virkninger. De var ikke avhengige av eksperter som skulle måle og teste graden av forurensning – for de kunne se den selv, med det blotte øyet. Det samme gjaldt renseanlegg og andre tiltak: det var til en viss grad synlig når det virket og støvmengden sank. Dermed ble forurensingsproblemenes løsninger enklere – nemlig å fjerne de fysisk synlige uttrykkene. Slik ble forurensinga forstått som kontrollerbar for hverdagsmennesker og miljømessige amatører. Røyken, støvet og utslippene fra industrien kunne sees, og konsekvensene var mulig å observere og vurdere med det blotte øyet: skittent vann, syk fisk, ødelagt skog.

Den synlige røyken og støvet var noe annet enn det ranværing har slitt med i de siste årene. Nå er det ikke røykfargen som bekymrer ranværingene, men de store kvikksølvutslippene som kommer fra smeltinga av jernskrap. Etter at det ble slått kvikksølvalarm i år 2000, har både Bellona, SFT og Folkehelsa hevdet at Rana er det stedet i landet som er desidert mest belastet med utslipp av tungmetaller. I motsetning til mange av de proble-

mene Rana har vært borti tidligere, er denne forurensinga usynlig. Det er ikke lenger mulig å se årsakene i form av støv eller røyk, og heller ikke konsekvensene – som den døde fisken og de syke trærne – er lett observerbare. Gjennom denne usynligheten er folk blitt mer avhengig av eksperter, av målinger og av vitenskapelige undersøkelser. Fagfolk trengs ikke bare for å vurdere tiltak, men også for å si om det faktisk *forekommer* utslipp og hvor store de eventuelt er. For mange i Rana er denne usynligheten ekstra skremmende fordi de ikke har tillit til ekspertisen og kontrollinstansene. Folk i kommunen har levd så lenge med forurensing at mange har sluttet å tro på løfter om forbedring og framskritt når det gjelder miljø. De stoler ikke lenger på at forholdene vil bli bedre, og på at ekspertene er nøytrale og fristilte i forhold til økonomiske faktorer.

Det er foretatt flere store helseundersøkelser i kommunen for å se om forurensinga fra industri har ført til helseskader blant befolkningen. Til tross for mange ranværingers engstelse og bekymring finnes det ikke forskningsresultater som bekrefter at industrirøyken har hatt skadevirkninger på menneskenes helse. Fortsatt er trolig tobakksrøyk mer helseskadelig enn utslippene fra industrien. Likevel har støvet, skitten og de stadige utslippene vært en stor psykisk belastning for lokalbefolkningen (Jacobsen: 2001, s. 90ff.).

I tillegg til at Steinkjer med et jernverk ville fått store støv- og røykmengder, ville en rekke vassdrag i fylket blitt utbygd for å skaffe industrien tilstrekkelig elektrisk kraft. Rana er i dag en av de store

kraftkommunene i landet, og det meste av vann og vassdrag er berørt av Statkraft og Helgeland Kraftlags utbygginger. Slik ville det også blitt i Nord-Trøndelag. På 1940-tallet var planene for Steinkjer-alternativet basert på regulering av Namsenvassdraget og Limingen. På sikt ville ikke dette gitt tilstrekkelig kraft for tungindustrien, og også andre vassdrag og innsjøer ville blitt oppdemt og regulert for å skaffe storbedriftene nok energi.

Jernløsning på stål- krise

Hva har så skjedd i Rana de siste årene?

I 1973 startet den internasjonale oljekrisa, og et par år senere forplantet problemene seg til stålindustrien. Stålværk over hele verden ble kastet ut i store økonomiske vansker, og det ble etter hvert stadig tydeligere at dette ikke var en forbigående konjunkturkrise – det var mer alvorlig: ei vedvarende strukturkrise. Den hadde sammenheng med at etterspørselen etter stål hadde flatet ut og at verdensøkonomien hadde forskjøvet seg til Asia og Øst-Europa. Strukturkrise rammet dermed særlig de vestlige industrilandene. På denne tida var det knapt noe malmbasert stålverk i Europa som tjente penger.

I Rana ringte alarmklokkene stadig høyere på slutten av 1970-tallet, og det ble etter hvert tydelig at det måtte tas noen grep overfor Jernverket. Selskapet slet tungt økonomisk, og hadde i 1983 en gjeld på 1,5 milliarder kroner. Det var dermed klart for ei jernløsning på bedriftens stålkrise. I juni 1988

kom den dramatiske beskjeden fra myndighetene i Oslo. Arbeiderparti-regjeringa med industriminister Finn Kristensen hadde fått gjennomslag for sine forslag i Stortinget: Både Koksverket og den malmbaserte produksjonen ved Jernverket skulle legges ned. Rana-samfunnet skulle gjennom ei stor omstilling.

Den tidligere monolittiske enhetsfabrikken ble nå splittet opp i mindre, selvstendige virksomheter som ble samlet innenfor en industripark – for øvrig en modell som senere blitt adoptert en rekke steder, blant annet i Verdal. Denne organiseringa var basert på en tanke om at økonomisk vekst lettere skjedde innenfor små, selvstendige og fleksible enheter. De kunne være mer effektive og konkurransedyktige enn store, byråkratiske bedrifter. Flexibilitet og spesialisering avløste dermed troa på masseproduksjon i helhetlige, integrerte virksomheter (Andersen: 1995, s. 34 og 2002). Noen år senere ble stålproduksjonen privatisert og det halvstatlige finske selskapet Rautaruukki Oy ble den største industrieieren i Rana.

Det ble raskt klart at forholdene i Rana ikke kom til å bli så ille som mange på forhånd hadde fryktet. Det skyldtes at staten tok et særskilt ansvar for lokalsamfunnet. Jernverkets spesielle posisjon som statsbedrift og symbol for norsk arbeiderbevegelse gjorde det nasjonale engasjementet for Rana stort. De økonomiske båndene mellom Rana og Oslo var sterke og avstanden politisk kort. Til sammen bevilget myndighetene over 1,6 milliarder kroner til omstillinga i lokalsamfunnet. Gjennom de store omstillingsbeløpene "kjøpte" staten seg fri for ytterligere forpliktelser

overfor Rana-samfunnet. Slik sett var omstillinga et siste statlig krafttak for kommunen. Med den la myndighetene bak seg og avviklet sitt direkte og omfattende engasjement i Rana (Aasmoe & Sande: 1991, s. 2; Seierstad: 1993, s. 11). Ti år etter dette fikk Steinkjer omstillingsstatus, men med helt andre summer og statlige satsninger enn i Rana. Til sammen mottok Steinkjer ca. 74 millioner kroner fra stat, fylke og kommune, med ca. 35 % av midlene (26 millioner) fra departementet.⁷ Det setter beløpene i Rana i perspektiv.

Med omstillinga er Rana blitt mer sårbar. Med et næringsliv som i stor grad er basert på eksportrettet industri, er hele samfunnet prisgitt internasjonale konjunkturer og forhold på verdensmarkedet. Før omstillingsperioden fungerte staten som et stabiliserende element; som en garantist for fortsatt produksjon, vekst og velferd. Med omstillinga kuttet staten disse sterke båndene. Nå skal markedet råde og Rana stå på egne bein – mer avhengig av internasjonale økonomiske forhold enn noen gang.

Avslutning

Fortellinga om Steinkjer som jernverksby er et tankeeksperiment. Det lar oss se flere ting. For det første viser det hvordan et jernverk på Steinkjer ville hatt store konsekvenser både for byen og bygdene rundt. Hele distriktet og regionen

⁷ Se f.eks.

<http://www.steinkjer.net/article.asp?id=658>, lastet 4.8.2006 og omstillingas sluttrapport, hentet fra http://www.innovasjon Norge.no/templat es/NewsPage___59339.aspx, 4.8.2006.

ville blitt preget av denne industrietableringa, på godt og vondt. Steinkjer-regionen ville flytt over av melk og honning, men prisen ville vært høy: belastende skiftarbeid, et svært kjønnsdelt arbeidsmarked og store politiske konflikter var i Rana noen av samfunnets skyggesider. I tillegg har lokalsamfunnet lidd under omfattende forurensing og store naturinngrep. Kommunen og dens innbyggere har måttet tåle et sterkt offentlig søkelys på nasjonalt nivå, med stadige avisdebatter og politiske diskusjoner knyttet til bedrift og samfunn.

For det andre – og vel så viktige – viser denne fabuleringa oss hvordan historia *var* og *er* full av muligheter. De aller fleste av dem blir aldri realisert. Slik gir kontrafaktisk historieskriving en anledning til å reflektere over hvorfor og hvordan vi er blitt som vi er blitt, og kan dermed fungere som en påminnel se om valg og valgmuligheter, også i nåtid og framtid (Sørensen: 2004, s. 8f). Om det til syvende og sist var bra eller synd at AS Norsk Jernverk glapp for Steinkjer – ja, det kan man strides om.

Litteratur

- Andersen, Håkon With (1995): Stål og struktur. Mo i Rana i moderniseringsprosessen. I Myhre, Jan Eivind (red.): *Nord-Norges modernisering*. Stensils serie B nr. 35, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Andersen, Håkon With (2002): Samfunnet, fabrikken og jernet. I Andersen, Håkon With; Anne Kristine Børresen, Ida Bull, Ingar Kaldal & Ola Svein Stugu (red.): *Historie, kritikk og politikk. Festskrift til Per Maurseth på 70-*

- årsdagen 7. juni 2002. Nr. 37 i Skriftserie fra Historisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Andersen, Håkon With (2004): Jern og fabrikk. I Andersen, Håkon With, Terje Borgersen, Thomas Brandt, Knut Ove Eliassen, Ola Svein Stugu & Audun Øfsti: *Fabrikken*. Scandinavian Academic Press/Spartacus Forlag AS. Oslo.
- Arner, Oddvar (1959): *De frivillige foreninger i Rana*. Mo-stensil nr. 3, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Bergh, Trond & Knut Einar Eriksen (1998): *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914–1997. Bind 1: Overvåkingssystemet bygges opp 1914–1955*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Bjørnhaug, Inger (2005): *Vi laga stålet*. Jernverksklubben 50 år. Mo i Rana.
- Børresen, Anne Kristine (1995): *Drømmer av stål. A/S Norsk Jernverk fra 1940-årene til 1970-årene*. Nr. 10 i Skriftserie fra Historisk institutt, Universitetet i Trondheim, Trondheim.
- Børresen, Dag Ingemar (2001): Røde hærmenn på Helgeland. Norges Kommunistiske Parti i Mo i Rana i de første ti etterkrigsårene. I *Arbeiderbevegelsens Historielag i Rana. Årbok 2001*. Mo i Rana.
- Eidsaune, Thor Helge (1998): *En industriarbeiderkultur tar form – jernverksarbeiderne 1955–1971*. Magisteroppgave i etnologi. Institutt for kulturstudier, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Lund-rapporten: Dokument nr. 15 (1995–96). Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble ned-satt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere.
- Grønlie, Tore (1973): *Jern og politikk 1945–1955*. A.S Norsk Jernverk – beslutningspro-sessen fra plan til produksjon. Uni-versitetsforlaget, Bergen-Oslo-Tromsø.
- Grønlie, Tore (1989): *Statsdrift. Staten som industrieier i Norge 1945–1963*. Tano, Oslo.
- Grønlie, Tore (1991): *Tiden etter 1945*. I Danielsen, Rolf, Ståle Dyrvik, Tore Grønlie, Knut Helle & Edgar Hovland: *Grunntrekk i norsk historie fra vikingtid til våre dager*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Jacobsen, Tor (2001): *Fra sneppert til skalpell. Sykehushistorie i Rana gjennom hundre år*. Rana Sykehus, Rana.
- Klausen, Ann Kristin (1995): *Den røde byen – teknologivalg, for-urensning og opposisjon*. Rapport nr. 7, Mo i Rana-prosjektets rapportserie Drøm, stål og virke-lighet: Mo i Rana, 1946–1990. Historisk institutt, UNIT, Trond-heim.
- Lindberg, Steinar (1994): *Fra nasjonalt symbol til under-skuddsbedrift. A/S Norsk Jern-verk 1946–1966*. Rapport nr. 1, Mo i Rana-prosjektets rapport-serie Drøm, stål og virkelighet: Mo i Rana, 1946–1990. Historisk institutt, UNIT, Trondheim.
- Seierstad, Ståle (1993): *Rana i omstilling: Utviklingstrekk og perspektiver*. I Seierstad, Ståle, Ole J. Andersen & Asbjørn Karl-sen: *Vil de hundre blomster blomstre? Om industriomstilling: Erfaringer fra jernverkssystemet i Rana*. NF-arbeidsnotat nr. 1007/93, Nordlandsforskning, Bodø.

- Slottemo, Hilde Gunn (1994): *Sigrid, Bjørg og Erna – kvinneportrett fra Mo i Rana. Kvinners arbeid i et kulturhistorisk perspektiv, 1930–1980*. Rapport nr. 3, Mo i Rana-prosjektets rapportserie Drøm, stål og virkelighet: Mo i Rana, 1946–1990. Historisk institutt, UNIT, Trondheim.
- Slottemo, Hilde Gunn (2003): *Fabrikkarbeider, far og forsørger. Menn og mannlighet ved Koksverket i Mo i Rana, 1950–1980*. Akademisk avhandling, Nr. 41 i Skriftserie fra Historisk institutt, Institutt for historie og klassiske fag/Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU, Trondheim.
- Slottemo, Hilde Gunn (under arbeid): *Malm, makt og mennesker. Ranas historie 1890–2005*. Rana Historielag. Planlagt utgitt i løpet av 2007.
- Stien, Laila (1994): Mo i knean, mo i sjela, Mo i Rana. I Drivenes, Einar-Arne, Marit Anne Hauan & Helge A. Wold (red.): *Nordnorsk kulturhistorie*. Bind II: *Det mangfoldige folket*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Sørensen, Øystein (2004): *Historien om det som ikke skjedde: kontrafaktisk historie*. Aschehoug, Oslo.
- Aasmoe, Gunnhild & Allan Sande (1991): *Samfunns- og næringsomstilling i Rana*. NF-rapport 16/91–50, Nordlandsforskning, Bodø.

Kreativt kommunalt leiarskap. Undervisningsbasert aksjonsforskning i Haram kommune

Jan Ole Vanebo, Jan Petter Eide og Turid Hanken

Vert det betre leiing av å kollektivt skolere leiinga? I Haram kommune har ein gjort det, og integrert dei individuelle læreprosessane med utviklinga av kommunen.

Undervisningsbasert aksjonsforskning, kallar forfattarane denne kombinasjonen av aksjonslæring og aksjonsforskning. I artikkelen vert det gjort greie for det teoretiske grunnlaget for denne "aksjonen".

Den individuelle kunnskapen er det for tidlig å vurdere, men deltakarane dokumenterer positive effektar for verksemda av ein slik eksplisitt kunnskapsbasert prosess.

Innleiing

'I hear and I forget – I see and I remember – I do and I understand',
Konfusius' tredje læresetning, sitert i Chan (1994).

Den administrative leiargruppa til rådmannen i Haram kommune har sidan februar 2005 gjennomført mastermodulen MPA750 Strategisk leiing og internasjonalisering. Heile undervisningsopplegget er gjennomført etter hovedprinsippa som ligg til grunn for aksjonslæring og aksjonsforskning, og med inspirasjon fra Bangkjær (2001) vel vi å kalle det **undervisningsbasert aksjonsforskning**.

Formål – mål – forskningsspørsmål

Den berande pedagogiske ideen i prosjektet er å styrke det kreative leiarskapet. Den kreative leiarens kunst er kunsten å skape institusjonar, å omarbeide menneskeleg og teknisk materiell slik at det passer til ein organisme som legemliggjør nye og varige verdiar (Selznick, 1957; Sørhaug 1997). Mulegheten til å gjere dette beror på ein betraktelig sans for dei interne endringane politikk. Dette er meir enn ein kamp om makt mellom rivaliserande grupper og leiarar. Det er i like høg grad eit spørsmål om å unngå motstand og frigjere krefter (ibid.)

Studiet har hatt som mål å gi overblikk over og innblikk i teori om strategisk leiing, skape ny kunnskap gjennom foredrag og studiebesøk i Danmark, Nederland og England som skal gjere det muleg å utnytte kunnskapen til nye perspek-

tiv på samfunnsrolla eller utviklingsrolla som veks fram som eit viktig politikkområde framover. Gjennom dette opplegget skal deltakarane verte tryggare på evna til å tenke, handle og politisere strategisk. Det vil vere avgjerande for utvikling av lokal- og regionalsamfunnet framover. Gode eksempel på dette har studentane med seg frå Birgmingham/Coventry, der *fornyng og utvikling* har solid politisk legitimitet og resultat er imponerande.

Den overordna problemstillinga i forskningsprosjektet "Ny kommuneplan – Haram 2006-2016" er :

Kva utfordringar står kommunen overfor med tanke på å utvikle ei kommuneplanlegging som stimulerer og muleggjer strategiske endringsprosessar, og kva krav til strategisk kommunikasjon følgjer av dette?

Problemstillinga tek utgangspunkt i at formålet med kommuneplanlegginga er at kommunen ved hjelp av denne skal prøve å styrke sin strategiske posisjon og utnytte sine komparative fordelar i ein konkurransesituasjon. Haram kommune har arbeidd med dette i ein tiårsperiode. Styrings- og leiingsprosessane har eit forbettringspotensiale. Sentralt står då å utvikle eit leiarskap som er i stand til å etablere og kommunisere strategiar som kan bidra til å styrke kommunens framtidige posisjon.

Om Haram kommune

Haram kommune er ein stor landkommune like nord for Ålesund. Kommunen har om lag 8750 innbyggjarar. Kommunen er samansett av eit stort fastland med busetnad hovudsakleg i tre tettstader og langs fjellfoten rundt kysten, og fire øyar som til saman har om lag 20% av busetnaden. Kommunen driv med ein svært desentralisert og kostbar tenestestruktur. T.d har kommunen heile 14 grunnskular, 2 sjukeheimar og fleire andre aldersinstitusjonar.

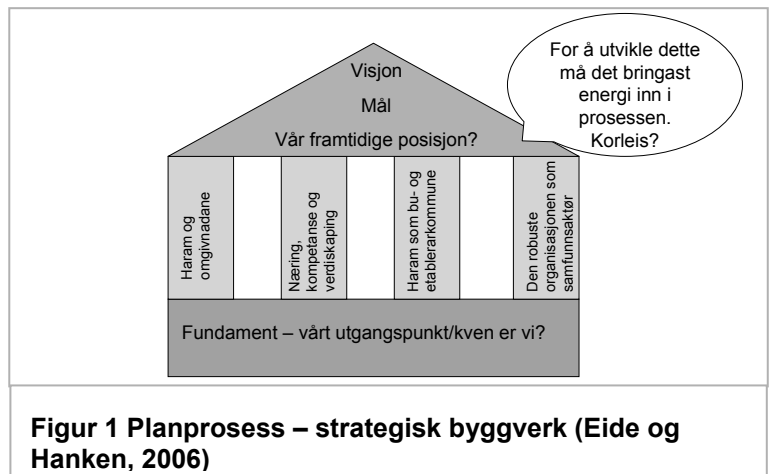
Kommunen har gjennom dei siste ti åra aktivt søkt etter å finne svar på korleis møte dei viktigaste utfordringane i framtida. Dette har endra kommunen sitt perspektiv på organisasjonen si rolle, der partnerskap og samspel med omgjevnadane er meir framtrедande i dag enn tidlegare måte å agere på. Omlegging frå fokus på forvaltning og produksjon har ikkje berre kome som resultat av ein medviten politisk strategi, men i like stor grad som resultat av at rammevilkåra i omgjevnadane har endra seg (Busch og Vanebo, 2003). Kommunen har gjennom dette lagt større vekt på å tilpasse seg det samfunnet den er ein del av. Med etablering av 1. generasjon strategisk kommunepplan i 1999, tok kommunen eit langt steg i retning av å utvikle eit framtidsretta styringsverkty. Likevel har dette mange svakheiter som må

forbetrast i seinare strategiprosessar.

Kommunen har gjennom heile 80-talet og til slutten av 90 – talet hatt ein jamn nedgong i folketalet. Etter ein kort periode på slutten av 90-talet og byrjinga av dette århundre med auke, er folketalet igjen nede mot nivået i 1980. Dette er ei utvikling kommunen ønskjer å motverke gjennom etablering av nye strategiar for utviklinga dei neste 10 – 15 åra. Folketalsutvikling er eit av dei synlege måla kommunen har for å måle verknaden av dei tiltaka som vert etablert for å understøtte strategiane. Negative endringar i folketalet inneber for kommunen;

- Svekkar omdøme til kommunen som lokaliserings- og etablerarstad
- Vanskeleggjer rekruttering til samfunnsfunksjonar og arbeidsliv
- Utfordrar den kommunale økonomien ved bortfall av inntekter

Kva har så kommunen gjort til no for å møte utfordringane?

Figur 1 Planprosess – strategisk byggverk (Eide og Hanken, 2006)

Ny kommuneplan 2006-2016 – strategiprosessen

Som ledd i å styrke kommunen i arbeidet med å utvikle handlingsprogram for framtida, er det i gong arbeid med revisjon av kommuneplanen – strategisk del. Planprosessen som er sett i verk i samband med planarbeidet utgjer det empiriske grunnlaget for forskningsprosjektet.

Planprosessen er meint å reise eit nytt strategisk byggverk, basert på ein analyse av Haram kommune sitt eksistensgrunnlag i dag og i morgon. Byggverket er basert på fire strategiske temaområde (søyler). Dette er :

- Haram og omgjevnadane. Aktivt og medveten kunne trekke omgjevnadane inn som ein del av lokalsamfunnet
- Næring, kompetanse og verdiskaping. Utvikle forståing for lokalsamfunnsutvikling i ein verdikjedesamanheng. Dette gjennom partnerskap, kompetanseutvikling og fornying
- Haram som bu og etablerer-kommune. Fokus på det gode liv. Mangfald, toleranse og livsutfalding.
- Den robuste organisasjonen som samfunnsaktør. Medvit om

samfunnsrolla.

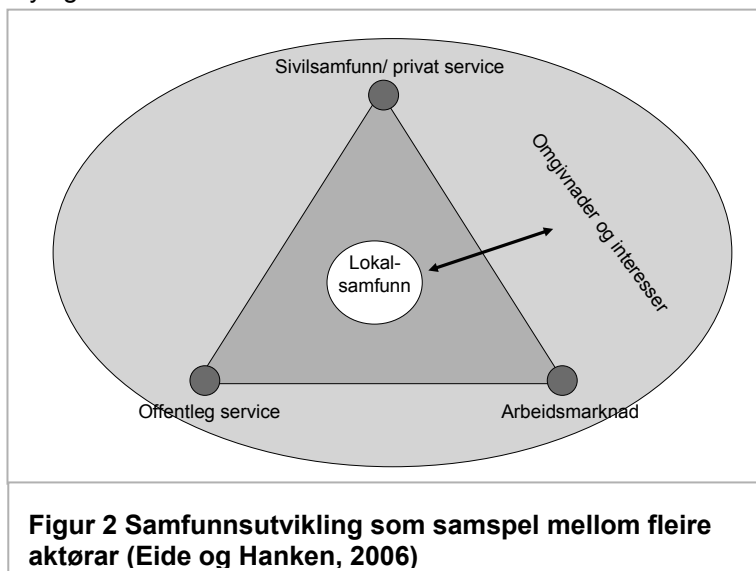
Figuren 1 illustrerer korleis planprosjektet er bygd opp.

Planprosessen

Revisjon av strategisk kommuneplan starta januar 2006 og skal fullførast i løpet av året. Planarbeidet er lagt opp som ein strategisk politisert prosess med formannskapet som strategikutval. Våren 2006 vart det lagt opp til ei seminarrekke med heildags arbeidsseminar i formannskapet. Resultat av dette skal verte eit første utkast til revidert plan. Utkastet skal vere gjendert for ei omfattande høyringsrunde før den endelege utgåva skal behandlast i kommunestyret.

Mål med planprosessen

- Skape eit betre utgangspunkt for realisering og implementering av kommuneplanens strategiar, mao skape betre endringsvilje og endringsevne.
- Etablere felles visjon og mål, og felles innsats for å realisere

- kommunens strategiar
- Prosessen skal bidra til å skape felles problemforståing/ oppfatning av strategiske utfordringar, utvikle begrepsapparat og kommunikasjonsevne. Skape oppslutning og heilskapleg innsats for å etablere ny framtidig posisjon.

Kommuneplanprosessen er i denne samanheng uttrykk for ein læringsarena der det blir arbeidd med å betre leiingsprosessane og leiingsansvaret for det strategiske arbeidet i kommunen. Den sterke politiske deltakinga gjennom heile prosessen er eit ledd i å styrke den politiske leiinga sin kompetanse, evne og vilje til å leie strategiarbeid – å utvikle politikarane som dei eigentlege strategane.

Det er etablert to vinklingar for å kunne handtere dei strategiske utfordringane kommunen står framfor:

- Kommunen som organisasjon (politisk/administrativt)
- Kommunen som lokalsamfunn

Kommunen som lokalsamfunn

Samfunnsutviklinga er tydeleg i retning av samhandling og sameksistens med omgjevnadane, og omgjevnadane utanfor kommunegrensene vert viktigare i framtida om lokalsamfunnet skal framstå som robust og interessant.

Utfordringa vår er å kunne utvikle strategiar innan dei ulike temaområda for å kunne møte utfordringane aktivt i framtida. Som følgje av dette er det ei utfordring å få heile lokalsamfunnet med i ein mobiliseringsprosess for å skape

trivsel, konkurransekraft og lyst til å busette seg og bli buande i kommunen.

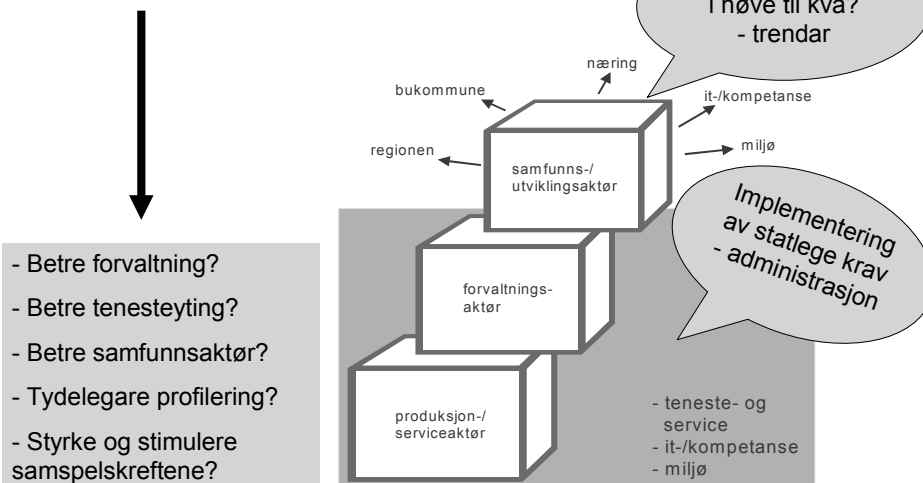
Kommunen som organisasjon

Kommunen er det legitime utgangspunkt for å drive lokalsamfunnsutvikling. Tradisjonelt har fokus vore å organisere den kommunale verksemda rundt forvaltningsarbeid og kommunal tenesteproduksjon. Rolla som samfunnsutviklar har vore utydelegare, men trer sterkare fram ettersom kommunen utviklar ein rolle som partner og medspelar i høve til andre samfunnsaktørar.

I samband med kommunestrategiarbeidet vert det viktig å ha fokus på samfunnsutviklarrolla. Noverande styringssystem forankrar ikkje denne godt nok, men fokuserer i stor grad på kommunen som service- og tenesteleverandør. Ei hovudutfordring vert å utvikle BMS (Balansert Målstyrings)-systemet til også å gjelde utviklingsperspektiva i lokalsamfunnet, med utgangspunkt i den kommunale organisasjonen.

Utfordringa vert å utvikle ein organisasjon som tydelegare kan handtere rolla som utviklar sett i eit samfunnsperspektiv. Dette vert ei utfordring både for den politiske og administrative delen av organisasjonen. Vi har i figur 3 prøvd å framstille kommunens utfordringar i høve kommunens roller.

Kva er kommunens utfordring i å utvikle konkurransekrafta?

Figur 3 Kommunens roller og utfordringar (Eide og Hanken, 2006)

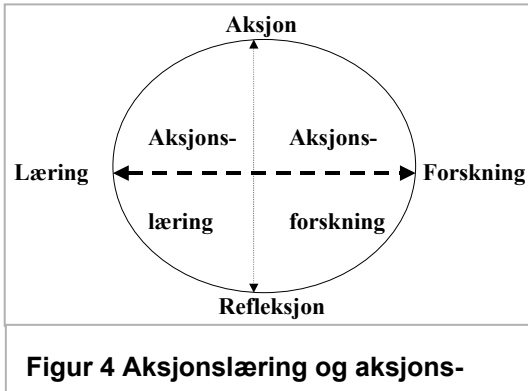
Haram-modellen

Haram kommune starta 1995 ein kampanje i samarbeid med næringslivet om å skaffe fleire arbeidrarar til bedriftene i kommunen. Bakgrunnen var konjunkturoppgang og behov for auka arbeidskraft til verftsindustrien. Aksjonen fekk stor mediemerksemd med m.a med innslag i Dagsrevyen, og mange nye arbeidrarar som i alle fall vart buande i kommunen ei tid. Prosjektet var vidareført som prosjektet Haram på kartet, og er i dag kjent som Haram-modellen. Det særlegne med modellen er at kommunenæringsliv – skule gjekk saman i eit partnerskap med langsiktig satsing på kompetanse-, nærings- og stadsutvikling. Haram-modellen har arbeidd prosjektretta med eigen

prosjektordinator tilsett i kommunen.

Kommunen vedtok sin første strategiske kommuneplan i 1999. Forarbeidet til planen vart gjort i nært samspel med Haram-modellen. Visjon og ein del av strategiane som var utvikla i regi av Haram-modellen vart tatt inn i kommuneplanen, bearbeidd og gjenstand for politisk beslutning. I samband med planarbeidet var den politiske involveringa i regi av formannskap og kommunestyre knytt til startfasen (temamøte) og beslutningsfasen av prosessen.

På bakgrunn av erfaringar er både den strategiske kommuneplanen og Haram-modellen som arena for strategisk endringsarbeid moden for revisjon og fornying. Både maktgrunnlaget og motivasjonen må styrkast for å auke gjennom-

Figur 4 Aksjonslæring og aksjons-

slagskrafta, og det er behov for å vurdere kva som skal til for at dette kan skje.

Forskningsmetode

All skaping av viten handlar om læring meiner Anderssen (2002): Det vil sige både, hvordan vi som forskere selv tilegner os viten, der gjør oss kompetente som undervisere, kommentatorer og rådgivere, men også hvordan vi lærer frå os, hvad vi sætter som mål for at formidle, og hvordan vi sætter andre i stand til at tilegne seg

viden. Vårt forskningsrosjekt søker å kombinere aksjonsforskning og aksjonslæring (figur 4).

Aksjonsforskning krev deltaking i caseverksemdas interne aktiviteter og dermed nær kunnskap om verksemdas problem og utfordringar, medan aksjonslæring har som mål å løyse verksemdas problem. Målet for heile prosjektet er å dokumentere korleis dei studerandes refleksjonsrom kan påverkast. Føremålet er å skape betre forståing av samanhengen mellom undervisning (aksjonslæring) og aksjonsforskning. Det handlar om lære gjennom å gjere noke som er nytt i forhold til det ei verksemd hittil har oppfatta som måten å gjere tinga på.

Det er tre sentrale deltakarar i samband med dette forskningsprosjektet: dei studerande, caseverksemda og forskarane. I tabell 1 ser vi nærare på nytte og krav som gjeld i høve til desse deltakarane (Rask, 2004).

	Nytte	Krav
Dei studerande	Ny innsikt gjennom vekselvirkning mellom eiga verksemd og teori (pragmatisk kunnskap)	Muntlege opplegg og skriftlege oppgåver må vere relevante for å avhjelpe verksemda sine problem.
Verksemda	Forbetra organisasjonslæring (dobbelkrets) Skaping og utnytting av ny kunnskap	Må stille med nødvendige og tilstrekkelige ressursar
Forskarane	Idear til nye og forbetra teoriar og modellar.	Lyst og vilje til å inngå i diskusjonar med dei studerande og caseverksemda

Tabell 1: Nytt og Krav

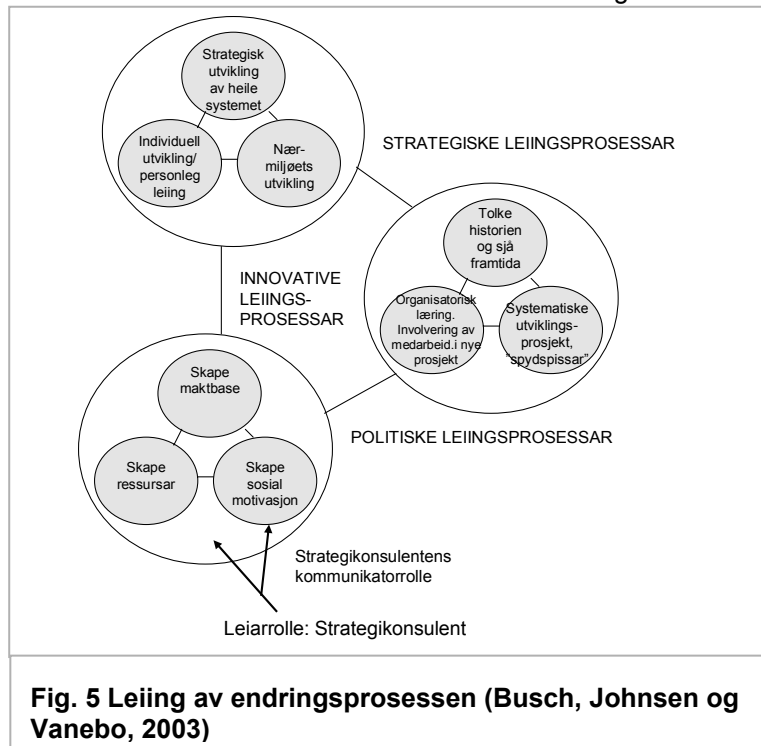
Tabellen syner premissane som gjeld for å kunne skape eit praksis-felleskap mellom dei studerande, caseverksemda og forskarane. Sams for aksjonslæring og aksjonsforskning er vekslinga mellom handlingsrom og refleksjonsrom. Handlingsrommet er der dei faktiske aktivitetar foregår, og er dermed det rom som aktørane agerer i. (Rask, 2004). Begrepet for oppbygging av ei forståing basert på desse handlingar kan kallast refleksjonsrommet der aktørane opererer mentalt i. I ein Vilstrup Research rapport for Dansk Industri (Vilstrup Research, 2001) vert evna til å veksle mellom handlings- og refleksjonsrom kalla pragmatisk kompetanse...

evnen til at integre viten og praktisk målrettethet, særlig i forhold til komplekse omgivelser som dem, man møder på en moderne virksomhed. For at komme dertil kræves praktisk erfaring - og der kræves en forpligtende kontakt med en virksomhed i længere tid..

Same rapport kritiserar universiteta for å utdanne akademiske forskarar som er gode til å handtere empiri og teori, men ikkje i stand å omsette viten til praksis.

Teoretisk perspektiv - analysemodell

Utviklingsleiing, eller strategisk endringsleiing, er knytt til dei leiingsaktivitetane som tek sikte på å utvikle foretaket sitt eksistensgrunnlag. Fokuset ligg på kvifor foretaket eksisterer, og korleis utvikle og styrke eksistensberettigelsen. Utviklingsleiing inneber at leiinga må arbeide med å flytte grensene i forhold til koalisjonspartane. Koalisjonspartane – eller interessentane – er både kundar/ brukarar, leverandørar, finansieringsinstitusjonar, medarbeidarar, eigarar, offentlege styresmakter osv. Strategiarbeid inneber derfor alltid forholdet mellom foretaket og

omgivnadane, eller som Busch, Johnsen og Vanebo (2003) uttrykker det:

Det dreier seg om hvordan et foretak med utgangspunkt i en forretningsidé eller et bevisstgjort eksistensgrunnlag (misjon) og en særpreget kompetanse skal nå sine langsiktige mål gjennom utvikling av de kontraktmessige relasjoner til foretakets nåværende og nye koalisjonspartnere (s. 52).

Skal dette vere muleg må det til ei bevisst leiing av endringsprosessane. Endringsleiing består i å skape ein "dynamisk interessentbalanse" mellom nye typar bidrag og belønningar. Det er tre typar leiingsprosessar som inngår i endringsprosessen:

- strategiske leiingsprosessar
- innovative leiingsprosessar
- politiske leiingsprosessar

Ved leiing av endringar må det vere eit samspel mellom dei tre leiingsprosessane (fig. 3).

Endringar krev krefter og energi. Ikkje berre toppleiinga, men heile organisasjonen må gjennomsyra av strategisk tenkning og strategisk handling om ein skal lukkast med strategisk utvikling. Men ei forutsetning for endring er at det finst ressursar, maktbase og sosial motivasjon for å gjennomføre endringane. Dette er faktorar som er sentrale i dei politisk leiingsprosessane.

Busch, Johnsen og Vanebo (2003) seier det slik:

Endringsledelse med vekt på politisk ledelse er å arbeide aktivt med etablering av maktbase blant nøkkelinteressenter, fremming og anvendelse av organisatorisk dyna-

mikk og skaping av forpliktelse blant nøkkelinteressenter for å kunne gjennomføre organisasjonssendingar (s. 173).

Busch, Johnsen og Vanebo (2003) opererer med ein strategiske grunnmodell for å analysere eit foretak sin strategiske posisjon. Det sentrale spørsmålet er :

Kva er vårt eksistensgrunnlag (misjon) i dag og i morgon, og korleis realiserer vi det?

For å svare på dette må ein analysere situasjonen for å skape overblikk og innblikk, tilbakeblikk og framblikk, og svare på spørsmåla:

- kven er vi
- kva er vår misjon (eksistensgrunnlag)
- kva er vår visjon (kven vil vi vere)
- kva er vår strategi

Kva er Haram sin visjon?

Visjonen er ein veiledende idé og bilde av kva foretaket ønskjer å vere og gjere i framtida. Visjonen skal fungere som ei ledestjerne eller overordna mål for interessentane. Visjonen må koplast til eit ønske om å realisere den framtidige idealtilstanden. Til det er ein avhengig av motivasjon og forpliktning til å bevege seg i den retning. Det må formulerast programerklæringer som markerer visjonen overfor interessentane, og som viser kva ein konkret vil gjere for å bevege seg i retning ledestjerna. Den reelle leiinga må vere forplikta på visjonen og å utvikle eit akseptabelt program, dvs arbeide med aksepterte mål og midlar. Busch,

Johnsen og Vanebo (2003) hevdar at for å lukkast må både leiargruppa føle seg forplikta som gruppe, men også det enkelte medlem som individ.

Det er nettopp på denne bakgrunn at det er interessant å studere meiningsskapingprosessen si betydning for strategisk leiing, og også korleis kommunikasjon kan brukast for å realisere idealtilstanden.

Haram kommune sin visjon vart formulert i samspel mellom kommune og nøkkelinteressantar frå næringsliv og skulesektor i samband med etablering av Harammodellen. Visjonen vart seinare integrert i kommuneplanen. Visjonen har følgjande formulering:

Haram kommune skal vere den leiande maritime industrikommunen i Noreg. Kommunen skal vere kjend for å satse på livskvalitet, og til ei

inngår i endringsprosessen (Vanebo, frå forelesning 2006). Modellen vil bli brukt som vår analysemodell for å svare på forskingsspørsmåla.

I prosjektet vert dei politiserte leiingsprosessane studert med fokus på kva leiarrolle som må utøvast for å skape nødvendig grunnlag for strategisk endring. Vi ser på strategisk leiing i eit utviklingsperspektiv, og dermed blir leiinga si rolle som strategikonsulent eit sentralt tema i prosjektet.

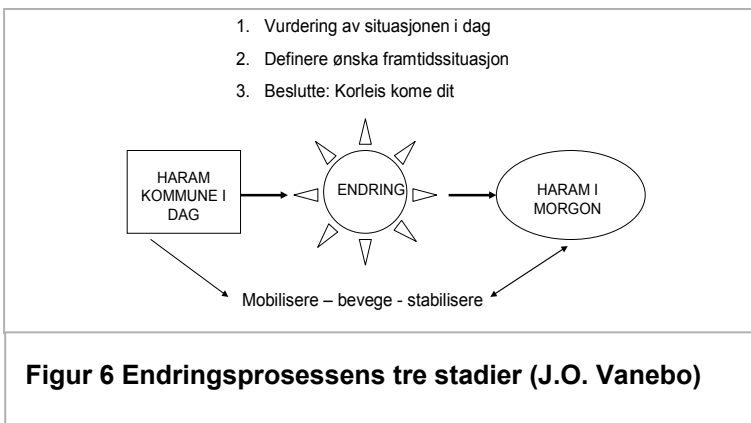
Datagrunnlaget er hovudsakleg basert på det som har skjedd i tilknytning til strategiseminara i perioden januar til mai 2006. Dette er både

- egne innlegg og oppsummeringar
- innspel frå eksterne aktørar
- innspel og oppsummeringar frå prosessveileidar
- observasjon av prosessen og

drøftingane undervegs

- innspel og oppsummeringar av gruppearbeid
- dokumentanalyse av kommunens overordna

styringsreiskap (kommuneplanen)

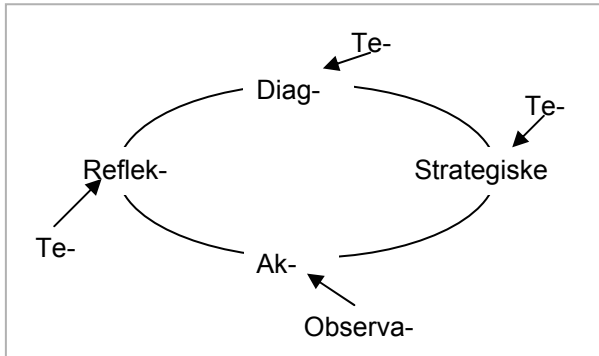
kvar tid vere mellom dei beste norske kommunane å bu i.

styringsreiskap (kommuneplanen)

Det teoretiske rammeverket bakteppe og kan oppsummerast i modellen nedanfor (figur 3.8) som viser stadier i ein endringsprosess og dei sentrale elementa som

I tillegg har erfaring, kunnskap og observasjon av kommuneleiinga si handtering av strategiske utfordringar og aktivitetar over lang

tid bidratt til å kaste lys over dei vurderingane vi har gjort. Aksjonsforskningsprosessen kan framstillast

Figur 7. Aksjonsforskningsprosess (J.O. Vanebo).

som ein syklisk modell som i fig.7.

Vi har prøvd å følgje eit slikt opplegg ved å veksle mellom teori og praksis i prosessen, og ved å justere opplegget under vegs i prosessen i tråd med dei observasjonane og funna vi har gjort. Utdfordringa er då å kople teori og empiri saman på ein formålstenleg måte. Vanebo (2005) hevdar at formålet med teoriar må vere å bruke dei fleksibelt til analytiske og praktiske formål, og ikkje berre bli reproduisert. Medan data er opplysningar om den "verkelege" verda, gjenspeglar teoriar og modellar verda slik vi vel å beskrive den som observatørar. Det finst inga felles, objektiv virkelegheit, men den framstår som sosiale konstruksjonar i hovuda våre. Teoriar og modellar framstår som forenklingar av dette, og kan fungere som mentale kart for å kunne organisere og behandle store informasjonsmengder (Vanebo ibid). Vanebo hevdar òg at dersom ein følgjer for strengt ein på førehand oppstilt teori i datainnsam-

linga, blir resultatet gjerne ei avspegling av sjølvteorien. Dette er ein særleg stor risiko i kvalitative casebeskrivingar. Vi har ikkje forsøkt å teste ut ein teori, men heller brukt vårt teorigrunnlag som rammeverk for å legge opp, systematisere og tolke prosessen vi har studert. Vår rolle i prosessen har vore å leie heile prosessen og førebu samlingane, samt oppsummere resultat frå kvar samling. Oppsummeringane har igjen blitt presentert på neste samling. På den måten har vi vore premissgivarar til

både in-put og out-put delen av prosessen. Samstundes har vi gitt mulegheit til at informantane kunne kontrollere, justere eller slutte seg til vår tolkingar gjennom dialog på seminara. Som metodeprinsipp har vi dermed nytta eit aktørprinsipp der forståingsutviklinga skjer i interaksjon med aktørane gjennom dialektiske forbindelsar, dvs at fleirtydige forbindelsar stadig blir forandra gjennom vekselvirkning (Vanebo 2005). Sluttresultat av dette metodeprinsippet er tolkingsmodellar og prosessmodellar.

I forkant av den omfattande strategiprosessen som formannskapet vart invitert inn i, deltok formannskapet på ei halv dags samling i samband med leiargruppe sitt MPA-studium. Her var konklusjonen at ein skulle sjå på måtar å betre samspelet mellom den politiske og administrative leiinga. Strategiprosessen er eit ledd i dette, etter initiativ frå rådmannen og som formannskapet slutta seg til.

Det er gjennomført i alt 5 tema-seminar. Seminara vart gjennom-

ført i Haram, men lagt til eigna lokal utanfor kommunehuset, der ein kunne arbeide uforstyrra.

Alle seminara er lagt opp på same måte:

- Vår introduksjon (rådmann og kommuneplanleggar) i fellesskap:
Tilbakeblikk på gjeldande kommuneplan og utfordringane framover slik vi ser det.
- Innlegg / introduksjon til debatt av inviterte eksterne interessantar/ samarbeidsaktørar: Innlegg tilpassa dagens tema
- Einingsleiarane (enkeltvis eller grupper):
- Presentasjon av prosjektoppgåver i MPA med relevans for dagens tema
- Gruppearbeid med oppgåver og diskusjonar som fungerer som konkrete innspel til planarbeidet. Gruppeoppgåvene er forma med tanke på å vurdere Haram kommune i dag og i morgon.

I etterkant har vi laga oppsummeringar frå kvart av seminara. I samband med nokre av seminara er det også gjennomført tilstøytande aktivitetar. Dette kjem vi inn på etter kvart. På kvar samling har ein drøfta dagens situasjon opp mot framtida også når det gjeld kommunens visjon.

Seminar 1. Oppstart og introduksjon

Viktig på denne samlinga var å introdusere formannskapet for kva strategisk leining inneber. Då særleg i forhold til korleis vi bør arbeide strategisk i Haram, og kva som må til for å agere strategisk. Til dette

var professor Jan Ole Vanebo frå HiNT invitert til å bidra med forelesning og drøftingar. Gjeldande kommuneplan vart vidare sett under lupa, og vi introduserte forbetringar for å styrke planen som strategisk styringsverktøy. Visjonen, hovudutfordringar for kommunen og for leiinga vart drøfta i løpet av seminaret. Det viktigaste vart likevel formannskapet si beslutning om å gjennomføre ein slik omfattande prosess med det det inneber av ressursbruk og aktiv innsats frå den enkelte.

Endringsbehov

Gjennom prosessen fram til det siste seminaret i rekka har det vore tydeleg at eit vesentleg element for å skape noko nytt i framtida, er at kommunen må vere ein proaktiv og synleg utviklingsaktør. Det er gjennom samspel med andre at dei smarte grepa kan takast, ressursane bli godt utnytta, løysingane finst og at kommunen si rolle som samfunnsaktør blir tydeleg.

I gjeldande planperiode er det arbeidd med å gjere kommuneorganisasjonen meir endringsorientert og kompetent til å møte framtidige utfordringar. Det er arbeidd med både strukturelle og kulturelle endringar. Leiarutvikling og medarbeidarutvikling har gått hand i hand, med stor grad av involvering i utforming av nye styringssystem i kommunen. Dette har først og fremst vore administrative prosessar, sjølv om også det politiske nivået skal styre etter nye prinsipp.

Om ein oppsummerar hovudelement frå prosessen fram til no ser ein snart kvar utfordringane ligg:

Sentrale tema	Strategiske val for Haram
• Regionen/ omgivnadane • Næringsutvikling/ verdiskaping • Kompetanse • Livskvalitet • Bulyst • Fråflytting/ innflytting • Politikktutforming	• Vere utfyllende/kompleterande • Samspelsarenaer/ lokal konkurransekraft • Utvikle nye lærearenaer • Utfolding/ mangfald/ valfridom • Lokalsamfunnet sin image/ profil • Kunnskap om årsaker og evne til handling • Samfunnsutviklar/ Strategisk leiing

Kjenneteikn ved organisasjonen må då vere:

- Eigenskarar - frigjort energi og ressursar
- Ferdigheiter – omstillingsevne og vilje
- Verdier – kva skal vi vere kjent for (kommunens verdiplattform)

Førebels resultat

Deltakarane er i skrivande stund oppe til eksamen og skal presentere sine oppgåver. Eit sentralt spørsmål i det muntlege forsvaret er korleis forslaga kan iverksettast. Det er derfor litt tidleg å kome med endelege konklusjonar. Det skal

følgjast nøye opp i løpet av det neste halve året. Resultata av denne forskinga skal publiserast seinare. For verksemda, Haram kommune, er det muleg å seie noko meir om strategiske utfordringar og krava til endingsstrategiar.

Strategiske utfordringar

Utfordringane er særleg knytt til:

Styrke og stimulere samspelskrefte internt i organisasjonen og mot nøkkelinteressentane ved å utvikle samhandlingsarenaene styrke medvitet om behovet for strategisk leiing, og evne til å utøve strategisk leiing i fellesskap er den store oppgåva utvikle styringssystemet til å bli eit godt strategisk verktøy
Utvikle kommunikasjonen og kommunikasjonsstrategiar som gjer oss i stand til å tydeleg kommunisere mål, strategiar og verdier internt og mot interessentane

Målet må vere at kommunen skal vere ein strategisk aktør i samfunnsutviklinga, og at evna til strategisk leiing skal styrkast i samspel mellom politikk og administrasjon.

Forhold som er viktige for organisasjonen framover:

- kompetansebygging og kompetansekopling i vid forstand, bygge nettverk (politisk og administrativt)
- politisk handlekraft i forhold til store utfordringar, pragmatisme og openheit
- økonomi må følgje strategi – satsingsområde må synleggjerast i budsjett

- utvikle samspelsarenaen mellom den politiske og administrative leiinga – møteplassar relatert til aktivitetar i årshjulet
- Utvikle BMS-systemet til å bli det sentrale styringsverktøyet for å implementere kommuneplanen i praksis. Blei eit verkøy for samfunnsutvikling, ikkje berre på produksjons- og forvaltningssida som i dag. Politisk leiing må vere meir med i prosessen med dette, styrke eigarforholdet, oppfølgingsansvar og aksept i forhold til innhald i styringskortet.

Ein idé om å prøve å kople kommuneplanens satsingar og strategiar til utforming av neste generasjons valprogram for dei politiske partia vart lansert. Dette kan bidra til å få kommunisert kommunens satsingar og skape legitimitet i befolkninga. Tanken vart oppfatta som interessant, med ønske om å følgje dette opp i partiorganisasjonane. Betydninga av å bruke kommuneplanen i folkevaldopplæringa vart også tatt opp i denne samanhengen.

Kommunen sine strategiske utfordringar i perioden dei næraste 10 – 15 åra er knytt til **fornyng og utvikling**.

Skal kommunen møte utfordringane på ein aktiv måte, føreset dette at det vert utvikla planstrategiar som skal redusere effekten av uønska utvikling eller stimulere til vekst/ønska utvikling. Kommunen er her gitt ei formell rolle til å ta eit slikt ansvar, jfr. plan- og bygningslova. Kommunen og kommuneorganisasjonen er defor det legitime utgangspunkt for å etablerer strategiar og tiltak som

skal gje positive effektar for lokalsamfunnet i framtida. Kommunen vil i framtida i større grad måtte ta rolla som samfunnsutviklar. Korleis?

Lokalsamfunnsutvikling er ein funksjon av samspellet mellom; sivilsamfunn/private service, arbeidsmarknaden og det offentlege tilbodet som utgangspunkt. I tillegg kjem også påverknad/dialog med omgjevnadane/interessentane som påverkar oss utanfrå (jf. figur. 2.). Skal kommunen forstå sitt samfunnsansvar slik her er beskrevet, må det utviklast nye modellar for utviklingsstyring, der samspellet med dei viktigaste interessentane i kjem tydlegare fram.

Fokuset må vere på kommunen som organisasjon. Utfordringa for organisasjonen synest framleis å vere todelt. Forvaltnings og produsentrolla må heile tida utviklast til å ha fokus på effektivitet og produktivitet, dette også for å kunne frigi ressursar til utviklingsrolla. Samfunnsutviklarrolla må kome tydlegare fram og då gjennom at det vert lagt vekt på å styrke og stimulere samspelskreftene i lokalsamfunnet.

Kommuneplanprosessen som oppgåva støttar seg til, viser klart at for å lukkast i å etablere ein ny strategisk ståstad i framtida (eksistensgrunnlag) må kommunen evne å

- tenke strategisk
- handle strategisk
- skaffe makt og ressursar

Med støtte i teori, etablert praksis og lang erfaring med leiing- og planlegging i kommunesektoren har vi sett at det er mogleg å gi tydlega-

re retning på framtidige grep for å utvikle strategirolla.

Ei av administrasjonens store oppgaver er å nytte ut dei samla kreftene for å oppnå institusjonell sikkerheit, Selznick (ibid.) , men det er ei anna stor oppgåve å skape dei høva som ein gong i framtida gjer mulegheit for det som er utelukka i dag . Dette forutset ein endringsstrategi for å utvikle nye ferdigheiter som på ein betre måte ivaretek institusjonens behov og aspirasjonar. Sjefen vert statsmann når han går over frå administrativ leiing til institusjonelt leiarskap.

Litteratur

- Andersen, P.H.: Fra fyrtårn til edderkop: Mod et nyt vidensparadigme. Smfundsøkonomen, 2002 (5).
- Bangkjær, P.H.: Interaktive universiteter er markedsorienterede universiteter. I Peter Maskell & Hans Siggard Jensen (red.), Universiteter for fremtiden- universiteterne og videssamfundet (pp.197-206). København, Danmark.
- Berg, P.O. (1995): "Har ledelse noen betydning?" I S. Hillebrandt og E. Johnsen (red.): *Ledelse II*. København. Børsen Bøger.
- Chan, K.C.: Learning for Total Quality: An Action Learning Approach. The Learning Organisation: An International Journal, 1 (1), 17-22, 1994.
- Busch, T., Johnsen, E. og Vanebo, J.O. (1986): *Ledelse i det offentlige*. Oslo. Tano
- Busch, T., Johnsen, E. og Vanebo, J.O. (2003): *Endringsledelse i det offentlige*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Busch, T. og Vanebo, J.O. (2003): *Organisasjon og ledelse*. Et integrert perspektiv. Oslo. Universitetsforlaget.
- Johnsen, E. (2003): *Managing the managerial process*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Petersen, H. (2002): *Strategisk kommunikasjon – kvalitetsstyring og måling*. Fredriksberg. Samfundslitteratur.
- Rask, Morten (2004): aksjonslæring og aksjonsforskning. Leiing & Erhvervsøkonomi 1/2004. Civiløkonomerne, København.
- Selznick, P. (1957): *Leadership in Administration*. London: University of California Press
- Sørhaug (1997): *Lederskap*. Oslo: Tano. Aschehoug
- Thagaard, T. (1998): *Systematikk og innlevelse*. En innføring i kvalitativ metode. Bergen-Sandviken. Fagbokforlaget.
- Vanebo, J.O. (2005): *Vitenskapsteori og metode*. Notat 21.12.2005.
- Vilstrup Research: Kompetencer i den globale økonomi – en analyse af virksomheders og studerendes krav og kompetencebehov på det erhvervsøkonomiske område, 2001.

Offentlige dokument

- Haram kommune (1999): *Kommuneplan 1999- 2010 – langsiktig del*. Vedteken i Haram kommunestyre 23.9. 1999.
- Overå, O. og Bernt J.F. (2001): *Kommuneplanen med kommentarer*. Oslo. Kommuneforlaget AS.
- Thyrén, C.W., Schulze E. og Ditlefsen, J. L. (1997): *Plan- og bygningsloven med forskriftene i praksis*. 4. utgave. Tano Aschehoug.

Vitenskapsteoretisk blikk på norsk arbeidslivs- forskning

Hege Eggen Børve

Har arbeidslivet blitt brutalisert? Svaret avhenger av kunnskapssynet - eller epistemologisk ståsted: hva er kunnskap, hva kan vi få kunnskap om og hvordan.

Å se arbeidslivsforskningen gjennom ulike kunnskapssyn gir innblikk i hva som har preget feltet og hvilke endringer som har skjedd.

Artikkelen peker på at vitenskapssynet innefor arbeidslivsfeltet har beveget seg fra et kritisk feministisk syn til en mer positivistisk tilnærming.

Innledning

Arbeidslivsforskningen i Norge kan ses i fire tidsfaser 1950-66, samarbeidsforsøkene, 1970-årene og 1980-årene. I følge Gulbrandsen (1993) løste arbeidsforskningsmiljøet i Norge seg opp i 1960, for så å vokse igjen i 1966. Av den grunn kan den første fasen avgrenses til å gjelde tiårsperioden 1950-1960. Den andre fasen; samarbeidsforsøkene (Thorsrud og Emery 1970), representerer et brudd med 1950-60-tallet (Gulbrandsen 1993). Dette kan bl.a. tilskrives aksjonsorientering, eller såkalt intervensjonstradisjonen, en tradisjon som har vært gjenstand for store diskusjoner om hvorvidt den er a-teoretisk og uvitenskapelig (Kaul 1996). Samarbeidsforsøkene synes følgelig å kreve en egen vitenskapsteoretisk diskusjon, og vil derfor ikke vies oppmerksomhet i denne sammenhengen. De to siste fasene Gulbrandsen (1993) beskriver er 1970-tallet og 1980-åra, et skillet han mener er kunstig.

I denne artikkelen forsøker jeg ved bruk av ulike kunnskapssyn å kaste lys over utviklingen i arbeidslivsforskningsfeltet fra 1950 og fram til i dag. Utgangspunkt er Trygve Gulbrandsens (1993) evaluering av arbeidslivsforskningen i Norge¹ mens spørsmålet diskuteres med utgangspunkt i to ulike vitenskapsteoretiske ståsteder; et positivistiske vitenskapssyn og et kritisk

feministisk vitenskapsteoretisk (Harding 1993, Haraway 1996). En positivistisk vitenskapsteoretisk forståelsesramme innebærer en positivistisk tilnærming der kunnskapsproduktet betraktes som verdinøytralt, uten innflytelse av følelser av subjektiv art (Hess 1997). Filosofen Auguste Comte, som betegnes som positivismens far, mente at fenomener kan forklares gjennom nøyaktige iakttagelser av det empiriske gitte og ved påvisning av naturlover. Dette er kunnskap skaffet til veie i kraft av sunn fornuft og abstrakt rasjonalitet. Vitenskap tuftet på naturvitenskapelige prinsipper, innebærer at en baserer seg på at klassiske vitenskapsidealer som dokumentasjon, verdinøytralitet og grundighet kan produsere kunnskap som gjennom falsifisering vil kunne gi universell kunnskap (Hess 1997). Feministisk og postmodernistisk kunnskapssyn er en kritikk av positivismen og kan sies å representere en motsats til et positivistisk vitenskapssyn. Denne retningen framhever, til forskjell fra positivistisk vitenskapssyn at verdier og normer påvirker vitenskaplig kunnskapsproduksjon (Berg m.fl. 1998).

Arbeidslivsforskningens pionerfase

Majoriteten av arbeidslivsforskerne i Norge hadde i den første tiden etter 2. verdenskrig Institutt for samfunnsforskning (ISF) som arbeidssted. Forskergruppen som var opptatt av å studere arbeidslivet utgjorde et lite miljø. Til tross for en relativ liten forskerstab var det stor bredde når det gjaldt både tema og problemstillinger som ble tatt opp.

¹Dette kan innebære at deler av forskningsfeltet overses og/eller vies for liten oppmerksomhet da feltet er influert av aktørene som har initiert evalueringen samt av forskernes valg.

Arbeidslivsforskningen dreide seg hovedsakelig om industriarbeidere og industriarbeidsplasser, og var i stor grad preget av sosiologiske perspektiver (Gulbrandsen & Torp 2000). Med vanlige arbeidstakere og deres arbeidsplasser i fokus, var sentrale temaer i pionerfasen holdninger og arbeidsmiljø blant industriarbeidere, studier av ulike yrkesgrupper og arbeidsroller i ulike yrker, formelle og uformelle trekk ved organisering av arbeidet eller bedriftene, fagorganisering og kvinners forhold til arbeidslivet.

Gulbrandsen (1993:14) karakteriserer først forskningen om arbeidslivet som "reformorientert", mens han senere omtaler perioder som "i stor grad å være problemorientert" (ibid 1993: 38). Forskerne var opptatte av, ved hjelp av grundige empiriske analyser, å reformere arbeidslivet for å kunne bidra til et bedre arbeids- og samfunnsliv. Forskernes samfunnsmessige og politiske interesser gjenspeilet seg i et engasjement som hadde en klar normativ orientering. Enkelte går lengre og hevder at forskerne hadde en klar solidaritet med arbeidstakerne (Gulbrandsen og Torp 2000), noe som også kom til uttrykk i en del av forskningsarbeidene. Problemstillingene forskerne tok opp bar preg av hva aktørene i arbeidslivet og/eller offentlige myndigheter betraktet som viktige problemer, en tradisjon som også har stått sterk innenfor norsk sosiologi (Aubert 1969). Et eksempel som illustrerer det normative preget er Harriet Gullvågs (senere Holter) kartlegging av arbeidstakeres holdninger til jobb og arbeidsplass blant et utvalg av Oslo-bedrifter (Gullvåg 1951 i Gulbrandsen 1993). I lys av sine forskningsfunn opp-

fordret hun næringslivsledere til å behandle arbeidstakerne på en skikkelig måte. Oppfordringen, som klart var av moralsk karakter, samsvarte med de verdier som sto sterkt i norsk samfunnsliv på denne tiden. Samarbeidet mellom norske og amerikanske forskere bidro til å kaste lys over problemstillinger i et komparativt perspektiv. Spesielt hadde amerikansk samfunnsforskning i pionerfasen en sterk innflytelse på norsk samfunnsforskning, noe som kan tilskrives et tett samarbeid mellom amerikanske samfunnsforskere og forskere ved ISF. Amerikansk forskning hadde imidlertid ikke stor innflytelse på feltet arbeidslivsforskning, noe som kan leses gjennom arbeidslivsfeltets nasjonale karakter, der forskernes politiske orientering i hovedsak var rettet mot det norske arbeidsliv.

I løpet av pionerfasen skjedde det en dreining i analysefokus. I periodens første del var hovedfokus rettet mot individnivå og enkeltindividets holdninger, mens det i slutten av perioden dreide seg sterkere mot yrkesroller og relasjoner mellom individet innenfor avgrenset sosiale systemer. Variasjoner i de sosiale systemenes egenskaper var imidlertid ikke gjenstand for diskusjon. Arbeidstakernes, arbeidsgruppene og kollektivene rammebetingelser som strukturelle, økonomiske og teknologiske, var i tillegg perspektiver som i liten grad var gjenstand for forskning.

Kjennetegnet for pionerperioden var stor variasjon i tema og bredde i metodebruk. Forskere benyttet kvalitative så vel som kvantitative metoder. Mangfoldet av metoder kom til uttrykk ved at det ble analysert ulike typer data; sekundærdata, samt bruk av forskjellige teknik-

ker for innsamling av egne data; primærdata. Forskerne samlet data ved hjelp av kvalitative intervjuer, observasjoner, spørreskjema, arkivmateriale. Allerede på 1950-tallet gjennomførte norske arbeidslivsforskere tabellanalyser, en inspirasjon og kunnskap som forskerne fikk fra USA. I tillegg benyttet forskerne ulike metoder; metodetriangulering. Et eksempel der ulike innsamlingsmetoder ble brukt i ett og samme prosjekt er Lysgaard (1961) sin studie av arbeiderkollektivet, som i dag oppfattes som et klassisk sosiologisk arbeid. Datamaterialet som dette arbeidet bygde på ble inn-samlet ved hjelp av intervjuer og deltagende observasjon. Som forklaring på hvorfor ulike innsamlingsmetoder ble benyttet sier Lysgaard "Vi ville oppnå en trygghet i bedriftsmiljøet, en sikrere virkelighetssans, slik at vi ikke senere skulle fare vill i våre tolkninger av intervjumaterialet" (Lysgaard 1961:9). Lysgaard argumenter her for at det er gjennom å ha nærhet til feltet at en kan få gode empiriske analyser, en karakteristikk som i stor grad illustrerer forskernes tilnærming til forskningsfeltet i pionerperioden (jmfør Gullvåg 1951). Et viktig anliggende var at "konklusjonene skal springe ut av en grundig empirisk analyse" (Gulbrandsen 1993: 14). En forutsetning for å kunne være tro mot det empiriske feltet ble koblet til nærhet til forskningsobjektene, forstått som en geografisk nærhet. Videre viste forskerne i sterkere grad en nærhet til arbeiderne ved at de var gjenstand for studier, mens arbeidsgivere i liten grad ble viet oppmerksomhet. Pionerfasen, 1950-1966, viser altså et felt preget av mange tema-

er og bruk av ulike metoder.² En beskrivelse av 1980-tallet vil gi innsikt i hvordan feltet har utviklet seg.

Videreutvikling og fornying av arbeidslivs-forskningsfeltet

Arbeidslivsforskningen videreførte utover 1980-tallet allerede eksisterende forskningsområder, som arbeidsmiljøstudier, forskning på arbeidsmarked, kvinner og barn, studier av yrkesgrupper, konsekvenser av ny teknologi, demokrati og medeierskap. Fokuset dreide bort fra å betrakte yrkesgruppenes eksistens og profil som en selv-sagthet, til å kartlegge den historiske framveksten av yrkesgruppene. Feltet kvinner og barn var, etter en sterk vekst på 70-tallet, også et viktig tema på 80-tallet. Mange av prosjektene rettet mot kvinner ble koblet til øvrige forskningsområder som arbeidsmarkedet og arbeidsmiljø. Sentrale temaer var kjønn og arbeidstid, forholdet mellom lønnet og ulønnede arbeid, kvinners arbeiderfellesskap og sammenhengen offentlig politikk og kvinners arbeidslivstilknytning. Fokuset ble i slutten perioden utvidet ved at menns forhold til arbeid og omsorgsforpliktelser ble inkludert (Brandth & Kvande 1989, Ellingsæ-

² I følge Gulbrandsen (1993) var arbeidsmarkedsforskningen på 1970-tallet famlende, der en søkte etter nye innfallsvinkler å studere arbeidslivet på. Mange forskere ble i slutten av 70-tallet inspirert av nyere angloamerikansk teori noe som var nyttig, men ikke nødvendigvis bidro med gode analyser av fenomener og mønstrene i norsk arbeidsliv.

ter 1991). Noen av forskere var inspirert av marxistisk teori, en tilnærming som spesielt universitetsmiljøene hadde latt seg inspirere av i 1970-åra. Sosio-teknisk teori, som har sine røtter i Tavistock instituttet i London, hadde på sin side en større innflytelse på forskningsinstitutter som Institutt for Industriell miljøforskning (IFIM).

Den anvendte orienteringen som preget arbeidslivsforskningen i pionerfasen finner vi også igjen på 1980-tallet (Gulbrandsen og Torp 2000). Imidlertid ble forskerne i løpet av 80-tallet mer opptatte av å beskrive og forklare fenomener som sprang ut fra diskusjoner i fagmiljøene. Tema som stod på den politiske dagsorden ble i mindre grad viet plass, og i følge Gulbrandsen (1993) ble forskerne både mer fagorientert og mer internasjonalt orientert sammenlignet med tidligere. Forskerne utvidet perspektivet fra å være opptatte av å analysere fenomener sett fra arbeidstakers ståsted til også å ha interesse for arbeidsgiveres synsvinkel. I tillegg ble forskerne mer oppmerksomme på ulike analysenivåer. Fra å ha enkeltindivider, grupper eller kollektiver som studieobjekt dreide forskningen seg nå om både å analysere flere av disse nivåene og å se dem i relasjon til hverandre. Et tredje moment var endringer knyttet til arbeidslivsfeltets faglige forankring. Studiene ble mer komplekse og sammensatte der forklaringene ble koblet til både sosiologiske og økonomiske teorier om arbeidsmarkedet. Spesielt gjorde økonomene sitt inntog på forskningsarenaer om arbeidslivet, noe som i sin tur medvirket til at nye perspektiver ble inkludert. Innenfor f. eks. studier av arbeids-

markedet kom dette til uttrykk gjennom nye perspektiver på sysselsettingspolitikken, spillteoretiske analyser av inntektsforhandlinger, og økonomiske teorier om atferd i arbeidsmarkedet som søketeori og kontraktsteori. Sentrale forskningsområder ble lønn, kompetanse, menneskelig kapital og arbeidsprosesser.

Metodisk gikk forskerne nye veier på 1980-tallet. Forskerne brukte i sterkere grad enn tidligere kvantitative analysemetoder basert på survey-undersøkelser. Bedre metodeskolering i kvantitativ analyse gjorde forskerne bedre i stand til å etterprøve tidligere forklaringsmodeller og samtidig gå i dybden på enkelte problemstillinger. På slutten av perioden ble det bl.a. gjennomført relativ omfattende spørreundersøkelser omkring hvordan arbeidsmiljøloven ble fulgt opp. Feltet arbeidsmiljø ble fulgt opp av Statistisk Sentralbyrå gjennom nye levekårsundersøkelser med hovedfokus på ulike yrkesgruppers arbeidsmiljø. Mange av studiene ble i tråd med den aksjonsorienterte forskningstradisjonen, fulgt opp med råd og hjelp for forebygging av arbeidsmiljøproblemer. Generelt sett var studiene i liten grad preget av å gå i dybden og case-studier ble i mindre grad anvendt. Forskningsprosjektene som ble gjennomført ved bl.a. IFIM foregikk på sin side ved hjelp av casestudier, noe som åpnet for å studere hvilke mekanismer som påvirket praktiseringen av arbeidsmiljøloven. Et nytt aspekt på 1980-tallet sammenlignet med tidligere, var betydningen av å skaffe innsikt og kunnskap om arbeidslivet som også kunne nyttes i faglig og vitenskapelig utvikling.

Framfor å drive ensidig med oppdragsforskning, gikk forskerne videre ved at de omdannet denne kunnskapen til grunnforskning. Men hvordan kommer disse endringene som skjedde innenfor feltet i løpet av 1970-80-tallet til uttrykk sett med et vitenskapsteoretisk blikk?

Fra reformorientert til faglig orientering

Gulbrandsen (1993) karakteriserer arbeidslivsforskningens pionerfase som reformorientert, med innslag av å være problemorientert. Reformorienteringen kom til uttrykk gjennom forskernes sterke engasjement for å reformere arbeids- og samfunnslivet generelt, et engasjement som har klare moralske forankringer. I løpet av 1970 og 1980-tallet ble forskerne i sterkere grad opptatte av å beskrive og analysere arbeidslivet uavhengig av hva som står på den politiske dagsorden. Konsekvensen er i følge Gulbrandsen (1993), at feltet beveget seg i retning av å være faglig orientering, noe som i sin tur innebærer en styrking av feltets faglige kvalitet. Det normative preget som kjennetegnet pionerfasen, kan tolkes som et uttrykk for at forskerne var tydelige når det gjaldt eget verdimessig ståsted i sin formidling av forskningsresultatene. Forskningen kan beskrives som verdiladet gjennom at forskernes interesser og holdninger preger forskningsprosessen, fra valg av tema og problemstilling til formidlingsfasen. Dette viser et brudd med Mertons (1973) forskningsnormer om universalisme og interessenøytralitet. Universalisme henspiller på at påstander og teorier skal vurderes ut fra uperson-

lige kriterier, kriterier som er uavhengig av forskerens anseelse, stilling, alder, kjønn og rase. Forskningsprosjekter skal i tråd med denne normen være verdifrie og upåvirket av hvem som utfører dem. Interessenøytralitet viser på sin side til at "god" forskning innebærer at forskere ikke forfølger bestemte interesser med sin forskning. Sett i lys av at forskerne i pionerfasen i hovedsak var opptatte av arbeidstakerne, der forskningen kan karakteriseres som reformorientert og normativ, gir dette indikasjoner på at forskernes interesser og holdninger preger både utgangspunktet og perspektivene for forskningen.

Innenfor positivismen står ideen om vitenskap som nøytral, verdifri og objektiv sentralt (Hess 1997). Metodene er utviklet for å identifisere og eliminere sosiale og politiske verdier og interesser som er forskjellige mellom de individer som inngår i et vitenskapelig fellesskap (Harding 1993:577). Objektivisme som erkjennelsesteori hevder at det er mulig å få kunnskap om virkeligheten slik den er, uavhengig av det erkjennende subjekt. Harding (1993) hevder på sin side at for å produsere troverdig kunnskap må en rette fokus mot hvordan kunnskap skapes og endre måten den kunnskapen skapes på. Hun tilfører begrepet objektivitet adjektivene svak og sterk, for å vise hvordan vitenskapsproduksjon er påvirket av forskernes verdier og normer. En fremstilling som er saklig der forskerens verdier og interesser oppfattes som nøytrale og uten innflytelse på kunnskapsproduksjonen betegner Harding (1993) som svak objektiv. Sterk objektivitet er kunnskap som skapes gjennom refleksiv

praksis, en praksis som innebærer at en må forsøke å se seg selv "gjennom andres" øyne (Berg m fl 1998). Et sentralt anliggende for å maksimere objektiviteten er å inkludere politiske verdier og interesser framfor å ekskludere dem. Forskernes normative orientering som var framtreddende innen feltet i pionerfasen kan tyde på at en slik inkludering fant sted. Forskerne normative uttrykk synliggjøres gjennom deres reformorientering, et trekk som var sentralt i pionerfasen. I lys av Hardings objektivitetsforståelse som svak og sterk kan forskernes praksis gi grunnlag for å betegne deler av forskningsarbeidene i pionerfasen som sterkt objektivt.

Politisk svekkelse

Sandra Hardings begrep om "sterk objektivitet" har relasjon til Donna Haraways begrep "situert kunnskap" (Hess 1997). Harding (1992) hevder i likhet med Haraway at vitenskap er situert og påvirket av forskerens interesser og verdier. Gjennom å poengtere at normer og verdier har betydning for vitenskapsproduksjonen synliggjør Harding forskeren som en aktør med kropp og følelser. Et sentralt poeng hos Harding er at gjennom å innta en posisjon, der en tydeliggjør hvor en selv er situert, blir det synlig at kunnskap er noe som er delvis, personlig og ufullstendig. Utgangspunktet er at all kunnskap er sosialt situert og subjektiv gjennom å være verdiladet og preget av forskerens interesser (Harding 1986). Dette står i kontrast til en positivistisk tilnærming, der kunnskapsproduktet betraktes som verdinøytralt, uten innflytelse av

følelser og subjektiv art. Haraway (1996) bruker benevnelsen "beskjedent vitne" for å utdype hvilken posisjon forskere kan innta for å produsere bedre kunnskap. Et vitne er en eller flere som observerer noe/noen, og som skal gjenfortelle en historie om hvordan noe er. Haraway er opptatt av nøyaktighet i dokumentasjonen av det vitnet observerer. En skal være nærsynt, men på samme tid være beskjeden og ikke snakke på vegne av naturen eller menneskene (Berg 1998:78). Haraways forståelse av nærsynthet mener jeg finner sted i det forskningsarbeidet som spesielt utføres i pionerfasen. Forskerne var i denne perioden opptatte av å ha nærhet til forskningsobjektene. Det kom til uttrykk gjennom bruk av kvalitative metoder som intervjuer og deltakende observasjon. Nærhet til forskningsfeltet en studerte ble betraktet som en forutsetning for å kunne gi et nøyaktig bilde av det en observerte. Datamaterialet av denne type ble betraktet som viktig og betydningsfullt for å få en grundig dokumentasjon før konklusjoner ble trukket. Beskjedenheten i Haraways forståelse viser til tydeliggjøring av eget ståstedmens hvorvidt dette innebærer at forskere inntar en beskjeden posisjon er et åpent spørsmål.

Forskernes politiske interesser og engasjement som kom til uttrykk i forskningsarbeidet i pionerfasen kan tolkes som et uttrykk for at forskerne posisjonerte seg. Denne posisjonering var på sin side mer av implisitt karakter enn eksplisitt. Et politisk engasjement er i følge Haraway ikke kunnskap som må avskrives til tross for at interesser, verdier og holdninger tydeliggjøres. Politisk engasjementet kan leses

som at en selv som aktør synliggjøres i forskningsarbeidet og derav også plasserer seg selv. Hvilke problemstillinger og teoretiske perspektiv forskerne velger har sammenheng med deres interesser og verdier. Forskningens reformorientering kan kobles til forskernes interesse og engasjement for større rettferdighet. Nettopp det at forskerne som subjekt synliggjøres kan tolkes som et uttrykk for at forskeren i pionerfasen tar noe av det ansvaret Donna Haraway mener er viktig i kunnskapsproduksjonen (Berg m. fl 1998). Engelstad (1994) hevder at innenfor norsk sosiologi ble forskernes normative standpunkt i liten grad begrunnet. I lys av at sosiologer i stor grad dominerte arbeidslivsforskningsfeltet kan dette også være tilfelle for forskere på dette feltet. En forutsetning, innenfor kritisk teori, for at forskerne tar ansvar for den kunnskap som produseres er at de i tillegg til å ta stilling markerer hvor de selv er situert, posisjonert og lokalisert i forhold til det de studere (Berg m fl 1998). Pionerfasen kan i lys av at normative begrunnelser ikke gjøres eksplisitt, tolkes som en periode der kravet om nøytralitet ikke var gjenstand verken for diskusjon eller noe forskerne strevde etter å oppnå. Å gi opp nøytraliteten, er i følge Harding (1992) ikke analogt med å gi opp idealet om objektivitet. Gjennom å løsrive seg fra det en spontant fortolker, søke å betrakte fenomener fra et annet ståsted, med et annet blikk der en selv ikke står i sentrum vil en kunne betrakte et objekt blant mange. Et slikt perspektiv innebærer ikke å være upersonlig eller et forsøk på å distansere seg fra sin egen studie, men handler mer om å distansere

seg fra egne antagelser som former ens spontane oppfattelse og overbevisning.

Nøytralitet, regler og prosedyrer

Arbeidstakersperspektivet var som nevnt hovedfokuset for forskningen i pionerfasen, mens på 1980-tallet ble perspektivet utvidet til også å inkludere arbeidsgiversiden. Denne utvidelsen i perspektiv kan tolkes som en indikasjon på en endring i forskernes verdimeslige posisjon. Gjenstanden for studiene i pionerfasen var enkeltindivider, grupper eller kollektiver og yrkes- eller arbeidsroller. Makroperspektivet var i liten grad gjenstand for forskning. I tråd med feltets utvikling har analysenivåene i sterkere grad blitt sett i sammenheng gjennom bl.a. å fokusere på bedriftenes egenskaper som den enkelte arbeidstaker inngår i. Rammebetingelsens betydning for arbeidstakeres, grupper og kollektivets situasjon og atferd har etter hvert fått økt fokus. Organisasjonsfenomener analyseres dermed på ulike nivåer, der fokuset avhenger av analysenivå. I pionerfasen var forskerne opptatte av å ha nærhet til feltet de studerte, noe som ble begrunnet ut i fra at dette var måten å erverve seg innsikt i komplekse sosiale prosesser på. Metodisk kan det hevdes at feltet hadde en klar forankring i Chicago-skolen, en tradisjon som hadde en sentral plass i amerikansk sosiologi i mellomkrigstiden (Thagaard 1998). I Chicago-skolens tidlige fase var det i liten grad formelle retningslinjer for hvordan forskningen skulle utføres. Dreiningen som fant sted i bruk av metoder på 1980-tallet,

gjennom å ta i bruk kvantitative data i form av store databaser, innebærer at forskerne i sterkere grad forholder seg til regler og prosedyrer for datainnsamling. En metodisk tilnærming der en bruker store kvantitative datamaterialer kan tolkes som et uttrykk for at flere forskere inntar en positivistisk tilnærming. Som tidligere nevnt henspiller positivismen på ideen om vitenskapen som nøytral og objektiv. Viktige kjennetegn med positivismen er at den er inspirert av naturvitenskapen, der en ved hjelp av naturvitenskapelige metoder vil oppnå kausale forklaringer. Den sterkeste kritikken mot et positivistisk vitenskapelig standpunkt i samfunnsforskningen er at individer har verdier og oppfatninger som virker avgjørende inn på individets atferd.

Metodetriangulering og tverrfaglig

Datamaterialer som uttrykkes i tall oppfattes gjerne som objektive, verdifrie og uten innflytelse fra forskeren. Tallmaterialet kommenteres ofte i termer som "vi ser", en fremstillingsform som innebærer at det ikke lenger er forskeren som tolker, men noe leseren og forskerne gjør i fellesskap med en delt fortolkning og forståelse. Det/de normative aspektene står i fare for å bli usynlige, eller forlates, der materiale i seg selv er det som alene skal tale sin sak. Forskernes ståsted vies sjelden eksplisitt plass, noe som i sin tur gjør at kunnskap som er situert ofte ikke italesettes. Sammenlignet med pionerfasen kan det se ut til at arbeidslivsfeltet på 80-tallet har mistet noe av sin politiske intensitet. Denne form for

nøytralitet mener Haraway ikke impliserer at forskeren ikke tar stilling eller er nøytralt uplassert (Berg 1998). Kvantitative metoder er basert på et subjekt - objektforhold mellom forskeren og informant. Innenfor denne tradisjonen betraktes forskeren som en utenforstående iakttaker av de fenomener som studeres. Enkelte omtaler den kvantitative forskeren som en tilskuer, mens de personer som studeres benevnes som objekter (Thagaard 1998). Innenfor kvantitativ tilnærming anser forskernes posisjon som irrelevant, og som uten betydning for resultatene. Utover 80-tallet fikk kvantitative metoder en større plass innenfor arbeidslivsforskningen, en utvikling som tyder på at positivismen fikk en større gjennomslagskraft.

I følge Engelstad (1994) fikk de positivistiske idealene³ aldri gjennomslag innenfor praktisk forskning i norsk sosiologi. Sosiologi skiller seg fra samfunnsvitenskapene, ved at de i liten grad var sentrale aktører i å nyttiggjøre kvantitative metoder i Norge, sammenlignet med f. eks. statsviterne (Engelstad 1994). Det var i stedet en mykdatasosiologi basert på casestudier som dominerte. Selv om den filosofiske inspirasjonen kom fra Wienerkretsen, var det amerikaneren Robert Merton sin middelrangteori⁴ og funksjonalismen som ble den viktigste forskningsmessige inspira-

³ En sentral talsperson for Wienerkretsens logiske positivisme i Norge er filosofien Arne Ness (Engelstad 1994).

⁴ Middelrang teori innebærer at teorier bygges i mindre skala, framfor å utvikle omfattende teorier som omfavner hele samfunnet.

sjonen innenfor sosiologien. Empiriske arbeider gjennom bruk av casestudier var hovedfokuset, mens å nyttiggjøre empirien til teoriutvikling, for å øke forståelsen av helhetlige sammenhenger, i liten grad var tilstede. Norsk sosiologi hadde klare paralleller til feltet arbeidslivsforskning, bl.a. at også her, spesielt i pionerfasen, hadde casestudier en sentral plass. Bruken av ulike metoder allerede i pionerfasen tyder på at Wienerkretsen hadde en større innflytelse innenfor feltet arbeidslivsforskning sammenlignet med sosiologifeltet.

Utviklingen fra pionerfasen og fram til 1980-tallet viser endringer i retning av en mer tverrfaglig tilnæringsmåte, en utvikling som harmonerer med organisasjonsteorien. Ulike samfunnsvitenskaper som psykologi, sosiologi, statsvitenskap, økonomi og naturvitenskap har etter hvert levert viktige bidrag til organisasjonsteorien, og viser dens tverrfaglige tilnæringsmåte (Flaa m.fl. 1995). Et synlig trekk i faglige tilnæringsmåter er at økonomiske perspektiver får økt innflytelse på feltet, noe som harmonerer med amerikansk industrisosiologi. Implisitt i denne fokusforflytningen mener Simson (1989) at mens en tidligere betraktet arbeidstakere som sosiale aktører snakker en i dag om økonomiske aktører. Skifte i tilnærming innebærer at individer ses på som passive objekter som handler på makronivået. Simpsons (1989) forklaring tilskrives at det tidligere var sosialantropologer, psykologer og sosiologer som preget feltet mens etter 2. verdenskrig har økonomer påvirket arbeidsforskningsfeltet ved å både introdusere nye områder og endret begrepsap-

paratet. Skifte i temaområder og fokus innebærer at arbeid frakobles arbeidstakerne og oppfattes som en vare. Sentralt i den vitenskaps-teoretiske forståelsen som ligger til grunn for økonomisk teori står positivismen (Siggard Jensen & Pruzan 1995). Feltets utvikling mot mer flerfaglighet bidrar til å styrke inntrykket av at positivismen som vitenskapsteoretisk ståsted har fått større gjennomslagskraft.

Perioden 1950-tallet og fram til 1980-tallet kan karakteriseres med å ha beveget seg i retning av å bli mindre politisk. En avpolitisering kan leses gjennom at forskningsprosjektene i mindre grad tar opp problemstillinger som aktørene i arbeidslivet og/eller offentlige myndigheter betraktet som viktige problemer. Langs med denne utviklingen representerer 1980-tallet en utvidelse av forskningsfeltets temaer og fokus samt kompetanseheving innenfor metode. I kjølvannet av denne utviklingen kan det være grunnlag for å hevde at forskerne i mindre grad tar stilling eller posisjonerer seg. Kombinasjonen av disse faktorene kan tolkes som et uttrykk for at forskerrollen har beveget seg mot en profesjonalisering. Kjennetegn ved den profesjonelle rollen er at en i lys av sin faglighet evner å innta et distansert ståsted i arbeidet. En profesjonalisering av forskerrollen er en utvikling som harmonerer med organisasjons-teoriens utvikling. På 1950-tallet stod klassisk organisasjonsteori sentralt. Klassisk organisasjonsteori var opptatt av å utvikle allmenngyldige prinsipper og metoder, et sentralt spørsmål var hvordan en burde organisere virksomhetene for å oppnå effektiv styring og ledelse. Moderne organisasjons-

teori bidro til at fokuset forflyttet seg fra de normative elementene til fordel for et analytisk og deskriptivt siktemål (Flaa m.fl. 1995). Den teoretiske utviklingen kan dermed sies å ha gått langs med forskerrollens utvikling, fra å være normativ til i sterkere grad å bli profesjonalisert.

Avslutning

Spørsmålet jeg startet med var hvilke vitenskapsteoretiske perspektiver som har dominerte arbeidslivsforskningen. Forskernes vilkår og fokus endrer seg parallelt med endringer i den samfunnsmessige konteksten. I løpet av perioden fra 2. verdenskrig og fram til 1980-tallet skjer det betydelige samfunnsmessige endringer. Fra å ha et norsk samfunn preget av gjenoppbygningen etter 2. verdenskrig, framstår 1980-tallet som en periode preget av gode økonomiske tider, mens på slutten av 80-åra skjer det en innstramning. Utviklingen over en 40-årsperiode viser at feltet har utviklet seg til å ha preg av både bredde og mangfold når det gjelder problemstillinger, teori og metoder. I løpet av denne perioden har det skjedd endringer knyttet til forskerrollen og metodebruk, samt at en tverrfaglig tilnærming i sterkere grad setter sitt preg på feltet.

Forskerrollen endrer sin karakter i løpet av disse 40 årene. Fra å ha en normativ orientering, der forskerfokuset i stor grad rettes mot arbeidstakeres vilkår, skjer det en profesjonalisering av forskerrollen noe som innebærer at det normative erstattes av en mer distansert tilnærming. Forskningsmetodene som nyttiggjøres i pionerfasen er pluralistiske, der casestudier synes

å være dominerende. Mens forskerne i pionerfasen er opptatt av å ha nærhet til studieobjektene gjennom observasjon og/eller intervjuing og i stor grad gjennomfører studier som harmonerer med den politiske dagsorden, skjer det på 80-tallet en dreining gjennom at problemstillinger i mindre grad gjenspeiler den politiske dagsorden, der forskerne i sterkere grad konsentrerer seg om å gjøre bruk av survey-undersøkelser. Denne utviklingen innebærer at klassiske problemstillinger, som uformelle relasjoner mellom arbeidstakere, vies mindre oppmerksomhet. Arbeidslivsfeltet sett i lys av Hardings begrepspar svak og sterk objektivitet tyder på kunnskapsproduksjonen etter pionerfasen har beveget seg fra sterk objektivitet til svak objektivitet, gjennom at nøytralitet og objektivitetskravet synes å bli mer fremtredende. En refleksjon i lys av Haraway begrep "beskjedne vitne" viser at langs med en utvikling i retning av at det den normative orienteringen avtok, flere forskere distanserte seg fra forskningsobjektene og forskerrollen profesjonaliseres kan det se ut som om forskernes får færre likhetsstrekk med Haraway beskrivelse av det beskjedne vitne.

Forskerrollen har endret seg i retningen av en profesjonalisering. Gjennom at forskerne i sterkere grad distanserer seg fra forskningsobjektene, økt bruk av kvantitativ metode basert på store survey undersøkelser. Utviklingen kan på ingen måte beskrives som lineær, men ses som en dreining i retning av en profesjonalisering av forskerrollen, en endring som kan karakteriseres som en bevegelse fra nærhet til distansert forhold til

forskningsobjektene. Forskningsfeltet har utviklet seg til å ha en mer faglig orientering, med økt betydning av å skaffe ny og interessant innsikt i arbeidslivet som samtidig kan nyttiggjøres i faglig og vitenskapelig utvikling. Vektlegging av å omdanne kunnskapen fra oppdrags-prosjektene til grunnforskningen kan gi indikasjoner på at synet på hva kunnskap er, endrer seg i takt med den historiske utviklingen. Implisitt i disse endringene synes det å være grunnlag for å hevde at det skjer en dreining i vitenskapssyn. Elementer i forskningen som kan knyttes til kritisk feministisk vitenskapssyn synes å ha blitt forlatt til fordel for en større konsentrasjon innenfor en positivist vitenskapsteoretisk tilnærming. Forklaringene er trolig sammensatt, som bl a statlige prioriteringer av forskningsfeltet, økt konkurranse i oppdragsmarkedet, kunnskapssyn blant ulike aktører og forskernes interesser.

Litteratur

- Aubert, V. (1969): Om metoder og teori i sosiologien, I Aubert, V. (red): *Det skjulte samfunn*, s. 192-224. Pax Forlag.
- Berg, A. J. (1998): "Det beskjedne vitne". I: Asdal, K., Berg, A-J., Brenna, B., Moser, I., Linda M. Rustad: *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Spartacus. Forlag A/S, Oslo.
- Berg, A-J., & K. Lauritsen, i samarbeid med Annfelt, T. Berg, B. & B. Bungum (1998): *Feministisk teori og multikulturalisme – forståelser av forskjelligheter og likhet*. SINTEF IFIM. Trondheim.
- Brandth, B. & E. Kvande (1989): Like barn deles best. *Nytt om kvinneforskning*. 1989: nr 3.
- Ellingsæter, A. L. (1991): *Fathers Working Long Hours: Trends, Causes and Consequences*. Institutt for samfunnsforskning. Oslo.
- Engelstad, F. (1994): "Norsk sosiologi siden 1969: Problemer og utfordringer". I: *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 37:224-252.
- Flaa, P., Hofoss, D., Holmer-Hoven, F, Medhus, T. & R. Rønning (1995): *Innføring i organisasjonsteori*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gulbrandsen, T. & H. Torp (2000): *Arbeidslivsforskning fra industri-sosiologi til arbeidsmarkedsstudier I: Engelstad, F. (red): Kunnskap og refleksjon*. ISF rapport nr 2.
- Gulbrandsen, T. (1993): *Norsk arbeidslivsforskning. En gjennomgang av forskning om arbeidslivet 1950-90*. Rapport 93:2. Institutt for samfunnsforskning.
- Gullvåg, H. (1951): *Industriarbeidernes innstilling til sitt arbeidsmiljø*. *Statsøkonomisk tidsskrift*. Årgang 1965, s 258-276.
- Haraway, D. (1996): *Modest witness: Feminist Diffractions In Science Studies*. I:
- Galison, P. and D. J. Stump (ed): *The disunity of science. Boundaries, Contexts and Power*. Stanford University Press. Stanford, California.
- Harding, S. (1986): *The science question in feminism*. Cornell University Press, 1986.
- Harding, S. (1992): *After the Neutrality Ideal: Science, Politics, and "Strong Objectivity"*. I: *Social Research*, Vol. 59, No 3.
- Hess, D. J. (1997): *Science Studies. An Advances Introduction*. New York, University Press.

- Iversen, (1986): Roller i endring. I Skrede, K. & K. Tornes (1986): *Den norske kvinnerevolusjonen*. Kvinners arbeid 1975-85. Universitetsforlaget. Oslo.
- Kaul, H. (1996): *Kjerringknuter. Kvinners identitet i omsorg og yrker*. Dr polit avhandling. ISS. NTNU, Trondheim.
- Kuhn, T. S. (2002): *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. Spartacus.
- Lysgaard, S (1961): *Arbeiderkollektivet*. En studie i de underordnedes sosiologi. Universitetsforlaget. AS Oslo.
- Merton, R. K (1973): *The Sociology of Science*. Theoretical and Empirical Investigations. The University of Chicago Press. Chicago and London.
- Morgen, G. & L. Smircich (1980): The case for qualitative Research. I: *Academy of Management Review* no. 5.
- Simpson, I. H. (1989): The sociology of work: Where have all the workers gone? I: *Social Forces*. Vol 62, No 3, p 563-581.
- Siggard Jensen, H. & P. Pruzan (1995): *Erhvervsøkonomi og filosofi*. Institut for Ledelse, Politik og Filosofi. Handelshøjskolen i København.
- Skrede, K. (1986): Gifte kvinner i arbeidslivet. I: Vaa, M. (red.): *Det norske samfunn*. Gyldendal Norske forlag. Oslo.
- Sørensen, A. B. & R. Hackman (1992): *Evaluering av norsk arbeidslivs- og aksjonsforskning. Fokus på AFI og IFIM*. Evalueringsrapport 1. Noras.
- Thagaard, T. (1998): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitative metoder*, Fagbokforlaget.
- Thorsrud, E. & F. E. Emery (1969): *Mot en ny bedriftsorganisasjon*. Eksperimenter i industrielt demokrati, fra samarbeidsprosjektet Lo/NAF. Tanum forlag. Oslo.

Prosjektet Framtidsbåten – et skapende arbeidsfel- lesskap med kreative næringer som last og des- tinasjon

Niels Arvid Sletterød

Hvordan kan forskning understøtte de mange festivalene i regionen, og mer generelt kulturbasert næringsutvikling med estetisk og poetisk verdiskaping.

Prosjektet Framtidsbåten er et arbeid for å kunnskapsmessig understøtte opplevelsesbaserte kreative næringer innen turisme, design, håndverk, kulturarv, arkitektur, musikk, media, kunst, teater, mat og litteratur.

Prosjektet er knyttet til Steinkjers arbeid med merkeva-rebygging.

Prosjektet Framtidsbåten

Framtidsbåten er et forskningsbasert utviklingsprosjektet som blant annet sikter mot etablering, vedlikehold og utvikling av et festivalnettverk i Steinkjer for å øke den samlede innovative og verdiskapende evne (kapabilitet) innenfor disse kreative næringer. Prosjektet tar i bruk kreative verksteder og kreative møteplasser for dialog, erfaringsutveksling og læring. Poenget er å legge til rette for begivenheter som åpner de muligheter som finnes i mellomrommet mellom de iboende kreative kapasiteter i alt skapende arbeid, enten det er innen kunst og kultur, næringsliv, vitenskap/forskning eller det offentlige. I prosjektet søkes av den grunn etablering av gode relasjoner og koplinger mellom mennesker fra kunst/kultur, næringsliv, det offentlige/virkemiddelapparatet og vitenskap/forskning i et skapende og innovativt arbeidsfelleskap med samme mål og ambisjoner, nemlig stedsutvikling, verdiskaping og innovasjon. Som et ledd i det vil TFU og HiNT gjennom forskning avdekke grunnlaget for det vi kan kalle en *wise* og *best practice* for den såkalte totalfestivalen¹. Et første forsøk i denne retning ble gjort under Steinkjerfestivalen

¹ Totalfestival er et begrep som Svein Bjørge, Steinkjerfestivalen sin "inventor" benytter for å beskrive en innovativ og kreativ kopling mellom aktører fra kunst/kultur, vitenskap/forskning, næringsliv og det offentlige som ledd i festivalen selv og som arrangement under denne. I samarbeid med Hilmarfestivalen planlegger TFU et liknende arbeidsseminar.

2006, som et samarbeid mellom Steinkjerfestivalen ved Svein Bjørge, Trønder-Avisa, HiNT, Steinkjer Næringssselskap, Nord-Trøndelag Fylkeskommune og Trøndelag Forskning og Utvikling. Det var et seminar med deltakelse fra regionale og lokale festivalarrangører, de regionale myndigheter og det offentlige virkemiddelapparatet, regionale sponsorer og næringsliv samt regionale og nasjonale FoU-aktører. Temaet for dette arbeidsseminaret var; Festivaler og kulturbasert næringsutvikling².

Framtidsbåten fokuserer også den virkning det har å kople de kreative kapasiteter for stedsutviklingen av Steinkjer. Det er de immaterielle betingelser for og virkninger av verdiskapingen som fokuseres, dvs. forløsning av den iboende skaperkraften og skapergledden til stedet (Steinkjer), det vi også kan kalle estetiseringen av verdiskapingen eller verdiskapingens estetikk og poetikk. I lys av dette diskuteres avslutningsvis hva merkevaren Steinkjer; *åpen, lys og glad*, dypest sett egentlig handler om, samt hva og hvorfor skipet som symbol og metafor på det skapende tas i bruk.

Sentrale FoU-ambisjoner

² Deadline for denne artikkelen var satt før gjennomføringen av det nevnte seminaret. Det var derfor ikke mulig å inkorporere konklusjoner, perspektiv og problemstillinger som ble diskutert og kommentert på seminaret i foreliggende tekst.

Med Framtidsbåten – med kreative næringer som last, er ambisjonene å:

- Aktivt ta i bruk FoU-kunnskap og – kompetanse om internasjonale trender innen "creative industries", heretter kalt kreative næringer.
- Bidra til å skape et kunnskapsmessig og erfaringsmessig fundament for å utvikle kreative næringer, opplevelsesindustri og kulturbasert næringsutvikling i vår region.
- Etablere, utvikle og vedlikeholde et operativt og funksjonsdyktig nettverk av lokale/regionale festivalarrangører
- Utforske og utnytte potensialet for økonomisk verdiskaping innen kreative næringer i Steinkjer og regionen.
- Gi incitament til etablering av et skapende arbeidsfellesskap bestående av aktuelle aktører i næringslivet, herunder de kreative næringer selv og sponsorer, men også sentrale aktører i så vel det offentlige som fra FoU-miljøer. Tanken er at etablering av en såkalt **innovativ utviklingskoalisjon og kreativ allianse** som skal kunne understøtte utviklingen i de kreative næringer ved blant annet å bidra til at det "ruges" og testes ut ideer, produkter og firmakonsepter. Forutsetningen at forskningen i prosjektet fortløpende avdekker kritiske betingelser og konkrete innsatspunkter, identifiserer og kvalitetssikrer virkemidler og arbeidsprosesser for denne **innovative utviklingskoalisjon og kreativ allianse**, slik at prosjektet totalt sett fak-

tisk bidrar til å styrke utviklingen av de kreative næringer i vår region.

Prosjektets tema og fokus

Framtidsbåten har 3 hovedtema med tilhørende fokus og aktiviteter. Stikkordsmessig kan vi si det er:

A) Festivaler og Nyskaping
Skape inspirasjon, erfaring, kunnskap, kyndighet
Skape merverdi for kjerneaktører, "leverandører" og stedet.
Nettverksarbeid

B) Kulturarv og Nyskaping
Skape inspirasjon, erfaring, kunnskap, kyndighet
Skape merverdi for kjerneaktører, "leverandører" og stedet.
Nettverksarbeid

C) Stedsutvikling
Seminar under forskningsdagene 2006 på Bjerkem der deler av det internasjonale fagnettverket er aktivt tilstede. Tentativ tittel er; Kreativitet, kunst og kultur som virkemiddel for estetisering av stedet, økonomien og verdiskapingen

Organisering og finansiering

Prosjektet er et finansielt og faglig samarbeid mellom TFU, Steinkjer Næringssselskap og Nord-Trøndelag fylkeskommune. Prosjektet er foreløpig tidsmessig begrenset til 2006. Prosjektet har følgende organisering:

Styringsgruppe:

Torbjørn Wekre (leder), Steinkjer
Næringssselskap AS
Roald Lysø, Trøndelag Forskning
og Utvikling AS
Ragnhild Vist Lindberg, Nord-
Trøndelag Fylkeskommune
Ragnhild Kvalø, Nord-Trøndelag
Fylkeskommune
Torunn H. Bjerkem, Bjerkem
Natur og Kultur
Svein Bjørge, Steinkjerfestivalen
SUS

Trøndelag Forskning og Utvikling
ved seniorforsker og forskningssjef,
Niels Arvid Sletterød, har prosjekt-
ledelsen. Framtidsbåten er et
pionerprosjekt, da det er det første i
sitt slag i Trøndelag, som direkte
svarer på felles fylkesplan og RUP
sine utfordringer knyttet til kulturba-
sert næringsutvikling og ambisjo-
nen om å integrere kunst og kultur i
samfunnsutviklingen på en innova-
tiv og kreativ måte.

Regionalpolitisk etter- spørsel og begrunnelse for Framtidsbåten

Eksplisitte begrunnelser for prosjek-
tet av typen framtidsbåten finnes i
(1) Felles fylkesplan for Trøndelag
2004–2007; *Kreative Trøndelag*, (2)
Regionalt utviklingsprogram for
Nord-Trøndelag 2005. I felles
fylkesplan er blant flere disse
prosjektrelevante strategier lagt til
grunn for virkemiddelapparatets
samlede tilrettelegging og incentiv
for verdiskaping og innovasjon:

- Integrere kunst og kultur i regio-
nal steds- og næringsutvikling
gjennom å styrke bevisstheten
om kunstens rolle i innovasjon i
det offentlige rommet.

- Skape og utvikle gode vilkår for
produksjon og formidling av pro-
fesjonell kunst og nye kreative
næringer.
- Legge til rette slik at det nyska-
pende kunstmiljøet kan gi bidrag
i verdiskapingen.
- Utnytte de sentrale museene i
regionen i utviklingen av kultur-
basert næringsutvikling.

Prosjektideens forsk- ningsmessige aktualitet og relevans

Prosjektet "Framtidsbåten" *vil ta i bruk* kompetanse, kunnskap og erfaringer fra internasjonal FoU, ved å anvende de faglige nettverk til aktører i Europa som TFU har utviklet gjennom det strategiske instituttprogrammet på innovasjon med tittelen: Mennesket, nettverket og stedets betydning for innovasjon. Programmet tittel og problematikk ligger til grunn da Framtidsbåten fokuserer betingelsene for det skapende mennesket, de skapende fellesskap, og ikke minst forløsning av kreative kapasiteter som kritisk betingelse for utvikling og vedlikehold av innovative nettverk av kreative næringer og funksjonsdyktige utviklingskoalisjoner mellom næringsliv, kunst/kultur, det offentlige og FoU. Men den aksjonsforskningsretta profilen til Framtidsbåten vil også se Steinkjer som sted i utvidet betydning, altså som en sosiokulturell ramme for det skapende generelt og innovasjon og verdiskaping innen de kreative næringer spesielt. TFU vil utvikle kunnskap for handling for å forbedre de stedsbetingede rammer for innovasjon og verdiskaping generelt og for denne bransjen spesielt.

Internasjonalt er kunst, kultur og de tilhørende kreative arbeidsprosesser oppfattet som særdeles *viktige og sterke fokuspunkter for samfunnsplanlegging, nærings- og bedriftsutvikling*. Framsynte offentlige myndigheter har nedfelt dette konkret i Felles Fylkesplan og RUP for Nord-Trøndelag. Videre har EU knesatt det de betegner som *Tredje Generasjons Innovasjonspolitik* som blant annet handler om å skape, designe og iscenesette kreative møteplasser mellom næringsliv, kunst/kultur, vitenskap og forskning, det offentlige, samt det sivile samfunnet for å fremme nyskaping, verdiskaping og bedriftsutvikling i de kunst- og kulturbaserte og/eller beslektede kreative næringer. Prosjektet er også et første forsøk på å skape en slik møteplass etter denne lest.

Kort om hva som er gjort

Prosjektet har så langt etablert et nettverk med de som arrangerer festivaler i Steinkjer, samt de som planlegger festivaler, følgende er inkludert:

- Vikingfestivalen
- Steinkjerfestivalen
- Hilmarfestivalen
- Kaffeslabberaset
- Steinkjermartnan
- Kalvefestivalen
- Kristoffer Uppdal-festivalen
- Risrock
- Kunstfestivalen ved Steinkjer Kunstforening
- OL i Stod
- Byjubileet
- Pyramid Jazzklubb

Det er gjennomført en samling for disse på Bjerkem, der man fikk presentere seg selv og sitt konsept, samt ta opp og diskutere egne og felles utfordringer samt muligheter for samarbeid og erfaringsoverføring. Denne samlingen ble rett før felleferien fulgt opp med et kreativt verksted med de samme aktører på Tingvoll Park Hotell, og med ekstern konsulent med kompetanse på bruk av kreative metoder som ledet prosessen og i ettertid produserte rapport til videre oppfølging og bruk. Seminaret under Steinkjerfestivalen, og et liknende som planlegges under Hilmarfestivalen i samarbeid med TFU, er også et ledd i konseptet Framtidsbåten.

Under Forskningsdagene, den 25. september planlegges et åpent seminar på Bjerkem i Henning, som spesielt tar opp problemstillingene rundt kulturbasert næringsutvikling som estetisert og poetisert verdiskaping og stedsutvikling, og hva merkevaren til Steinkjer som åpen, lys og glad faktisk forplikter og innebærer for verdiskaping og innovasjon generelt og for kreative næringer og utøvere innen det skapende i kunst og kultur spesielt for kommunen som samfunn. På seminaret vil man møte utvalgte deltakere fra de regionale myndigheter, nasjonale og internasjonale aktører innen FoU samt representanter fra det kulturbaserte næringslivet og institusjoner som driver offentlige tilbud innen bransjen.

Under prosjektet Framtidsbåten satses det også på etablering av nettverk og gode relasjoner mellom aktører som jobber med Kunst, Kulturarv og nyskaping. Denne innsatsen har som formål å inspirere deltakerne, og å ta i bruk erfaring og kunnskap for å forløse kyndighet

til å utvikle både egne og nye felles produkter i et konstruktivt samarbeid. Målsettingen er å skape merverdi for kjerneaktører, "leverandører" fra Steinkjer og tilliggende kommuner det er naturlig å samarbeide med, og som man institusjonelt har formalisert samarbeidsavtaler med. Tett opp mot fellesferien var det planlagt en workshop, men denne måtte avlyses da viktige nasjonale kompetansemiljø og offentlige aktører, meldte frafall. Steinkjer Næringssselskap (SNS) har spesielt tatt ansvar og jobbet med dette feltet, både i tidligere pilotprosjekt som "Tre båter – Tre historier". Under Framtidsbåten viderefører SNS dette arbeidet som prioritert oppgave og eget delprosjekt.

Begrepet opplevelsesbaserte, kreative næringer og internasjonal forskning på fenomenet

I de senere åra er begrepet kreative næringer, mer og mer blitt brukt som samlebegrep for aktører som er kreative og innovative i nærings- og samfunnsliv. I næringslivet kan dette knyttes til mennesker innenfor ulike virksomheter som gjennom sin kunnskap, kreativitet og toleranse stadig utvikler og leverer nyskapende produkter i en eller annen form. Poenget er at samlet kreativ innsats nå ses i sammenheng med framveksten av en *kreativ klasse* som trekk ved en ny samfunnsstruktur. Dette ble spesielt aktualisert med Richard Florida's bøker: *The creative class* (2002) og oppfølgeren *The flight of the creative class* (2005). Det nyskapende

ved Floridas tenkning er at innovasjon/teknologi og det skapende mennesket/talentet ses i sammenheng med toleranse og anerkjennelse av forskjeller i en global verden. Bakgrunnen for mye av denne tenkningen bygger på at bedrifter i Norge og andre høykostnadsland møter økt konkurranse fra utenlandske konkurrenter med langt lavere kostnadsnivå. I stedet for å konkurrere på pris, blir andre verdier som kan knyttes til selve opplevelsen av produkter og steder stadig viktigere (Wollan 2002, Isaksen 2005).

Opplevelsesnæring omfatter spesielt de som "produserer" eller *formidler* immaterielle tilleggsverdier eller opplevelser, for eksempel innen turisme, design, håndverk, kulturarv, arkitektur, musikk, media, kunst, teater, mat og litteratur. Begrepet opplevelsesindustri er velkjent og godt beskrevet internasjonalt av Lash & Urry (2002), Nielsén (2003) og Jensen (1999). Innenfor opplevelsesnæring står begrepet *attraksjon* sentralt, noe som viser begrepet nære tilknytning til turismen. Attraksjon er enkelt sagt de egenskapene ved et produkt eller sted som potensielt sett skal gi mennesker en eller annen *opplevelse*. På denne måten omfatter opplevelsesnæring, spesielt gjennom turismen, også den rurale dimensjonen og blir ikke bare et storbyfenomen, som hos Richard Florida. Hvis vi relaterer dette til vårt prosjekt, så ligger det store utfordringer i vår region i viljen og evnen til å utvikle og ikke minst formidle produkter på en slik måte at de utgjør en forskjell i markedet (Wollan 2002). Dette er et avgjørende viktig punkt fordi opplevelsesnæring ikke handler om fysiske

ressurser som "trades", men snare-
re om de immaterielle verdiene ved
slike ressurser og produkter.

Bruken av båten eller skipet som metafor for det skapende

"Skipet rommer det skapende livet,
selve eksistensens essens! Det er
et bilde på det som har vært og
som er skapt og som skapes i dette
øyeblikk. Men det har også en
intens og lidenskapelig oppmerk-
somhet rettet mot det framtidig
mulige, det som kan skapes og
som går utover og sprenger vår
nåværende oppfatning av mulig-
hetsrommet for det skapende!
Skipet er altså et symbol for det å
være på vei og stadig måtte forhol-
de seg til nye og ukjente horisonter,
farvann og destinasjoner for det
skapende!"

Kort oppsummert kan vi si at:

- Båten/skipet er en metafor for det å skape, skip – skipa – skape
- Skipet som metafor for det skapende rommer selve livet – det som har vært, det som er og som alltid allerede kunne være
- Det skapende representerer alltid det som allerede er og som kan være, framtiden ligger implisitt i det skapende øyeblikket og derved i ethvert utkast til noe framtidig mulig!
- Skipet er et symbol på det å skape og på det sted der fortid og framtid møtes i det skapende øyeblikk, på å være grunnleggende innenfor og føle oss hjemme og etterspurt i noe av betydning for oss selv og felleskapet!

Båten er mulighetens symbol gitt det vi er og gjør i dag, gitt det vi har erfaring for, kunnskap om og forståelse for, manifestert som ambisjon, vilje og besluttsomhet til handling i nuet og til å overgå oss selv i det vi gjør!

Båten kan også forstås som hendelse. Båten er også en metafor for det uferdige, fordi båten som båt bare blir et meningsfullt begrep først i forhold til sin last, sin destinasjon og sitt mannskap! Disse vil variere, derfor er det ingen prototyp på båt (det skapende), det finnes utallige båter og alltid ny båter, alltid nye farvann og destinasjoner. Som noe uferdig fremstår båten altså som noe vedvarende framtidig med det nåtidige og fortidige i seg, altså som symbol på det skapende som alltid allerede er på vei, underveis. Lasten kan ikke skilles fra båten, fordi lasten alltid allerede er tilstede som premiss for byggingen av båten. Men mannskapet er også et viktig premiss for båten som båt. Sammen med lasten betinger mannskapet de arbeidsprosesser og det kyndige "seamanship" som er nødvendig. Altså foreligger last, mannskap og båt som et gestaltet hele, og er den skapende hermeneutikk i praksis. Skal helheten båt/skipet endres, endres delene, dvs. lasten ubønnhørlig, og med det mannskapet og nødvendig "seamanship", og dermed arbeidsprosesser. Alle skip og båtens tilgjengelige kreative kapasiteter og mulighetsrom for det skapende og det skapte selv konstitueres på denne måten.

Vi kan begrunne båten som symbol for det skapende gjennom våre studier av det skapende generelt og av tradisjonell trebåt-

bygging spesielt, slik vi har gjort i det strategiske instituttprogrammet på innovasjon, *Mennesket, nettverket og stedets betydning for innovasjon*, som vi har hatt i 3 år med finansiering fra Norges Forskningsråd (NFR) og som nå er videreført i 2 år med finansiering fra samme kilde. Tradisjonell trebåtbygging er et godt eksempel der det skapende gjenfinnes som et helhetlig og kyndig kroppsverk nedfelt i en klok praksis (klok fordi den har den etiske siden i seg). I tradisjonelle trebåtbygging representerer denne helhet en kopling av de fire nøkkelfelt for alt skapende, nemlig kunst/kultur, vitenskap/filosofi, næringsliv/arbeid og samfunnet representert ved samspillet mellom det offentlige, virkemiddelapparatet og det sivile samfunnet. I dagens samfunn er mye av denne helhet pulverisert. Den ivaretas av spesialister innenfor de enkelte felt som i liten utstrekning samhandler eller kommuniseres mens det skapes, men som bare utveksler informasjon og leveranser sekvensielt og uten noen felles følelse eller forpliktelse for helheten. Dette fører til at det skapende deles opp i sektorer, i fagfelt og praksisfelt som ikke kjenner til hverandre, har et felles språk og felles forståelse av det som skal gestaltet som et helhetlig resultat/produkt. Den innovative innovasjonsforskningen under det strategiske instituttprogrammet går nettopp på å *"ta denne helhetsperspektivet tilbake og i bruk"* ved å etablere kreative møteplasser eller verksteder, der man på en utfordrende, men omsorgsfull måte danner et arbeidsfellesskap som skaper sammen, som driver kreativ samhandling og helhetlig samskaping i hele verdikjeden, mao etable-

re, formalisere og videreutvikle dette som en *innovativ forsknings- og utviklingskoalisjon*.

I dette prosjektet forsøker vi å ta denne helheten tilbake som premiss for det skapende og for innovasjon, for utforming av innovative prosesser og for innovative handlinger og beslutninger, kort sagt bygge en klok praksis. Det aktualiserer et syn på demokrati som noe mer enn en rettighet eller en normativ verdi, men faktisk som en nødvendighet for klok samskapende praksis. En slik klok praksis aktualiserer derfor inkludering av grupper i det sivile samfunnet som ofte utdefineres og ekskluderes fra deltakelse og medvirkning i slik samskaping. Eksempelvis blir det viktig å inkludere ungdom, kvinner, innvandrergupper, kunstnere og kulturutøvere i dette, og på deres egne premisser. De bør ha en selvsagt plass på disse kreative møteplassene, i de kreative verkstedene og i de kreative nettverkene, fordi de representerer en annen type kompetanse, ferdighet, erfaring og kyndighet som ofte utelukkes og ekskluderes fra utviklingsprosesser, av aktører som ofte styrer og beslutter mot bedre vitende.

Et estetisk og poetisk perspektiv på det skapende mennesket

I forskningen under det strategiske instituttprogrammet ved TFU har vi anlagt et grunnleggende fenomenologisk og hermeneutisk perspektiv på det skapende, mao verdiskaping og innovasjon generelt og i de kreative næringer spesielt. Men samtidig er det et perspektiv som er

basert på en annen type logikk enn den økonomisk rasjonelle tilnærmingen til innovasjon vi i dag gjenfinner i mange strategiske næringsplaner og dominerende retninger innenfor hyppig anvendt innovasjonsteori. Det er en værensentologisk, opplevende, tilblivende og verdikritisk logikk som er eksplisitt er bygd inn i vårt perspektiv, og vi kan kalle denne tilnærmingen for det skapendes estetiske poetikk, da den er forankret i den greske firkant, slik den danske ledelses- og organisasjonsfilosofen Ole Fogh Kirkeby utlegger det blant annet i *Selvnødhedens Filosofi* (1996).

Det skapendes estetiske poetikk handler om å gjøre det gode for det godes skyld slik Kirkeby forstår det i boka; *Det nye lederskab* (2004). Det innebærer å realisere og avdekke det sanne (det autentiske og ekte) og rettferdige, for å slippe skjønnheten fri. Det betyr verdikritisk selvransakelse, men ikke som moralist, men slik danskene sier; ved "at trede i karakter" i alt det vi gjør (skaper). Derfor er ikke all verdiskaping og innovasjon etterstrebellesverdige og godtakbar for enhver pris. Den må bidra til å skape en god, autentisk, rettferdig og skjønn verden i filosofisk forstand.

I det estetisk-poetiske perspektivet på det skapende, er den kroppsliggjorte erfaring en sentral mekanismer for erkjennelse. Det er den, nettopp fordi vi uavbrutt og resolutt i vår skapende praksis, aktivt tar i bruk av de kroppsliggjorte erfaringer, og med dem også de som ikke kan settes på begrep eller språkliggjøres refleksivt, men som vi føler oss frem med i det tause mørke som huser våre iboende kreative kapasiteter. Det skapende

er selv fenomenologisk, hermeneutisk og poetisk, fordi dets kilder og oppbygging aldri kan avsløres som noe endelig og entydig, fremstilt som en absoluttisk statisk og evig sannhet med tostreker under (Kirkeby 1994, 1996, 1999). Det er slik fordi vi som skapende og det skapende selv, alltid er på vei som revisjon og forbedring av oss selv. Derfor kan det skapende aldri fanges og disiplineres fordi det da går i oppløsning, opphører å eksistere som fenomen. Det er ikke et virkemiddel i kartesiansk forstand, ikke et forutsigbart og håndterbart verktøy. Nei, det skapende og de kreative kapasiteter er heller ikke alltid erkjent og konkret tilgjengelig for oss. Vi kan verke fange eller disiplinere vår egen skaperkraft sitt potensial og energi. Derfor benytter Framtidsbåten seg av såkalte kreative verksteder, der kreative metoder tas i bruk for å forløse de iboende kreative kapasiteter til deltakerne.

Som estetisk poetikk er det skapende alltid allerede be-givende, begivenhetsrike og flyktige begivenheter (Kirkeby 2005, 2006). En estetisk og poetisk praksis er forløsende og frigjørende tilblivelse, det er stedet der det som skjer, skjer fritt, spontant og autentisk når det skjer. Det skjer altså uforutsigbart brått i tilintetgjørende tilblivelse, der det eneste vi sitter igjen med er det opplysende og forbausende aha, den plutselige forståelsen av det vi hele tiden visste, men som vi ikke torde eller kunne sette fri, fordi de vedtatte sannheter og etablert kunnskap la det i lenker på steder vi ikke hadde mot til å ferdes og lyse opp. I det autentisk skapende oppleves begivenhetens begivenhet, det euforiske øyeblik-

ket, der vi spontant endrer eller forstår og ser oss selv som vi er, og som vi ikke visste eller trodde at vi var. Det er der og da vårt sanne jeg avdekkes og vi konfronteres med nye og uprøvde muligheter til å utvikle oss, dvs. skape oss selv som fagperson, forretningsforbindelse, kollega, bedriftsleder eller bekjent og venn, kort sagt som menneske i dets alle fasetter og rolleavsnitt. I denne begivenhetens begivenhet blir plutselig de tanke-messige rammer som lenket oss, sprengt og tilintetgjort, og nye horisonter for skapende praksis og erfaring materialiseres. Tilblivelse og tilintetgjørelse er derfor to sider av samme sak (Løgstrup 1995). Det skapende er alltid både forløsende og frigjørende på samme tid, dersom vi skaper autentisk, altså anerkjennes, respekteres og etter-spørres som vi er og nettopp for det som vi kan, vet og har erfart. Noe av denne tankegangen kan vi med litt romslighet si å gjenfinne også i Richard Florida sine teorikonsepter, men problemet er at disse tilhører en objektivistisk vitenskaplig tradisjon, der mennesket oppfattes mer som instrument for det skapende, enn som genuint skapende i et værensontologisk perspektiv. Heidegger (1927/1962) sier at vi er det vi gjør, - vi er våre handlinger og dermed vår verden på samme tid. Vi er altså slik vi viser oss i praktisk brukende omgang med tingene rundt oss og i vår medværen og værende omgang med andre mennesker. Det er på denne måten vår væren avdekkes som egentlig (autentisk) eller uegentlig og vår verden tilskikkes. Er vår væren uegentlig, kan vi ikke eller vil vi ikke se at alle våre handlinger i siste instans peker tilbake på oss

selv og vår tilværelse, at vi skaper oss selv og vår verden som uatskillelig helhet i alt det vi gjør og ikke gjør. Uegentlig selvskapelse betyr at vi skaper oss selv gjennom handlinger som er til skade for oss selv og mange av våre medmenesker, f. eks at disse handlinger faktisk bidrar til undertrykking, mobbing og trakassering, fattigdom, sykdom, utarming eller miljøforringelse i nære eller fjerne omgivelser i både sosial og økologisk forstand. Den uegentlige væremåte kjenne-tegnes derfor av et forfall, der vi ikke bryr oss om, eller har mistet evnen og kraften til kritisk å vurdere konsekvensene av våre handlinger. Vi har mistet ansvarligheten for oss selv og dermed for vår egen væren, og følgelig vår frihet som værende. Samtidig har vi også mistet ansvar-ligheten for vår medværen med andre mennesker, våre medmenesker og den normative forpliktelse vi har overfor våre fellesskap i alt det vi gjør og velger ikke å gjøre. Den poetiske logikken er derfor en bevegende bevegelse vi bare kan spille på lag med og hengi oss til på dens egne, usikre og ulne premisser. Det er den skapende, kreative og innovative kraft som ligger latent i oss alle mennesker.

Det å være skapende er altså en grunnleggende måte å være i verden på som menneske (et eksistensial). Det skapendes natur og egenart er som leken som tar oss i besittelse, som oppsluker oss, og som vi lar oss grenseløst oppslukes og besittes av. Og leken leker oss uforutsigbart og risikabelt hit og dit. Når leken oppsluker oss, tar oss i besittelse og leker med oss, da leker den oss ofte ut av fatning og bringer oss nærværende og frydefullt til det sted vi higer etter

og ønsker å være, der vi føler oss grunnleggende hjemme og innenfor, der vi er anerkjente, etterspurte, delaktige og betydningsfulle, og der vårt skapende potensial forløses og vokser i alt det vi skaper (leker) når vi lekent skaper og skaper leken sammen. På dette sted vil alle gitte rammer og herskesyke monologiske basser, som instruerer og disiplinere det skapende, knebles og gjøres tause. Det er her fordommenes skyer trekker unna, og vi skuer nye og gamle horisonter med åpnet sinn og frie øyne. Det er slik ny erkjennelse vokser frodig frem og vi forbauset møter oss selv som en annen, og at det som kunne være blir til og ikke stenges ute av krefter som tilslører våre blikk, som utdefinerer alt som er fremmed og annerledes. Det er et frigjort og åpent og annerledes blikk vi kan se oss selv slik vi faktisk er på godt og vondt, og som kritisk-konstruktivt og omsorgsfullt utfordrer oss og setter oss risikabelt på prøve. Der her all vår skaperkraft finnes og kan frisettes, og det er her vi frydefullt beruses av pur skaperglede³ over

³ Psykologene bruker begrepene flytsone, indre-motivasjon, selvattribusjon, locus of control og internal kontrollorientering for å beskrive denne tilstanden, men alle disse begrepene fjerner vesentlige deler av det skapende fra det skapende selv, nemlig at dette er en grunnleggende måte å være i verden på, et eksistensiell i værensonologisk forstand slik Heidegger utlegger det i verket *Væren og Tid*, og at dette ikke kan styres og disiplineres, fordi det da som leken faller dødt til jorden, slik også hans elev, filosofen Gadamer, utlegger leken (*play*) i verket *Sannhet og Metode*. Det krever derfor en fenomenologisk og ikke objektivistisk tilnærming slik Kirkeby argumen-

egen skaperkraft, og det er nettopp da vi erfarer lidenskapelig (skaperlyst) det å være autentisk og frittskapende.

Det er på dette stedet og i dette øyeblikket vi er autentisk be-
givende og tilblivende, og at vi gjennom denne tilblivende tilblivelse tilintetgjør og sprenger oss ut av våre fastlåste blikk og væremåter. Det er i denne begivenhet vi modig forlater den utstukne kurs, perspektivenes mainstream-autostrada, der alle ferdes nettopp fordi alle andre gjør det i konform trellbundethet. Det er i denne begivenhet vi virkelig skuer nysgjerrige på oss selv og modig står frem i vår nakenhet, sårbarhet og autenticitet, som estetisk-poetisk tilskikkelse med hud, hår, lyd, lukt og fasong, ja, som den skapende klangbunn hele vår kropp er. Det er fremfor alt i annerledesheten og mangfoldet kimen for det som kunne være pludrer og slumrer, og det er i frilynt møte med annerledesheten at det som kunne og kan hende skjer med oss når vi lar det skje fordringsfritt i den begivende begivenheten! Det er her våre kreative kapasiteter mobiliseres og slippes fri, og i denne begivenheten finnes både kraften og gleden over å være til autentisk, egentlig og hel. I denne begivenheten blomstrer gleden ved å være etterspurt og anerkjent for det man er, kan, vet og har erfart. Her utløses skapergleden og her utnyttes skaperkraften ved åpen og inviterende inklusjon, ved åpen deltakelse og reell, identifiserbar innflytelse og via offentlig kreditt for konkret ærbar innsats.

terer for i boka; *Verden, ord og tanke* (1994).

Uten glede ingen kraft. Skaperkraften finnes der hvor man kan skape og skaper seg selv på en autentisk måte. Autentisk selvskapelse er derfor nøkkelbetingelsen for det å ha lyst til å skape, kort sagt den kritisk betingelse for de kreative og innovative innsatser og resultater. Alle forsøk på å disiplinere og herske over det skapende bidrar ikke til nyskaping, men til det som benevnes *mimesis*, dvs. til etteraping, adopsjon, gjenskaping, kopiering, - som fullstendig knefall for det som finnes og som er fanget i de herskende diskurser og verdensanskuelser, som bjelken i vårt eget øye. Dette er det sted for det skapende som ikke karakteriseres av å være åpen, lys og glad, men stedet med de stengte dører, "Mordor", slik denne verdenen og dette stedet så enestående er gestaltet og formidlet i filmatiseringen av Ringenes herre". Dette er gråhetens, tristessens og bluesens esse, det er Janteloven i praksis.

Skaperkraften og skapergleden må frisettes som lidenskap for det skapende og skapte, som lyst til å skape og som skapermot til å skape seg selv autentisk og ekte, til å bli etterspurt slik som man er og slik man kunne være eller kan bli, samt anerkjennelse og respekt for det man har skapt og tro på potensialet til å skape utover seg selv, overgå seg selv i dette mesterskapet. Først da kan vi realisere den skjønneten som bebor ethvert menneske og som alle mennesker har kreativ kapasitet til å realisere.

Skaperkraft, skaperlyst og skaperglede peker alle på elementer ved den opplevelse vi har av det å være et skapende menneske dypest sett, slik vi erfarer det i våre skapende fellesskap på jobb, fritid

og i våre privatliv når vi får være som vi er, etterspørres som vi er og anerkjennes for det vi gjør. Estetisering og poetisert verdiskaping og stedsutvikling vil derfor inkludere dette som pilarer for de arbeidsprosesser, ambisjoner, mål og virkemidler som tas i bruk. Ved å knytte dette til en forståelse av å opptre uegentlig eller egentlig, dvs. at alle våre handlinger alltid peker tilbake på og får konsekvenser for vår væren og medværen med andre mennesker. Dermed bringes den etiske siden inn i det skapende. Det innebærer at vi skal skape det gode for det godes skyld, mao utfra etiske standarder som setter menneskets væren høyest. Vi skaper i frihet på en autentisk måte, men alltid i normativ forpliktelse for fellesskapet.

Estetisert og poetisert verdiskaping og stedsutvikling– et filosofisk perspektiv

Estetisert og poetisert verdiskaping kan vi si består av 3 forhold og prosesser som innbyrdes danner en helhet, det er

- Møtets og dialogens estetikk og poetikk
- Begivenhetens og det skapendes estetikk og poetikk
- Stedets estetikk og poetikk

Denne helheten kan bare forstås gjennom dets deler, og dets deler kan bare forstås i forhold til denne frembrakte eller frembringende helhet, ergo er den hermeneutisk. Vi skal kort problematisere dette og se det i sammenheng med merkevaren til Steinkjer som et be-

givende sted kjennetegnet av å være åpen, lys og glad.

Uttrykket "*Møtets og dialogens estetikk og poetikk*", korresponderer med glede og spesielt skapergleden. Det er sterkt knyttet til det vi kan kalle anerkjennelse, toleranse, tillit, respekt, kreditt, nysgjerrighet, modighet, integritet og ansvar. Det aktualiserer etisk forpliktelse overfor fellesskapet i alt det man gjør. Det fordrer at vi kan skape oss selv autentisk og ekte, at vi fritt kan bruke våre iboende kreative kapasiteter på egne premisser. Dette er et åpent og inviterende sted, et sted med lidenskap over og opplevde glede ved det å skape og det å skape noe sammen (samskaping). Det er det allestedsnærværende sted for det skapende (Kirkeby, 1999). Det ligger der latent i alle steder, men må aktivt tilskikkes for å tre frem som det sted der vi føler vi oss hjemme, grunnleggende inkludert, delaktige, trygge, velkomne. Det er det sted der dialogen og møtet er blitt estetisert og poetisert på en slik måte vi alle tør prøve, utprøve og utfordre oss selv og hverandre i skapende, mangfoldige praksiser. Her finnes ikke hånflir, spott, Jantelov eller noe(n) som utnytter og disiplinere oss i egen tilslørt vinnings hensikt. I et slikt perspektiv vil delaktighet og ansvar for det å skape generelt og festivaler spesielt, bidra til å estetisere stedet og verdiskapingen. Å være delaktig i slike begivenheter tenner derfor alltid en glød og lidenskap hos den skapende som setter spor i form av optimisme og pågangsmot. Det bidrar til at møtene mellom mennesker blir mer inspirerende fordi det etterspør og slipper kreativiteten og improvisasjonsevnen fri. Dermed utvikles

evnen til å lytte, evnen til frilynt å møte annerledesheten med et kritisk-konstruktivt og etisk blikk som hele tiden peker tilbake på oss selv og vår væren. Vi feier først for egen dør, og avdekker og fjerner først bjelken i vårt eget øye. Derfor handler "*Møtets og dialogens estetikk og poetikk*" om de immaterielle sider ved stedsutviklingen. Det handler om identitet, om stolthet over å høre til og være del av, og dermed om vilje og kraft til innsats for fellesskapet og stedet, fordi det berører de grunnleggende sider ved selve eksistensen.

Hovedutfordringen for Steinkjer er derfor i praktisk handling å vise seg verdig betegnelsen glad, slik vi har utlagt i dette avsnittet. Det handler i praksis om helt andre ting enn det en del politikere og reklameaktører forbinder med glede, og som de har presentert i lettvinde, misforståtte og misvisende innlegg i den lokale presse! Det handler om grunnleggende eksistensielle forhold forstått som lidenskaplig, kreativ, modig og stolt delaktighet i å skape en felles identitet, enn bare om konsumpsjon av lokale tilbud eksempelvis uteservering, overflattisk hygge og underholdning. Branding kan bidra positivt, men dersom man ikke øyner bunnen i det bilde man skaper, de metaforer man bruker, og det budskap man faktisk sender ut, kan branding i praksis vise seg å bli en ulykke! Ordet branding betyr nemlig på norsk, brennmerking, og merkevaren selv står altså i fare for å bli kompromittert, intetsigende og kan på folke- munne fremstå satirisk eller som et stemplende skjellsord som virker mot sin hensikt.

Uttrykket "*Begivenhetens og det skapendes estetikk og poetikk*"

korresponderer med åpenheten og dermed skaperkraften. I hvilken grad kommer mangfoldigheten og annerledesheten til uttrykk og får sette sin signatur på det som skapes? I hvilken grad tør man prioritere de uforutsigbare, risikable og utradisjonelle ideer, prosjekter og aktører? Hvem regisserer og iscenesetter møteplassene mellom de skapende praksiser og hvilke prinsipper, verdier og diskurser er førende? I hvilken grad og i så fall når blir kunstnere, ungdom, innvandrergrupper, kvinner og eldre delaktige? Hvordan blir de delaktige, og hvilken reell innflytelse kan avleses i de valgte arbeidsprosesser, metoder og resultat? Hva og hvem er denne åpenheten åpen for og undefinerer, og hva og hvem stenger den ute og utdefinerer? Disse spørsmål handler om mobiler og medvirkning i det som skjer, og Kirkeby kaller det måten som vi gjør verden verdig begivenheten! Slipper vi til de som inkluderes med hud og hår, eller prøver vi å kontrollere, oppdra, temme og styre?

Begivenheten er som leken, det er ikke vi, men faktisk den som leker med oss. Det er den som skaper oss, derfor kan ikke leken som lek kontrolleres, instrumentaliseres eller styres. Leken bare skjer, og vi skjer og skapes lekent og uforutsigbart med og gjennom den. Prøver vi å kontrollere og styre begivenheten, perverteres den til et instrument uten lidenskap, et sterilt verktøy med klare grenser og rammer og med liten skaperkraft og skaperevne. Mye handler altså om hvordan man lar de kreative kapasiteters kropper klinge.

Hovedutfordringen i merkevaren Steinkjer som åpen, er om folk flest

i praktisk handling og orientering viser seg åpne for annerledeshet og mangfold, ergo hvordan både de lokale myndigheter og innbyggerne selv i ord og handling gjør Steinkjer verdig begivenheten. Dette handler både om værensentologi (forståelse for menneskets grunnleggende måter å være i verden på) samt kunnskap og kompetanse (epistemologiske betingelser og ferdigheter). Det handler videre om regi og iscenesettelse av kreative møteplasser som best forløser aktørenes kreative kapasiteter, og om mangfoldet av sosiale og kulturelle erfaringshorisonter tillates å smelte sammen på en leken, frilynt og nysgjerrig måte. Dette er nok den største utfordring for merkevaren Steinkjer fordi det handler om anvende den Sokratiske djevleens dialog på oss selv slik at vi ser oss selv med nye og kritiske øyne, med øyne og blick som vi selv forneker. Stikkordet er altså evne til å forandre og forbedre seg selv, og det krever mot, vilje, tid, selvinnstikk, iherdig innsats og ikke minst både stor sans for humor og evne til selvironi!

Merkevarens element *åpen* er det derfor bare vi Steinkjerbygger som kan realisere i vår sosial samhandling, altså i den praktisk værende og skapende omgang med hverandre. Den sosiale samhandlingen og sosialiteten selv kan verken styres, planlegges og finansieres av det offentlige. Det offentlige kan bare vise seg verdig de sosiale begivenhetene som skapes ved og som selv skaper åpenhet nettopp ved at vi selv er åpne for mangfold og annerledeshet.

"Stedets estetikk og poetikk" handler om adjektivet lys i merkevaren Steinkjer. I praksis snakker vi

om skaperlystens vilkår på stedet. Det er effekten av den skaperkraften som forløses i graden av åpenhet for mangfold og annerledeshet, kombinert med den lidenskap og glede vi opplever ved å skape, og som utløses av alle individuelle og kollektive positive opplevelser av anerkjennelse, toleranse, tillit, kreditt, respekt og ansvar som vi tildeles og mottar.

Merkevaren; "*Steinkjer - åpen, lys og glad*" handler derfor dypest sett om de grunnleggende vilkårene for å skape, de værensentologiske og epistemologiske stedlige mulighetsstrukturer som definerer hvilken framtidsbåt som lar seg sjøsette. Vi får bare håpe at merkevarebyggerne er klare over hva merkevaren signaliserer, krever og forplikter! Prosjektet Framtidsbåten er et forsøk på å dra i riktig retning i så måte.

Litteratur

- Darsø, Lotte (2001): "*Innovation in the Making*". Samfundslitteratur. København.
- Darsø, Lotte (2004): "Artful Creation. Learning Tales of Arts-in-Business". Samfundslitteratur. København.
- Florida, Richard (2002). "*The rise of the creative class*". New York: Basic Books.
- Florida, Richard (2005). "*The flight of the creative class.. The new Global competition for Talent*". New York: Harper Business/Harper Collins Publishers.
- Heidegger, Martin (1962). "*Being and Time*". Blackwell, Oxford & Cambridge. USA
- Isaksen, Arne (2005). "Den kreative klassen og regional næringsutvikling i Norge". Arbeidsnotat 22. NIFU/STEP.
- Jensen, Rolf (1999). "*The dream society*". McGraw-Hill.
- Kirkeby, Ole Fogh (1994). "*Verden ord og tanke. Sprogfilosofi og fænomenologi*". Handelshøjskolen forlag. København.
- Kirkeby, Ole Fogh (1996). "*Selvnødhedens Filosofi*". Forlaget Modtrykk. Århus.
- Kirkeby, Ole Fogh (1999). "*Secunda philosophia*". Samfundslitteratur. København
- Kirkeby, Ole Fogh (2004). "*Det nye Lederskab*". Børsens Forlag. København.
- Kirkeby, Ole Fogh (2005). "*Eventum Tantum. Begivehedens ethos*". Samfundslitteratur. København
- Kirkeby, Ole Fogh (2006): "*Begivenhedsledelse og handlekraft*". Børsens Forlag. København.
- Lash, Scott & John Urry (2002). "*Economies of Signs and Space*". London: Sage Publications.
- Løgstrup, K.E. (1995). Skabelse og tilintetgjørelse. Religionsfilosofiske betragtninger.
- Nielsén, Tobias (2003). Om oplevelsesindustrien. Avsløjanden om en utveckling som redan är här. Hultsfred: Sticker, QNB, IUC.
- Wollan, Gjermund (2002). *Den moderne turismens næringsmessige konsekvenser*. TFU-rapport 2002:1. Steinkjer: Nord-Trøndelagsforskning

Forfatterne

Bjerkan, Gisle

Driftsleder, Mære landbruksskole.
Cand.mag landbruksteknikk, Statens landbrukstekniske skole, Blæstad (1981).

Børve, Hege Eggen

Førstelektor/doktorgradsstipendiat, Høgskolen i Nord-Trøndelag/Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Cand.polit. i sosiologi, Norges teknisk-naturvitenskapelig universitet (1996)

Eide, Jan Petter

Rådmann i Haram kommune
Cand.mag. Universitetet i Trondheim (1983)

Gotvassli, Kjell-Åge

Førsteamanuensis, Høgskolen i Nord-Trøndelag.
Cand.paed., Norges lærerhøgskole, Trondheim (1978).
Ph.D Handelshøjskolen i København (2005)

Hanken, Turid

Kommuneplanleggar i Haram kommune.
Cand.polit. Universitetet i Bergen (1993)

Hansen, Hanne Solheim

Førsteamanuensis, Høgskolen i Nord-Trøndelag.
Cand.agric. i husdyrernæring, Norges landbrukshøgskole (1987), Dr.sci. i husdyrernæring, Norges landbrukshøgskole (1992)

Hjelset, Arve

Førstelektor, Høgskolen i Nord-Trøndelag.
Mag.art. i sosiologi, Universitetet i Oslo (1992).

Hovdal, Knut Arne

Førsteamanuensis, Høgskolen i Nord-Trøndelag.
Cand.merc. i økonomiske og administrative fagområder, Statens lærerhøgskole for handels- og kontorlag (1992).
PhD, Copenhagen Business School (2004).

Moum, Dagrunn O.

Høgskolelektor, Høgskolen i Nord-Trøndelag.
Cand.agric., Norges landbrukshøgskole (1993).

Nergård, Tone

Medarbeider ved Nasjonalt senter for naturfag i opplæringen. Timerlærer ved Høgskolen i Nord-Trøndelag.
Cand.scient. i realfagdidaktikk ved Universitetet i Oslo.

Nordseth, Hugo

Førstelektor, Høgskolen i Nord-Trøndelag.
Hovedfag, økonomisk-administrative fag med spesialisering innen informasjonssystemer, Statens lærerhøgskole for handels- og kontorlag (1990)

Nybø, Kolbjørn

Fagsjef storfe, region Nord i Gilde.
Cand.med.vet., Norges Veterinærhøgskole (1990)

Næss, Geir

Høgskolelektor /doktorgradsstipendiat, Høgskolen i Nord-Trøndelag/Universitet for Miljø og biovitenskap.
Cand agric, Norges landbrukshøgskole (1990).

Ringen, Stein

Professor of Sociology and Social Policy, University of Oxford.
Dr. philos. (1972)

Sletterød, Niels Arvid

Forskningsjef, Trøndelag forskning og utvikling AS.
Magistergrad i sosiologi, Universitetet i Trondheim (1988).

Slottemo, Hilde Gunn

Førsteamanuensis, Høgskolen i Nord-Trøndelag.
Cand.philol. i historie, (1994). Dr. art, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (2003).

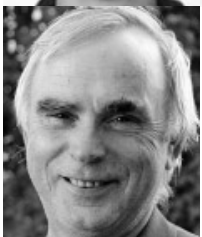
Stuberg, Helge

Driftsleder storfefjølset Mære landbruksskole.
Agroteknikker husdyr, Buskerud landbruksskole (1994).

Tverås, Birgit

Fagrådgiver Helsetjenesten Storfe, TINE Midt-Norge. Årsstudiet i husdyrfag, Høgskolen i Nord-Trøndelag (1998).

Vanebo, Jan Ole

Professor Høgskolen i Nord-Trøndelag. Visiting professor ved universitetet i Ljubljana. Siviløkonom, Norges Handelshøgskole. 1974. PhD. Handelshøgskolen i København (1999).

Verstad, Berit

Førstelektor, Høgskolen i Nord-Trøndelag. Sivilagronom, Norges landbrukshøgskole (1976).

Westeren, Knut Ingar

Professor, Høgskolen i Nord-Trøndelag
Cand.oecon., Universitet i Oslo (1975). Dr.ing. (regional-økonomi), Universitetet i Trondheim (1987).

Trøndelag forskning og utvikling AS (TFU) er en er en samfunnsvitenskapelig forskningsstiftelse. Instituttet driver anvendt og handlingsretta forskning. Instituttet har bred faglig kompetanse innen arealbruk, transport og samfunn; bruk og forvaltning av utmark og innovasjon. Les mer her: <http://www.tforsk.no/>.

Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT) har 200 personer med anvendt og handlingsorientert forsknings- og utredningskompetanse innen fagområdene: Helse, lærerutdanningsfag, økonomi, ledelse, offentlig forvaltning, landbruk- og naturfag, ingeniørfag, informasjonsteknologi og samfunnsfag. Les mer her: <http://www.hint.no/hint/fagportal>